اخلاق اجتماعی
در صحیفهٔ سجادیه

حمیدرضا حق‌شناس

بسم الله الرحمن الرحیم

اخلاق اجتماعی در صحیفه سجادیه

نویسنده:

حمیدرضا حق شناس

ناشر چاپی:

مرکز پژوهشهای اسلامی صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

اخلاق اجتماعی در صحیفه سجادیه

مشخصات کتاب

اخلاق اجتماعی در صحیفه سجادیه

کد: ۱۴۸۸

نویسنده: حمیدرضا حق شناس

ویراستار: حسن حیدرزاده

تهیه کننده: مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما

ناشر: دفتر عقل

چاپ: زلال کوثر

نوبت چاپ: اول / ۱۳۸۸

شمارگان: ۱۴۰۰

بها: ۱۴۰۰۰ ریال

نشانی: قم، بلوار امین، مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما

تلفن: ۲۹۱۹۶۷۰ _ ۰۲۵۱ دورنگار : ۲۹۱۵۵۱۰

تهران: خیابان جام جم، ساختمان شهید رهبر، طبقه زیرزمین

تلفن: ۲۲۰۱۴۷۳۸ نمابر: ۲۲۱۶۴۹۹۷

info@irc.ir www.irc.ir

شابک: ۳-۲۸-۵۵۶۳-۶۰۰-۹۷۸ ISBN: ۹۷۸-۶۰۰-۵۵۶۳-۲۸-۳

ص:۱

اشاره

فهرست مطالب

ص:۵

ص:۸

دیباچه

نیـایش، نیـاز فطری انسـان هـاست. آنگـاه که آدمی خسـته از عالم خاك، راه آسـمان ها، را می جویـد، با بُراق دعا و نیایش و برقراری ارتباط با معبود، تن و جان خویش را در زمزم دعا شـست وشو می دهـد. دعاهای مأثوره از معصومان علیهم السـلام به مدد او می آیند و گلستان وجودش را خوشبو و نورانی می سازند.

در میان این دعاها، صـحیفه سـجادیه امام زین العابدین علیه السـلام که بحق، زینت نیایش ها و محبوب نیایشـگران است، زبان بیـانی و محتوایی ناب دارد. این دعاها در بردارنـده بهترین و متعالی ترین مضـمون ها در اخلاق فردی و اجتماعی هسـتند. امام علیه السـلام با فراست تمام و با در نظر گرفتن شـرایط زمانی، معارف ناب شـیعه را در قالب دعا برای آیندگان به یادگار نهاده است. در حقیقت، این کتاب بر ارتباط انسان با خـدا، خود و دیگران تأکیـد دارد و پژوهشـگر ارجمند، جناب آقای حمیدرضـا حق شـناس، این نوشتار را با رویکرد اخلاق خانوادگی ــ اجتماعی و ارتباط انسان با دیگران تنظیم کرده است. ایشان در زمینه اخلاق خانوادگی؛ اخلاق زناشویی را در

زمینه های رعایت حسن خلق بین زن و شوهر، اخلاق والـدین در برابر فرزنـدان و اخلاق فرزندان در برابر والدین را بازگو می کند. در چشم انداز اخلاق اجتماعی نیز ارتباط با خویشاوندان، رابطه با دوستان و همسایگان، چگونگی برخورد با سالمندان و خردسالان و چگونگی برخورد با مردم و نیازمنـدان را بررسـی می کند. سـپس با اشاره ای به اخلاق حکومتی در زمینه اخلاق حاکمان با مردم و اخلاق مردم با حاکمان مطالبی را بازمی گوید. امتیاز بارز این اثر، در این است که پژوهشگر تلاش می کند مسـئولیت های رسانه ملی را در زمینه پرورش اخلاق خانوادگی، اخلاق اجتماعی و اخلاق حکومتی گویا سازد و آن را دست مـایه برنامه ریزان و برنامه سازان ارجمنـد قرار دهـد. امیـد است که تلاش های ایشان، مورد اسـتفاده بهینه برنامه سازان گرامی قرار گیرد.

انه ولی التوفیق

گروه جامعه شناسی اداره کل پژوهش

پیش گفتار

صحیفه سجادیه که یکی از متون دعایی بر جای مانده از امامان شیعه است، افق های مختلفی را به روی خواننده می گشاید. یکی از این افق ها، تبیین اخلاق شایسته اسلامی و انسانی در ارتباط با مردم است . برخی افراد گمان می کنند که در دعاها به این مضمون ها و چگونگی ارتباط با مردم پرداخته نمی شود و در آنها فقط درباره ارتباط با خداوند بحث می شود. به این منظور، ابتدا به معرفی صحیفه سجادیه می پردازیم . سپس بیان می کنیم که به دلیل شرایط ویژه اجتماعی، سیاسی و اخلاقی دوران امام سجاد علیه السلام، ایشان از زبان دعا استفاده می کرد. همچنین محتوای صحیفه سجادیه را به سه بخش «ارتباط با خداوند»، «ارتباط با خود» و «ارتباط با جامعه» تقسیم می کنیم . در ادامه با توجه به نظر برخی دانشمندان و تعریف اخلاق در روایات و دعاها، روشن می کنیم که مراد ما از اخلاق، شایسته ها و ناشایست های افکار و کردار است که به چنین اخلاقی ـ اگر مربوط به روابط گروهی باشد ـ اخلاق اجتماعی گفته می شود.

پس از این مباحث مقدماتی، به دسته بندی اخلاق اجتماعی در صحیفه سجادیه می پردازیم و از نقش چند اصل اخلاقی همچون عدل، انصاف، تواضع، چشم پوشی از خطای دیگران، دیگردوستی و مقدم ندانستن رضای مخلوق بر رضای خالق در روابط فرد با مردم سخن می گوییم. سپس بحث اخلاق در خانواده را در سه محور والدین، فرزندان و زن و شوهر پی گیری می کنیم.

در ادامه، به اخلاق برخورد با برخی گروه ها نظیر دوستان، همسایگان، خویشاوندان، خردسالان، سالمندان و اخلاق متقابل مردم با حاکمان و نیازمندان می پردازیم تا روشن شود در صحیفه سجادیه چه اندازه به اخلاق اجتماعی اهمیت داده شده است.

فصل اول: کلیات

اشاره

فصل اول: کلیات

زیر فصل ها

۱. طرح موضوع

۲. اهداف پژوهش

۳. ضرورت پژوهش

۴. پرسش های پژوهش

۵. فرضیه های پژوهش

۶. پیشینه پژوهش

۷. بررسی مفاهیم کلی

۱. طرح موضوع

۱. طرح موضوع

نیایش، یکی از ضرورت های زندگی و برخاسته از فطرت بشر بوده و همیشه وجود داشته است . مکس مولر می گوید: «اسلاف ما از آن موقع به درگاه خدا سر برآورده بودند که حتی برای خدا نام هم نتوانسته بودند بگذارند.»(۱) در ادیان توحیدی به ویژه اسلام، به این ندای فطرت جویانه انسان ها توجه ویژه ای گشته و توصیه زیادی به دعا شده است . امام علی علیه السلام فرموده است: «أَحَبُّ الْأَعْمَالِ إِلَى اللهِ عَزَّوَجَلَّ فِی الْأَرْضِ الدُّعَآءُ؛ محبوب ترین کارها نزد خدای ـ عزّوجل ـ در زمین، دعاست ».(۲)

در بین دعاها، نیایش های معصومان علیه السلام، بخشی از روایت های رسیده از ایشان است و در کنار قرآن کریم که متن های اسلامی را تشکیل می دهند، جایگاه ویژه ای دارند.

۱- الکسیس کارل، نیایش، مقدمه و ترجمه: محمدتقی شریعتی، قم، تشیّع، ۱۳۵۵، ص ۳۰، به نقل از: شبلی نعمانی، تاریخ علم

کلام.

۲- محمـد محمـدی ری شـهری، میزان الحکمه، ترجمه: حمیدرضا شـیخی، قم، دارالحدیث، ۱۳۷۹، چ ۲، ج ۴، ص ۱۶۴۶، به نقل از: الکافی، ج ۲، ص ۴۶۷، ح ۸.

در این دعاها، جز آنکه ارتباط صحیح با خداوند، در قالب بهترین گفتارها بیان می شود، پاسخ کامل بسیاری از پرسش های افراد را درباره صفت های خداوند، ویژگی های پیامبران و امامان علیه السلام، انسان شناسی و مانند آن می توانیم بیابیم.

پروفسور ویلیام چیتیک، دانشمند امریکایی که ترجمه ای رسا از صحیفه سجادیه را منتشر کرده است، در مقدمه صحیفه، تعبیر زیبایی از دعاهای اسلامی دارد. وی تمدن اسلامی را شبیه شهری قدیمی توصیف می کند که دیوارهایی دارد و درون آن باغ های دل انگیز و زیبایی است و با این بیان که ورود به دنیای پشت دیوار آسان نیست، می گوید:

قدیمی ترین، اصیل ترین و دشوارترین باغ های این شهر برای ورود، قلب های بزرگ ترین نمایندگان این تمدن است . اینجاست که دعاهای رسیده از ستون های اسلام اولیه، تصویر کاملاً جدیدی را از روح زنده و پویای اسلام نشان می دهند؛ چراکه این دعاها، دسترسی مستقیم به انواع رفتارها و ویژگی های بشری را ــ که پیش نیاز شکوفایی کامل آرمان اسلامی هستند ــ فراهم می کنند.(۱)

در بین دعاها، صحیفه سجادیه جزو بهترین منبع های دعایی رسیده از معصومان علیهم السلام است . این کتاب که دربرگیرنده سخنان امام چهارم شیعیان به زبان دعاست، معارف بسیاری را در خود جای داده است که با تأسف، بسیار کم به آن توجه می شود.

برخی نیز برداشت اشتباهی از دعا دارند و معتقدند که دعا فقط وسیله ای برای رابطه با ماورای هستی است و هیچ ارتباطی با این جهان

۱- ابوالفضل حافظیان، «سیر نگارش ها در حوزه صحیفه پژوهی و بایسته های جدید»، سفینه، پاییز ۱۳۸۴، ش ۸، ص ۲۲.

و مسائل آن، چه در جنبه های فردی، مانند حفظ سلامتی و علم آموزی و چه در جنبه های اجتماعی و ارتباط با دیگران ندارد. در این پژوهش برآنیم گوشه ای از روش ارتباط با جامعه را در این کتاب شریف نشان دهیم .

۲. اهداف پژوهش

۲. اهداف پژوهش

الف) معرفی الگویی مناسب در زمینه اخلاق صحیح و نیک برای گروه های مختلف ؛

ب) نشان دادن اینکه دعاهای اسلامی، به ویژه صحیفه سجادیه دربردارنده مناجات هایی هستند که در کنار توجه به همه انسان ها در اجتماع، راهکارهای تعامل صحیح با جامعه در این دعاها بیان شده است ؛

ج) معرفی بخشی از معارف موجود در دعاها به صورت موضوعی .

۳. ضرورت پژوهش

۳. ضرورت پژوهش

روش برخورد انسان با محیط خود در اسلام از اهمیت و جایگاه والایی برخوردار است ؛ ضرورتی که روزبه روز با توسعه ارتباط بشر، بیشتر درک می شود. در این میان، برخی با دیدگاه های خود، به ارتباط و دوستی با همه افراد بشر؛ ظالم و غیرظالم، فاسد و غیرفاسد سفارش می کنند و در مقابل، برخی به رهبانیت فرامی خوانند.

نگاهی به آیات، روایت ها و دعاهای مختلف که در ابتدا نماد یک ارتباط فردی میان انسان و خداوند به نظر می رسند، می تواند تا اندازه ای

این مسئله را روشن سازد که دیدگاه دین اسلام به ویژه دعاها نسبت به اخلاق در اجتماع و محدوده آن چیست.

۴. پرسش های پژوهش

۴. پرسش های پژوهش

این تحقیق به پرسش های زیر پاسخ می دهد:

الف) دیدگاه ادعیه به ویژه صحیفه سجادیه در مورد اخلاق اجتماعی چیست ؟

ب) چرا امام سجاد علیه السلام زبان دعا را انتخاب کرد؟

ج) با توجه به مضمون دعاهای صحیفه سجادیه، با گروه های مختلف جامعه مانند: خانواده، دوستان، نیازمندان و امیران چگونه باید برخورد کرد؟

۵. فرضیه های پژوهش

۵. فرضیه های پژوهش

الف) در دعاهای رسیده از معصومان علیه السلام به ویژه در صحیفه سجادیه، راه های ارتباط با خداوند، اخلاق اجتماعی و رفتار در جامعه به خوبی بیان شده است ؛

ب) شرایط اجتماعی و اخلاقی دوران امام سجاد علیه السلام پذیرای زبان دعا بود؛

ج) رعایت فضیلت های اخلاقی در گروه هایی مانند خانواده، دوستان و همسایگان ضروری تر است و سفارش های ویژه ای درباره آنان شده است.

۶. پیشینه پژوهش

اشاره

۶. پیشینه پژوهش

صحیفه سجادیه دربردارنده حقیقت ها و معارف گوناگون از جمله اخلاق و خلق وخوی شایسته و ناشایسته است . اخلاق اجتماعی نیز از مباحث مهم و در این کتاب است .

الف) شرح ها

الف) شرح ها

از دیرباز، شرح ها و تعلیقه های بسیاری بر این کتاب نگاشته شده است. بعضی از آنها که بر بخش های مرتبط با موضوع این تحقیق یعنی اخلاق اجتماعی نگاشته شده، پیشینه این تحقیق را تشکیل می دهند. صاحب الذریعه، ۶۶ شرح از شرح هایی را نام می برد که تا زمان وی بر صحیفه سجادیه نوشته بودند.(۱)

یکی از دعاهای مهم صحیفه سجادیه، «دعای مکارم الاخلاق » است که بسیاری از معارف اخلاق اجتماعی بیان شده در صحیفه سجادیه را دربردارد. عده ای از علمای شیعه بر آن شرح جداگانه نوشته اند. از مهم ترین شرح های این دعا می توان به موارد زیر اشاره کرد:

یک ــ شرح دعای مکارم الاخلاق : استاد محمدتقی فلسفی ؛

دو ــ آینه مکارم : سید روح الله خاتمی ؛

سه ــ مدینه فاضله : محمدعلی صالح غفاری .

۱- احمد باقریان، آشنایی با صحیفه سجادیه (تجلی پیام عاشورا)، قم، زائر، ۱۳۸۲، ص ۱۶، به نقل از: آغابزرگ طهرانی، الذریعه، ج ۱۳، صص ۳۴۵ ــ ۳۴۹.

ب) پایان نامه ها

اشاره

ب) پایان نامه ها

موضوع پژوهش برخی پایان نامه ها و مقاله ها نیز بررسی اخلاق در صحیفه سجادیه است که از آنها یاد می کنیم :

یک _ جایگاه اخلاق در صحیفه سجادیه

نویسنده پس از بیان کلیات اخلاق، در یک فصل درباره برخی جلوه های فضایل اخلاقی از جمله توبه، توکل، شکر و یاد مرگ و در فصل بعدی از برخی جلوه های رذایل اخلاقی مانند دنیادوستی، خودپسندی، ریا و آفت های زبان سخن می گوید.(۱) در این پایان نامه تنها در بخش «آفات زبان» و «ریا»، به اخلاق اجتماعی اشاره شده است .

دو _ تربیت اخلاقی در صحیفه سجادیه

نویسنده در این پایان نامه، هم به ملاک های فردی و هم به ملاک های اجتماعی اخلاق در صحیفه سجادیه می پردازد و می کوشد اثبات کند در صحیفه همان گونه که به اصلاح رفتارهای فردی توجه شده، به حقوق و وظایف اجتماعی و مسائل اقتصادی و سیاسی نیز توجه شده است . وی بیان می کند هرجا سخن از حق و وظیفه است، آنجا عرصه اخلاق است و به تناسب، مواردی از حقوق خانواده، خویشاوند، دوست، همسایه و دیگر افراد جامعه و در زمینه سیاسی، حقوق والی و مردم و وظیفه افراد در مقابل ظالم و مظلوم را آورده است.(۲)

۱- پری سیما اقتصادی فرد، جایگاه اخلاق در صحیفه سجادیه، پایان نامه کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث، قم، دانشکده اصول الدین، ۱۳۸۰.

۲- سعیده داوودی راد، تربیت اخلاقی در صحیفه سجادیه، پایان نامه کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث، تهران، دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده علوم انسانی و علوم تربیتی، ۱۳۷۵.

ج) مقاله ها و کتاب ها

یک ــ بررسی نظام تربیتی صحیفه سجادیه

در فصل چهارم این مقاله به نام «روش های تربیتی »، در بیان روش رفتاری گفته شده است تکریم و احترام، رفق و مدارا و نیکی کردن در مقابل بدی دیگران، از راهکارهای این نوع روش تربیتی است.

در فصل پنجم نیز در بیان هدف های تربیتی، یکی از هدف ها را رابطه انسان با دیگران می داند که در قالب روابط خانوادگی، روابط اجتماعی، روابط سیاسی و روابط اقتصادی بررسی می شود. برای نمونه، در زمینه روابط اجتماعی به ذکر دو هدف بسنده شده است: فراهم کردن زمینه برادری و عمل به وظایف و مسئولیت ها در برابر یکدیگر.(۱)

دو ــ مبانی اخلاق در صحیفه سجادیه

نویسنده، توحید را مبنای اخلاق در صحیفه سجادیه معرفی می کند و به بحث درباره آن می پردازد که در میان هفت راه بیان شده از راه های پرواز معنوی، فقط بحث تولّی و تبرّی اجتماعی است.(۲)

سه ــ معرفی کتاب ابعاد انسانی و اجتماعی در صحیفه سجادیه

این کتاب مجموعه ای از مقاله های همایش صحیفه سجادیه است که در سال ۱۹۹۹ در دمشق برگزار شد. دو مقاله از آن ارتباط بیشتری با بحث ما دارند که توضیح می دهیم:

اول ــ «تکامل تربیت فردی و اجتماعی در صحیفه سجادیه، با تکیه بر دعای مکارم اخلاق»

۱- علی اصغر ابراهیمی فر، بررسی نظام تربیتی صحیفه سجادیه، قم، مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما، ۱۳۸۵، فهرست.

۲- علی اصغر ابراهیمی فر، بررسی نظام تربیتی صحیفه سجادیه، قم، مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما، ۱۳۸۵،، ص ۱۵۷.

برای نمونه، در بحث تربیت اجتماعی به بررسی خدمت بدون منّت، جواب گویی بدی با خوبی، اصلاح میان مردم، پیوند اجتماعی و نپذیرفتن ستم می پردازد.(۱)

دوم ــ «سیمای دیگران در آینه خویشتن امام سجاد علیه السلام »

در نظر امام سجاد علیه السلام، دیگران جایگاهی جدا از شخص حضرتش ندارند. نمونه این مطلب، دعا برای والدین و فرزندان (نسبت خویشاوندی) و دعا برای همسایگان (نسبت مکانی) است.(۲)

از آنجا که در این دعا افزون بر بیان بخش اخلاق اجتماعی صحیفه، مسائل اخلاق فردی نیز آمده است، موضوع این دعا تنها اخلاق اجتماعی نیست. در مورد پایان نامه ها نیز مانند مقاله ها و کتاب های نوشته شده در این زمینه، گذرا و در کنار دیگر مباحث به بحث اخلاق اجتماعی پرداخته اند. از این رو لازم است جداگانه و گسترده تر، به این بحث از صحیفه سجادیه پرداخته شود.

۷. بررسی مفاهیم کلی

اشاره

۷. بررسی مفاهیم کلی

زیر فصل ها

الف) معرفی صحیفه سجادیه

ب) تعریف واژه های اخلاق و اجتماع

الف) معرفی صحیفه سجادیه

اشاره

الف) معرفی صحیفه سجادیه

زیر فصل ها

یک ــ بستر شکل گیری دعاهای صحیفه سجادیه

دو ــ مضامین دعاهای صحیفه سجادیه

یک _ بستر شکل گیری دعاهای صحیفه سجادیه

اشاره

یک _ بستر شکل گیری دعاهای صحیفه سجادیه

پیش از بررسی اینکه چرا امام سجاد علیه السلام بیشتر فعالیت های خود را بر نیایش و دعا متمرکز کرده بود و همچون پدر گرامی اش، به مبارزه مسلحانه اقدام نکرد یا چون فرزندانش، امام باقر علیه السلام و امام

۱- محمدحسین شهری، «معرفی کتاب ابعاد انسانی و اجتماعی در صحیفه سجادیه»، سفینه، زمستان ۱۳۸۴، ش ۹، ص ۱۶۰.

۲- منصور پهلوان، «مبانی اخلاق در صحیفه سجادیه»، سفینه، پاییز ۱۳۸۴، ش ۸، ص ۷۲.

صادق علیه السلام حلقه درس و بحث گسترده تشکیل نداد (چنان که اندک بودن روایات فقهی و اعتقادی از ایشان نشان می دهد)، بهتر است شرایط سیاسی، اجتماعی و اخلاقی دوران ایشان را بررسی کنیم و از این راه به علت های ایشان در انتخاب زبان دعا دست یابیم.

اول _ شرایط اخلاقی دوران امام سجاد علیه السلام

اول _ شرایط اخلاقی دوران امام سجاد علیه السلام

در دوره امام سجاد علیه السلام ارزش های دینی دستخوش تحریف و تغییر امویان شده بود و اهالی یکی از مهم ترین شهرهای مذهبی (مدینه) باید به عنوان برده یزید با او بیعت می کردند. احکام اسلامی بازیچه افرادی چون ابن زیاد، حجّاج و عبدالملک مروان بود. حجّاج، عبدالملک را مهتر و برتر از رسول الله صلی الله علیه و اله می شمرد. در سایه چنین حکومتی، آشکار است که تربیت دینی مردم چه مقدار پایین آمده و ارزش های جاهلی چگونه زنده شده بود. (۱)

از نیمه دوم دوران خلافت عثمان (حدود سال سی هجری) اشراف قریش که درآمد کلانی از خزانه دولت داشتند، انحطاط اخلاقی را در جامعه اسلامی رواج دادند و ثروت اندوزان، املاک فراوانی گرد آوردند و کنیزان و غلامان بسیاری خریدند. کنیزانی که برای خوانندگی و بزم آرایی تربیت شده بودند، کم کم مجالس بزم و خوش گذرانی و خنیاگری را به طبقات دیگر نیز کشاندند. این انحطاط اخلاقی در زمان حکومت یزید چنان گسترش یافت که دو شهر مکه و مدینه نیز از این آلودگی ها پاک نماند. مسعودی می نویسد:

۱- رسول جعفریان، تاریخ سیاسی اسلام (تاریخ خلفا از رحلت پیامبر تا زوال امویان)، قم، الهادی، ۱۳۷۸، ج ۲، ص ۵۴۰.

فساد و آلودگی یزید، به اطرافیان و عمّال وی نیز سرایت کرد. در زمان او ساز و آواز در مکه و مدینه آشکار و مجالس بزم برپا شد و مردم آشکارا به شراب خواری پرداختند.(۱)

این وضع در زمان عبدالملک همچنان ادامه یافت . شوقی ضیف می گوید:

گویی این دو شهر بزرگ حجاز را برای خنیاگران ساخته بودند؛ تا آنجا که نه تنها مردمان عادی، بلکه فقیهان و زاهدان نیز به مجالس آنان می شتافتند.(۲)

کار به جایی رسیده بود که وقتی یکی از مشهورترین زنان آوازخوان آن دوران از مدینه به مکه سفر کرد، در طول مسیر، چنان از وی استقبال شد که در مورد هیچ مفتی و فقیه و محدث و زاهدی سابقه نداشت .

شهید صدر در تحلیل آن دوران می نویسد:

جامعه اسلامی در آن زمان دچار رفاه و آسایش شده بود؛ زیرا رفاه و آسایش، جامعه را به سوی خطر غرق شدن در لذّات دنیا و خاموش شدن ارزش های اخلاقی و خاموشی ارتباط روحی با خدا و روز قیامت و... می کشاند. (۳)

«امام سجاد علیه السلام برای معالجه این خطر از دعا استفاده کردند و صحیفه سجادیه از نتایج آن است. امام با کلام بلیغ منحصربه فرد و با قدرت فراوان بر اسالیب تعبیرات عربی، دقیق ترین کلمات را در به

۱- مهدی پیشوایی، سیره پیشوایان، قم، مؤسسه امام صادق علیه السلام، ۱۳۸۵، ص ۲۶۵، به نقل از: مروج الذهب، ج ۳، ص ۶۷.

۲- سیره پیشوایان، ص ۲۶۵، به نقل از: تاریخ الادب العربی، ج ۲، ص ۳۴۷.

۳- سید محمدباقر صدر، اهل البیت تنّوع ادوار و وحده هدف، بیروت، مؤسسه ام القرا، ۱۴۲۳ هـ.ق، ص ۴۲۱.

تصویر کشیدن ارتباط انسان با پروردگارش، تعلّق انسان به مبدأ و معادش و مجسّم ساختن ارزش های اخلاقی و حقوق واجب انسان به کار بستند. امام با این مواهب و ابزارها توانست از خلال دعا، جوّی معنوی در جامعه اسلامی در تثبیت مسلمین که توفان گناهان، آنها را از پروردگار دور می کرد، پدید آورد تا پناهگاه و امینی در عصر غنا و ثروت مسلمین باشد».(۱)

امام شخصیتی بود که مردم از روحیه و مرام و روش او تأثیر می گرفتند. او با داشتن چنین شخصیتی در آن دوران، برای پیوند دادن مردم با خدا به دعا رو کرد.(۲) امام چنان بود که حتی حاکمان اموی و علمای درباری چون زهری او را می ستودند. عبدالملک در وصف ایشان می گفت : «علم و دین و پرهیزکاری ای به تو داده شده است که قبل از تو به هیچ کسی داده نشده است، مگر اجداد گذشته تو.»(۳) و زهری که از عالمان درباری آن عصر بود، می گفت : «هیچ فردی از قریش را از او برتر ندیدم ».(۴)

دوم ـ شرایط اجتماعی و سیاسی دوران امام سجاد علیه السلام

دوم ـ شرایط اجتماعی و سیاسی دوران امام سجاد علیه السلام

در شرایط آن روزگار امکان مبارزه مسلحانه وجود نداشت و اوضاع اجتماعی و سیاسی بسیار خطرناک بود؛ خطری که اساس نهضت را تهدید می کرد و می توانست به خموده شدن روح اصیل اسلامی منجر

۱- سید محمدباقر صدر، اهل البیت تنّوع ادوار و وحده هدف، بیروت، مؤسسه ام القرا، ۱۴۲۳ ه ـ.ق، ص ۴۲۲.

۲- نک: تاریخ سیاسی اسلام، ج ۲، ص ۵۴۱.

۳- اهل البیت تنوع ادوار و وحده هدف، ص۴۱۸.

۴- جلال الدین سیوطی، اسعاف المبطا برجال الموطا، بیروت، مکتبه الرشد و عمّان، دارالعثمانیه، ۱۴۲۵ه ـ.ق.

شـود و انـدیشه نـاب دینی را به فراموشـی بسپارد. از بـارزترین مـوارد این بود که امـامت، تنهـا ابزار حکومت عـادل، در حـال فراموشی بود؛ زیرا نظام حاکم اموی بر همه ابزارهای ارتباطی آن دوران یعنی منبر و محراب و مسجد چیره بود و صاحبان نفوذ در جامعه مانند قاضـی و والی را با پول می خرید و تمام امکانات در خدمت خلیفه بود. در این شـرایط که ترس بر جامعه سایه افکنده بود، امام در مقابله با مشکلات تنها باقی ماند.(۱)

«امام در چنین شـرایطی به سـر می بردند؛ شـرایطی که مدتی اندک از رویداد کربلا می گذشت و شـیعیان دچار آسـیبی جدّی شده بودند. به ظاهر این گونه مطرح شد که شـیعیان دیگر نمی توانند سـر برآورند. تعدادی از اهل بیت علیه السلام و در رأس آنها امام حسـین علیه السـلام به شـهادت رسـیدند و تنها یک نفر از فرزندان ذکور امام حسـین علیه السـلام از نسل فاطمه علیها السـلام باقی مانده بود [یعنی امام سـجاد علیه السلام]. در چنین شرایطی که تصور نابودی اساس تشیع وجود داشت، امام سجاد علیه السلام می بایست کار را از صفر شروع کند و مردم را به سمت اهل بیت علیهم السلام بکشاند».(۲)

«در این اوضاع، دعا روشـی بود که امام برای پایداری و هجوم به کار بستند. پایداری بر فکر و هدف و ایمانی که دولت اموی امکانات خود را در عالم اسـلامی بر ضد آن تجهیز کرده بود و هجوم بر حکومتی که تمام ابزارهای قدرت را در اختیار داشت و امکان هر

۱- سید محمدرضا حسینی جلالی، جهاد الامام السجاد علیه السلام، قم، دارالحدیث، ۱۴۱۸ هـ . ق، ص ۱۹۰.
۲- تاریخ سیاسی اسلام، ج ۲، ص ۵۴۵.

مقاومتی را از امت سلب کرده بود و دعا، سلاح این جنگ بود. بعد از واقعه کربلا امکان عملیات مسلحانه نبود و از طرفی همانند دوران امام باقر علیه السلام و امام صادق علیه السلام امکان فعالیت آزاد اجتماعی نیز نبود، ولی فرصت مقاومت از راه دعا که حربه نافذی در اعماق نظام حاکم و وسیله خوبی برای مقابله با آن جامعه فاسد بود، وجود داشت و این ابزار در هر شرایطی امکان دارد. این روش [مناجات با خداوند] به گونه ای نبود که قدرت حاکم بتواند از آن جلوگیری کند. دعا در آن شرایط، وسیله ای برای اعلان معتقدات و تبلیغ و برانگیختن روح جهاد و تأکید تعهدات اجتماعی و... شد».(۱)

از نظر اجتماعی، ناآگاهی مردم از آموزه های اسلام و پیدایش بدعت ها و انحراف ها اسفبار بود. به گفته برخی از دانشمندان، در زمان امام سجاد علیه السلام بعضی از بنی هاشم نیز نمی دانستند چگونه نماز بخوانند و چگونه حج به جا آورند و شیعیان درباره احکام دینی جز آنچه شنیده بودند، نمی دانستند. وقتی فریضه ای مثل نماز که ستون اسلام است، در میان بنی هاشم که باید از همه آگاه تر باشند، چنین باشد، می توان حدس زد که آگاهی دینی در میان مردم دیگر سرزمین ها تا چه اندازه بوده است .(۲)

به نظر می رسد امام به دلیل خفقان آن روزگار، امکان آموزش مستقیم عقاید و احکام شیعه را پیدا نکرد. پس کوشید با بیان معارف دینی در قالب دعا _ که برای بیدارسازی فطرت انسان هاست _ دل های آماده را کم کم در آن وضعیت نابهنجار روشن کند. به این ترتیب، وقتی

۱- جهاد الامام السجاد، ص ۱۹۱.

۲- سیره پیشوایان، ص ۲۶۸.

در زمان امام باقر علیه السلام و امام صادق علیه السلام از خفقان اجتماعی کاسته شد، امکان انتقال عقاید و احکام ناب شیعه، بهتر فراهم گشت.

دو _ مضامین دعاهای صحیفه سجادیه

اشاره

دو _ مضامین دعاهای صحیفه سجادیه

هرچند نمی توان دعاهای صحیفه را فقط به یک دسته اختصاص داد، مضامین دعاهای صحیفه سجادیه را می توان در یک نگاه کلی به سه دسته تقسیم کرد:

اول _ ارتباط انسان با خداوند و محتوای توحیدی

اول _ ارتباط انسان با خداوند و محتوای توحیدی

این کتاب ارزشمند، راه های سخن گفتن با خداوند متعال را آموزش می دهد. هر بنده ای باید از چگونه سخن گفتن در برابر بزرگی خداوند به خوبی آگاه شود تا ادب و وظیفه لازم را در برابر حضرتش رعایت کند . همچنین به لزوم توبه و بازگشتن از گناه و انحراف و تأثیر اعتراف به اشتباه در تعادل روان اشاره شده است.(۱) به نمونه ای از فرازهای این کتاب توجه کنید:

یا الَهی لَوْ بَکَیتُ إِلَیکَ حَتّی تَسْقُطَ اَشْفارُ عَینَی، وَانْتَحَبْتُ حَتّی ینْقَطِعَ صَوْتی وَ قُمْتُ لَکَ حَتَّی تَتَنَشَّرَ قَدَمای ... مَا اسْتَوْجَبْتُ بِذلِکَ مَحْوَ سَیئَهٍ واحِدَهٍ مِنْ سَیئَاتِی .(۲)

ای خدای من ! اگر در پیشگاه تو آن قدر گریه کنم تا اینکه پلک چشمانم بر هم افتد یا بریزد و چنان با صدای بلند بنالم تا اینکه صدایم

۱- سید حمید فتاحی، صحیفه کامله سجادیه، همراه با پیام ها، پاسخ گوی نیازها، قم، میرفتّاح، ۱۳۸۵، ص ۱۸.

۲- امام سجاد علیه السلام، الصحیفه السجادیه، ترجمه و شرح: سید علی نقی فیض الاسلام، تهران، فیض الاسلام، ۱۳۶۸، دعای ۱۶، فراز ۱۰.

قطع شود و برای اطاعت چنان سر پا بایستم تا پاهایم ورم کند، با همه این ها، سزاوار بخشودن یک گناه از گناهانم نخواهم بود.

امام سجاد علیه السلام در بیان ارتباط با خداوند، از صفت های خدای تعالی نظیر رحیم، علیم، قوی، منعم و حلیم استفاده می کند و چگونگی سخن گفتن با خداوند را با در نظر داشتن این صفت ها به ما آموزش می دهد.

همچنین با یادآوری عذاب آخرت و نعمت های بهشتی، بر اهمیت انجام تکالیف الهی نظیر روزه، نماز، حج و... برای برقراری ارتباط شایسته با خداوند تأکید می کند .

دوم _ ارتباط انسان با خود

دوم _ ارتباط انسان با خود

امام سجاد علیه السلام در این صحیفه، با توجه به مسائل فردی، لزوم سلامتی، علم آموزی، نشاط در کارها، ترک آرزوهای طولانی، غفلت نکردن و رفع شک و شبهه، اشاره کرده است، مانند:

[اللَّهُمَّ] وَ امْنُنْ عَلَی بِالصِّحَّهِ وَ الْاَمْنِ وَ السَّلامَهِ فِی دِینی وَ بَدَنِی.(۱)

[بار خدایا] بر من منّت گذار؛ به تندرستی و ایمنی (از هر پیشامدی) و سلامتی و رهایی (از هر آفت و بلایی) در دین و بدنم.

سوم _ ارتباط انسان با جامعه

سوم _ ارتباط انسان با جامعه

این صحیفه، دربردارنده دستورها و رهنمودهایی در برخورد نیکو با مردم، بخشیدن و احترام گذاشتن به آنان، محبت ورزی و رفتار با والدین و فرزندان است.

۱- امام سجاد علیه السلام، الصحیفه السجادیه، دعای ۲۳، فراز ۳.

در این کتاب، ضمن پرداختن به مضامین مهم اجتماعی و حکومتی، بر لزوم ارتباط با ولی خدا و امامان معصوم علیه السلام و بغض و کینه نسبت به دشمنان اسلام تأکید شده است . جالب آنکه در مسائل اجتماعی به جنبه اقتصادی مسئله از جمله لزوم بی نیازی از مردم و دلیل بدهکار شدن نیز توجه شده است.

ب) تعریف واژه های اخلاق و اجتماع

اشاره

ب) تعریف واژه های اخلاق و اجتماع

پیش از ورود به بحث اخلاق اجتماعی در صحیفه سجادیه، به معنای لغوی و اصطلاحی دو واژه «اخلاق» و «اجتماع»، اشاره و مسائل مرتبط با آن را بررسی می کنیم.

یک _ تعریف اصطلاحی اخلاق

یک _ تعریف اصطلاحی اخلاق

در تعریف این واژه، دانشمندان زیادی از مسلمان و غیرمسلمان اظهار نظر کرده اند. برخی از این تعریف ها بسیار نزدیک به هم و برخی متفاوت از هم هستند.

یکی از موارد اختلاف در این تعریف ها گستره اخلاق است که آیا اخلاق دربردارنده صفات و ملکات نفسانی است، بدون آنکه اعمال و رفتار را دربرگیرد یا همراه با رفتار است و یا فقط با رفتار انسان ارتباط دارد؟

ناگفته نماند اخلاق را چه صفت نفسانی و چه رفتار انسانی بگیریم، در هر دو صورت، رفتار ما با اخلاق ارتباط پیدا می کند، با این تفاوت که در یک تعریف، سرآغاز این اعمال، اخلاق است و در تعریفی دیگر خود آنها اخلاق اند. در تعریفی نسبتاً جامع، اخلاق این گونه تعریف شده است:

اخلاق، علمی است که صفات نفسانی خوب و بد و اعمال و رفتار اختیاری متناسب با آنها را معرفی می کند و شیوه تحصیل صفات نفسانی خوب و انجام دادن اعمال پسندیده و دوری از صفات نفسانی بد و اعمال ناپسند را نشان می دهد.(۱)

در این نوشتار مراد ما از اخلاق، همین تعریف است؛ صفت های نفسانی خوب و بد و اعمال و رفتار اختیاری متناسب با آن صفت ها که شامل پسندها و ناپسندهای اخلاقی می شود. استاد مطهری درباره اخلاق می گوید:

در اخلاق، عنصر اختیار و اکتساب یعنی غیر غریزی بودن خوابیده است . کار یک قهرمان که زور بازو دارد، قابل مدح و ستایش است ؛ ولی اسمش اخلاق نیست . اگر انجام کاری برای انسان غریزه بود؛ یعنی طبیعی و فطری و مادرزادی بود و انسان آن را تحصیل نکرده و به اختیار خودش به دست نیاورده بود، آن کار باشکوه و باعظمت، قابل مدح هست ؛ ولی در عین حال اخلاق نیست، مثل محبت پدر و مادر نسبت به فرزند و مخصوصاً محبت مادرانه. (۲)

دو ـ تعریف واژه اجتماع

دو ـ تعریف واژه اجتماع

بروس کوئن در تعریف اجتماع می گوید: «اجتماع عبارت است از گروهی از مردم که در یک منطقه خاص جغرافیایی اسکان دارند و دارای فرهنگ و شیوه زندگی مشترکی اند، به وحدت خاصّ میان خود آگاهند و به طور جمعی یک هدف را دنبال می کنند. نمونه هایی از

۱- احمد دیلمی، مبانی و نظام اخلاق، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، دانش نامه امام علی علیه السلام (اخلاق و سلوک)، قم، مرکز نشر آثار پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۸۰، ج ۴، ص ۱۰۱.

۲- مرتضی مطهری، فلسفه اخلاق، تهران، صدرا، ۱۳۶۸، ص ۴۳.

اجتماعات عبارتند از: حوزه های شهری، شهرها، شهرستان ها، محله ها و روستاها».(۱)

در این پژوهش اجتماع را محدود به یک منطقه جغرافیایی نگرفته ایم، بلکه این تعریف را شامل همه مسلمانان و در بعضی موارد شامل همه انسان ها دانسته ایم.

سه _ اخلاق اجتماعی

سه _ اخلاق اجتماعی

«به آن دسته از بایدها و نبایدهای غیرالزامی (غیرحقوقی) مربوط به روابط گروهی جمعی، اخلاق اجتماعی گفته می شود. به عنوان مثال، بایدها و نبایدهای مربوط به همسرگزینی، روابط متقابل زوجین و روابط متقابل والدین و فرزندان و یا بایدها و نبایدهای مربوط به روابط متقابل حاکمان و مردم چنین اند. به عبارت دیگر، به مجموع ارزش ها و هنجارهای غیرالزامی حاکم و رایج بر نظام های رفتاری جمع و جماعت و جامعه نیز اخلاق اجتماعی گفته می شود. اخلاق خانواده، اخلاق آموزش و تعلیم و تربیت، اخلاق سیاست و قدرت، اخلاق کار و معیشت، اخلاق مرافعه و جنگ و صلح در زمره شاخه های مهم اخلاق اجتماعی قرار می گیرند».(۲)

پس از تقسیم بندی اخلاق به تناسب متعلقات افعال، نظر برخی دانشمندان را در این زمینه می آوریم :

اول _ اخلاق الهی: یعنی کارهای انسانی که به خدا مربوط می شود، مثل : یاد خدا، توجه به خدا، خاکساری در برابر خدا، ترس از خدا و.... .

۱- بروس کوئن، مبانی جامعه شناسی، ترجمه: غلام علی توسلی و رضا فاضل، تهران، سمت، ۱۳۸۳، ص ۳۰۳.

۲- محمود تقی زاده داوری، (دکترای جامعه شناسی و عضو هیأت علمی دانشگاه قم).

دوم _ اخلاق فردی: یعنی کارهایی که به خود شخص مربوط می شود و در انجام دادن آنها رابطه با خدا منظور نیست، هرچند ممکن است با خدا یا مردم هم ارتباط پیدا کند، ولی در اصل فقط رابطه انسان با خود، مورد نظر است.

سوم _ اخلاق اجتماعی : محور اصلی آن، ارتباط انسان با دیگران است و در پرتو نشست و برخاست با دیگران و زندگی اجتماعی شکل می گیرد، مثل احسان، احترام یا توهین به دیگران که محور اصلی آنها را روابط اجتماعی تشکیل می دهد.(۱)

هدف این نوشتار، بررسی اخلاق اجتماعی در صحیفه سجادیه است. در این میان، مواردی نیز از اخلاق الهی و اخلاق فردی را می آوریم که با موضوع ارتباط با دیگران متناسب باشد.

۱- محمدتقی مصباح یزدی، اخلاق در قرآن، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی(ره)، ۱۳۷۸، ج ۱، ص ۲۴۲.

فصل دوم: اخلاق خانوادگی

اشاره

فصل دوم: اخلاق خانوادگی

خانواده، کوچک ترین نهاد اجتماعی است که با ترکیب دیگر خانواده ها، جامعه را تشکیل می دهد. در این فصل، به بررسی اخلاق در میان اعضای خانواده می پردازیم که شامل اخلاق زناشویی، اخلاق والدین با فرزندان و اخلاق فرزندان با والدین است.

۱. اخلاق زناشویی

اشاره

۱. اخلاق زناشویی

یکی از رکن های اصلی روابط خانواده، رابطه زن و شوهر است که در تعامل با یکدیگر از چه اخلاقی باید برخوردار باشند. در ادامه به بررسی آن می پردازیم.

الف) حسن خلق

اشاره

الف) حسن خلق

امام سجاد علیه السلام در حدیثی، یکی از لوازم چهارگانه کامل شدن اسلام را «حُسن خلق» با همسر می داند:

أَرْبَعٌ مَنْ کُنَّ فِیهِ کَمُلَ اِسْلَامُهُ، وَ مُحِّصَتْ ذُنُوبُهُ، وَ لَقِیَ رَبَّهُ (عَزَّ وَ جَلَّ) وَ هُوَ عَنْهُ راضٍ، مَنْ وَفی لِلّهِ عَزَّ وَ جَلَّ بِمَا یجْعَلُ عَلی نَفْسِهِ لِلنّاسِ، وَ

صَدَقَ لِسانُهُ مَعَ النّاسِ، وَ اسْتَحْيا مِنْ کلِّ قَبِیحٍ عِنْدَ اللهِ وَ عِنْدَ النَّاسِ وَ حَسُنَ خُلُقُهُ مَعَ أَهْلِهِ.(۱)

چهار صفت است که اگر در کسی باشد، اسلامش کامل می شود و گناهانش از بین می رود و در حالی خداوند را ملاقات می کند که از او راضی است : به عهد الهی در مواردی که بر او در ارتباط با مردم لازم است، وفا کند؛ زبانش با مردم صادقانه باشد؛ از هر امر زشتی که نزد خداوند و مردم زشت است، حیا پیشه کند و با همسر و خانواده اش حسن خلق داشته باشد.

در تعریف حسن خلق آمده است:

حسن خلق ملکه ای است که برای صاحب آن، انجام زیبایی و دوری از زشتی را آسان می کند و این، در ارتباط با مردم به نیکی و صدق و مودّت و لطف و حسن مصاحبت و معاشرت و مواسات و رفق و حلم و صبر و محبت به دست می آید.(۲)

با این تعبیر، برخی صفات نیکو از لوازم پدید آمدن حسن خلق است و بر انسان لازم است در رفتار با همسر خود محبت، مودّت و صدق را مراعات کند. اکنون به برخی بایسته های اخلاقی زن و شوهر در این زمینه اشاره می کنیم.

یک ــ مهربانی

یک ــ مهربانی

۱- جعفرعباس الحائری، بلاغه الامام علی بن الحسین علیه السلام، قم، دارالحدیث،۱۳۸۳، ص ۱۷۱، به نقل از: محمدباقر مجلسی، بحارالانوار، بیروت، دارالاحیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ه ـ . ق، چ ۳، ج ۶۹، ص ۳۸۵.

۲- سید علی خان حسینی، ریاض السالکین فی شرح صحیفه سید الساجدین، قم، مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۴۱۱ه ـ . ق، ج ۳، ص ۲۹۹.

وجود مهربانی میان همسـران بسیار ضروری است و خداوند در قرآن کریم به همسران چنین سفارش می کند: «وَ جَعَل َبَینَکُم ْ مَوَدَّه ًوَ رَحْمَهً؛ و در میان شما دوستی و مهربانی قرار داد». (روم: ۲۱)

امام سجاد علیه السلام در رساله الحقوق در بیان حقوق همسر به این حق نیز اشاره می کند:

وَ أَمَّا حَقُ رَعِیتِکَ بِمِلْکِ النِّکَاحِ ... فَإِنَّ لَها حَق َالرَّحْمَهِ وَ الْمُؤانَسَهِ. (۱)

و اما حق همسرت آن است ... که وی حق مهربانی و انس و مودّت بر تو دارد.

حتی توصیه شده است که انسان محبت خود را به همسرش ابراز کند، چنان که پیامبر گرامی اسلام می فرماید:

قَوْلُ الرَّجُلِ لِلْمَرْاَهِ: اِنّی اُحِبُّکِ لَایذْهَبُ مِنْ قَلْبِهَا اَبَدًا.(۲)

این گفته مرد به زنش که «دوستت دارم» هرگز از قلبش بیرون نمی رود.

این آیه و حـدیث هـا، دیـدگاه و فرهنگی نـاب را در زنـدگی مشترک نشـان می دهـد؛ یعنی در بـاور و انـدیشه زن و مرد باید زندگی بر اساس مهربانی و محبت شکل گیرد و اگر چنین شد، سخن گفتن درباره بسیاری از حقوق لازم نیست.

«وقتی اسـاس زنـدگی بر مبنای دوستی و صـمیمیت برقرار شـد، نیازی نیست که مرد را به امری ملزم نماییم و یا زن را به کاری وادار کنیم .

۱- امام سجاد علیه السلام، رساله الحقوق (نسخه تحف العقول)، ترجمه: علی شیروانی، قم، دارالفکر، ۱۳۸۵، ص ۴۶.

۲- محمد محمدی ری شهری، دوستی در قرآن و حدیث، ترجمه: سید حسن اسلامی، قم، دارالحدیث، ۱۳۷۹، ص ۲۰۰.

همین صفا، محبت و صمیمیت، هر دو را به انجام وظایف خود آشنا می کند».(۱)

دو ـ ایجاد آرامش

دو ـ ایجاد آرامش

امام سجاد علیه السلام در این زمینه می فرماید:

فَأَنْ تَعْلَمَ أَنَّ اللهَ جَعَلَهَا سَکَناً وَ مُسْتَراحاً. (۲)

و اما حق همسرت آن است که بدانی خداوند متعال با آفرینش او، وسیله آرامش و آسایش تو را فراهم کرده است .

محیط کار و تلاش خارجی برای مسائل اقتصادی، کسب درآمد، تحصیل و تدریس علم و هر کاری، با شرایط خود اداره می شود، ولی مدیریت خانه با دیگر مجموعه ها متفاوت است . مدیر خانواده باید بداند که خانه، محل آرامش، انس، محبت، صفا و صمیمیت است و آن کسی که موجبات رفاه و آرامش را فراهم می آورد، همسر است .(۳)

آیه زیر لزوم آرامش در محیط زندگی را گوشزد می کند:

وَ مِنْ آیاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَکُمْ مِنْ أَنْفُسِکُمْ أَزْواجًا لِتَسْکُنُوا إِلَیها وَ جَعَلَ بَینَکُمْ مَوَدَّةً وَ رَحْمَةً. (روم: ۲۱)

و از نشانه های [قدرت و ربوبیت] او این است که برای شما از جنس خودتان همسرانی آفرید تا در کنارشان آرامش یابید و در میان شما دوستی و مهربانی قرار داد.

۱- سید مهدی یثربی، سیری در رساله الحقوق امام سجاد علیه السلام، تنظیم: قاسم نصیرزاده، قم، فرهنگ آفتاب، ۱۳۸۲، ج ۲، ص ۱۸۲.

۲- رساله الحقوق، ص ۴۶.

۳- سیری در رساله الحقوق امام سجاد علیه السلام، ج ۲، ص ۱۵۶.

بر زن لازم است که محیط خانه را کانون آرامش مرد سازد و بر مرد نیز لازم است چنین محیطی را برای همسر خویش فراهم آورد. بنا بر آیه بالا، ماندگاری این آرامش به ابزاری نیاز دارد؛ یعنی اگر می خواهید این آرامش تا پایان زندگی بماند، باید از ابزاری به نام الفت، مودّت و رحمت استفاده کنید.(۱) امام سجاد علیه السلام آرامش خانواده را این گونه از خداوند می خواهد: «وَ لَا تُوحِشَ بِی اَهْلَ اُنْسِی ؛ و اسباب وحشت خانواده ام را فراهم مکن (به آنها آرامش عطا کن)». (۲)

سه _ نیکو سخن گفتن

سه _ نیکو سخن گفتن

یکی دیگر از ویژگی هایی که همسران باید رعایت کنند، نیکو سخن گفتن و دوری کردن از صحبت های آزاردهنده و ناراحت کننده است. امام سجاد علیه السلام بر رعایت این امر در خانواده تأکید می کند:

اَلْقَوْل ُالْحَسَنُ یثْرِی الْمالَ وَ ینْمِی الرِّزْقَ و ینْسِی فی الْأَجَلِ وَ یحَبِّبُ إِلَی الْأَهْل وَ یدْخِلُ الْجَنَه. (۳)

سخن نیکو مال را فراوان می کند و روزی را زیاد می کند و در مرگ تأخیر می اندازد و انسان را نزد همسرش محبوب می سازد و آدمی را به بهشت وارد می کند.

بر اساس این حدیث، سخن نیکو هم انسان را نزد خانواده محبوب می سازد و هم موجب خوشبختی فرد می شود.

۱- سیری در رساله الحقوق امام سجاد علیه السلام، ج ۲، ص ۱۵۶.

۲- مصطفی درایتی و دیگران، نمایه نامه موضوعی صحیفه سجادیه جامعه، تهران، مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران، ۱۳۷۷، ج ۱، ص ۶۸۲.

۳- احمد بهشتی، خانواده در قرآن، قم، بوستان کتاب، ۱۳۸۲، ص ۶۹، به نقل از: صدوق، امالی، ص ۳.

چهار ــ سازگاری و گذشت

چهار ــ سازگاری و گذشت

زنـدگی زن و شوهر بایـد بر پایه سازگاری و گـذشت باشد. در چنین فضایی اگر یکی اشـتباهی کرد، از کردار خود شـرمگین می شـود. این گـونه است که نه بر تکرار اشـتباه خود اصـرار می کننـد و نه در توجیه و دفـاع از آن می کوشـند. در این میـان، شایسـته است طرف مقابل نیز قضیه را تمام شده بداند. نگه داشتن همسر در حالت شرم، گوشزد کردن اشتباه او و امتیاز گرفتن از او در چنین حـالتی، ممکن است پرده حیـا را از میـان بردارد و فرد احسـاس کنـد که از اخلاق وی سوء اسـتفاده شـده است. ادامه یـافتن این وضع ممکن است به سـرد شـدن روابـط زن و شوهر(۱) یا حتی طلاق؛ ناپسـندترین حلال بینجامـد. پیامبراکرم صلی الله علیه و اله در هشداری می فرماید: «خداوند چیزی را که نزد او منفورتر از طلاق باشد، حلال نکرده است».(۲)

چه زیباست اگر کسـی که اشتباه کرده است، اظهار پشیمانی نکرد، طرف مقابل از این اشتباه بگذرد و با صبر و حوصله در رفع آن بکوشد و اگر رفع نشد، تحمل کند. به جاست توصـیه امام سـجاد علیه السلام در برخورد با بدی های دوستان و همسایگان را یادآور شویم و بـدیهی است این امر درباره زن و شوهر سـزاوارتر است: «وَاجْعَلْنی اللَّهُمَّ أَجزِنِی بِالإِحْسانِ مُسـیئَهُمْ؛ بار خدایا مرا به گونه ای قرار ده که بدی های آنها را با نیکی جواب دهم».(۳)

ب) همکاری

ب) همکاری

یکی از اصول مورد تأکید اسـلام در اخلاق اجتماعی، همکاری با یکدیگر است. امام سـجاد علیه السلام در موارد مختلفی این امر را گوشزد می کند، از جمله

۱- عباس پسندیده، پژوهشی در فرهنگ حیا، قم، دارالحج، ۱۳۸۵، چ ۵، ص۲۰۲.

۲- میزان الحکمه، ج ۷، ص ۳۳۰۴.

۳- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۶، فراز ۳.

یاری به نیکان را متذکر می شود: «... وَاجْعَلنی لَهُمْ نَصیراً؛ خدایا مرا یاری کننده به آنان قرار بده».(۱)

همکاری با یکدیگر از برنامه های مهمّ زندگی است. تقسیم کار ها بهترین روش در اجرای این امر است. برای نمونه، مرد کارهای بیرون از خانه را انجام دهد و زن کارهای داخل خانه را.

این همکاری گاهی جنبه روانی هم دارد. رهبرمعظم انقلاب می فرماید:

همکاری و کمک گاهی به این نیست که وارد حجم کار یکدیگر بشوند، نه! بلکه یکدیگر را روحاً تدارک کنند. مردها معمولاً ـ با مسائل پیچیده تری در جامعه برخورد دارند. زن ها می توانند به آنها روحیه بدهند. می توانند خستگی آنها را از تنشان بیرون کنند. به آنها تبسم کنند و به آنها دلخوشی دهند. اگر چنانچه خانم ها هم کاری بیرون از خانه دارند، باز مرد به آنها کمک کند و او را تقویت نماید.(۲)

ج) خیرخواهی

ج) خیرخواهی

امام سجاد علیه السلام در صحیفه برای خانواده خود از خداوند خیر و نیکی می خواهد و به درگاه الهی برای آنان دعا می کند. همسران نیز باید این گونه عمل کنند و برای یکدیگر طلب خیر و نیکی بخواهند: «وَ اغْفِرْ لِی وَ لِوالِدَیَّ... وَ لِاَهْلی وَ وُلْدِی ...؛ خدایا، من و والدین ... و همسر و فرزندانم را

۱- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۱، فراز ۱۳.

۲- محمدجواد حاج علی اکبری، مطلع عشق (گزیده ای از رهنمودهای حضرت آیت الله خامنه ای به زوج های جوان) تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۴، چ ۵، ص ۸۰.

بیامرز.»(۱) یا «وَ بَارِکْ لِی فِی أَهْلِی وَ وُلْدِی وَ مَالِی ...؛ خدایا، خیر و برکت خود را برای من، بر همسر و فرزندان و مالم عنایت کن ...».(۲)

د) ایثارگری

د) ایثارگری

همسر خوب برای گرم نگه داشتن کانون خانواده باید مهربان و ایثارگر باشد و دیگران را بر خود مقدّم دارد و با دشواری ها و ناسازگاری های زندگی بسازد. از بیان خواسته ای که ممکن است خارج از توان همسرش باشد، خودداری کند، حتی اگر آذوقه باشد. در بیان این نکته به سیره ای از معصومان اشاره می کنیم:

«روزی صبحگاهان، امام علی علیه السلام فرمود: فاطمه جان، آیا غذایی داری تا از گرسنگی بیرون آییم ؟ پاسخ داد: نه، به خدایی که پدرم را به نبوت و شما را به امامت برگزیده، سوگند، دو روز است که در منزل غذای کافی نداریم . آنچه بود به شما و فرزندانم، حسن و حسین دادم و خود از غذای اندک موجود، استفاده نکردم . امام با تأسف فرمود: فاطمه جان ! چرا به من خبر ندادی تا برای تهیه غذا بروم ؟ حضرت زهرا علیها السلام پاسخ داد: یا اباالحسن ! من از پروردگار خود حیا می کنم چیزی را که شاید تو بر آن قدرت و توان نداری، از تو درخواست کنم».(۳)

بسیار زیباست که بانوان ما با پیروی از حضرت زهرا علیها السلام، از بسیاری خواسته های خود چشم بپوشند و بدانند که چه بسا خانواده ای با درآمد کم و

۱- نمایه نامه موضوعی صحیفه سجادیه جامعه، دعای ۲۰۰، فراز ۴۸، ص ۶۱۲.

۲- الصحیفه السجادیه،، دعای ۲۵۱، فراز ۳۳، ص ۶۷۳.

۳- محمد دشتی، نهج الحیاه، (فرهنگ سخنان حضرت فاطمه زهرا(س))، قم، مؤسسه تحقیقاتی امیرالمؤمنین علیه السلام، ۱۳۷۲، ص ۱۸، به نقل از: ابن شهر آشوب، مناقب، ج ۲، ص ۷۷.

امکانات محدود، بسیار خوشبخت تر از خانواده هایی است که در رفاه مادی هستند.

ه_) غیرتمندی

ه_) غیرتمندی

مرد نسبت به زن خود باید غیرت داشته باشد و با نظارت بر رفتار همسر خود با نامحرمان، در صورت لزوم از همسر خود دفاع کند. البته این غیرت ورزی نباید به مرز بدگمانی برسد.

رسول الله صلی الله علیه و اله می فرماید: «اِنَّ الْغَیرَهَ مِنَ الْإِیمَانِ ؛ به راستی که غیرت از ایمان است .»(۱) ایشان در سخنی دیگر می فرماید: «اِن َّاللّه تَعَالی لَیبْغِضُ الرَّجُلَ یدْخَلُ عَلَیهِ فِی بَیتِهِ فَلَا یقَاتَلُ ؛ بی گمان، خدای تعالی نفرت دارد از مردی که به زور وارد خانه اش شوند و او نجنگد».(۲)

معصومان از جمله امام سجاد علیه السلام نه فقط در مورد اهل و عیال خود غیرت داشتند، بلکه برای دیگران، حتی دشمنان خود نیز در هنگام ضرورت، غیرت نشان می دادند.

در سیره حضرت زین العابدین علیه السلام آمده است : در آغاز شورش مدینه بر ضد یزید که مردم، امویان را از شهرها بیرون راندند، امام از روی غیرت و مردانگی، همسر مروان بن حکم را به درخواست مروان پناه داد. اهمیت این نکته آنجاست که بدانیم مروان کسی بود که برای بیعت گرفتن از امام حسین علیه السلام در مدینه، از حاکم شهر خواست تا امام را وادار به بیعت بکند یا او را به قتل برساند.(۳)

۱- میزان الحکمه، ج ۹، ص ۴۴۸۰، به نقل از: الفقیه، ج ۳، ص ۴۴۴، ح ۴۵۴۱.
۲- میزان الحکمه، ج ۹، ص ۴۴۸۰، به نقل از: کنز العمال، ح ۷۰۷۴.
۳- تاریخ سیاسی اسلام، ج ۲، ص ۵۵۱.

وظایف رسانه ملی

وظایف رسانه ملی

۱. در فیلم ها و مجموعه های تلویزیونی شایسته است همسران به تندی با هم صحبت نکنند، بلکه نشان داده شود زمانی که شوهر، خسته از کار روزانه به خانه برمی گردد، همسرش به استقبال می رود و از او پذیرایی می کند. باید توجه داشت، نشان دادن زندگی هایی با روابط سرد و بی روح و طلاق های فراوان در رسانه، معمولاً در روابط زن و شوهر اثر منفی بر جای می گذارد. البته گاهی برای نشان دادن سرانجام ازدواجی که بر اثر عشق زودگذر به سردی گراییده یا به طلاق منجر شده است، طرح این مباحث سودمند است، ولی باید بسیار محدود باشند.

۲. همچنین لازم است در برنامه ها تا حد ممکن از تجمل گرایی پرهیز شود. نشان دادن خانه هایی با امکانات گران قیمت می تواند برای بسیاری از خانواده ها در مناطق محروم مشکلاتی ایجاد کند و سطح انتظار را بالا ببرد که بر روابط همسران اثر مستقیم می گذارد.

۳. در برنامه های ساخت گروه خانواده، می توان با حضور کارشناسان به بررسی مسائل رفتاری همسران پرداخت و موضوع هایی همچون همکاری، ایجاد آرامش، محبت و مهربانی را بیان کرد و بهتر است برای جذب بیشتر مخاطب، فیلم های کوتاهی در این برنامه ها جای داد. (برنامه ای مانند «اخلاق در خانه» با سخنان حجت الاسلام حسینی از نمونه های تأثیرگذار این گونه برنامه ها در صداوسیما است).

۴. برنامه سازان تلاش کنند در برنامه ها و زمان های مناسب مانند پیش از خبر یا در برنامه خانواده، مهارت های ارتباطی همسران را با

جمله های کوتاه و متناسب با مخاطبان آن برنامه زیرنویس کنند؛ جملاتی زیبا مانند:

 امام سجاد علیه السلام می فرماید: «یکی از حقوق همسرت آن است که بدانی خداوند متعال با آفرینش او، وسیله آرامش و آسایش تو را فراهم نمود». (رساله حقوق)

 «و از نشانه های خداوند است که برای شما همانند خودتان همسرانی آفرید تا در کنارشان آرام گیرید». (روم: ۲۱)

۵. سفارش هایی به خانم ها

 اگر شوهرت زشت گویی کرد، به او بگو: «وقتی زیبا حرف می زنی، به تو بیشتر افتخار می کنم».

 باگذشت باش تا عزیز شوی.

 زندگی خودت را با زندگی دیگران مقایسه نکن.

 بهترین کادویی که می توانی به شوهرت تقدیم کنی، این است که به او بگویی: به تو افتخار می کنم.

 بر خوبی های او تمرکز کن تا بدی های او را فراموش کنی.

 اسراف و چشم وهم چشمی نکن.(۱)

مطمئن باش که قناعت و کم کردن خواسته ها، زندگی ات را شیرین می کند.

۶. سفارش هایی به آقایان

 با بحث و جدل، همسرت را خسته نکن.

 از آشپزی او تعریف کن.

 همیشه به او بگو: «من خوشبخت ترین مرد روی زمین هستم».

۱- سیدمهدی واعظ موسوی، خانواده سبز، مشهد، شاملو، ۱۳۸۶، صص ۱۲ _ ۱۷.

۷. برخی احادیث یا سخنان بزرگان در گفتار مجری بگنجد، مانند: توصیه های رهبر عزیزمان در مراسم عقد زوج های جوان:

 ذوب کدورت ها در لابه لای محبت:

زن و شوهر باید به هم محبت داشته باشند، همین! کارهایی که محبت را کم می کند، انجام ندهید. مواظب باشید چیزهایی که شما را از هم گله مند و بیزار می کند، از شما سر نزند. درست نگاه کنید، ببینید شوهر یا زن شما روی چه چیزهایی خیلی حساس است، از آنها اجتناب کنید. بعضی ها بی اعتنایی می کنند. مثلاً فرض بفرمایید که زن از یک عادتی که مرد دارد، بدش می آید. این مرد هم بی اعتناست و آن عادت را باز تکرار می کند. این بد است؛ همین طور زن ها. فرض بفرمایید زن هایی هستندکه هوس های شخصی خود را (فلان چیز را بخریم، فلان جا برویم و...) بر راحتی و آسایش شوهر ترجیح می دهند، چه لزومی دارد؟ اصل کار، شما دو نفر هستید. همه دنیا فرع شمایند. همدیگر را داشته باشید، با یکدیگر مهربان باشید.

اگر یک وقتی ـ خدای نکرده ـ یک کدورتی پیش آمد، باید لابه لای محبت ذوبش کنید و از بین ببرید. نباید یک حرف کوچکی را بزرگ کنند و مرتب کش بدهند. اینها نباید باشد... .(۱)

 غم خواری؛ کمک واقعی:

کمک واقعی به دیگری، این است که دو نفر غم ها را از دل هم برطرف کنند. هرکسی در دوره زندگی اش گرفتاری پیدا می کند، ابهامی پیدا می کند، تردیدی پیدا می کند. هرکدام از دو نفر، در چنین موقعیتی باید به کمک همسرش بشتابد و به او کمک کند. غم را از دل او بردارد، راهنمایی کند، اشتباه او را برطرف کند. اگر می بیند خطایی دارد از او سر می زند، جلوی او را بگیرد.(۲)

۱- مطلع عشق، ص۷۲.

۲- مطلع عشق، ص۸۲ (می توان موارد دیگری را نیز از همین کتاب استخراج کرد).

۸. در برخی برنامه ها، کتاب های مفید در این زمینه معرفی شوند، نظیر کتاب: مطلع عشق (رهنمودهای حضرت آیت الله خامنه ای به زوج هـای جوان)؛ خـانواده سبز، به قلم سـید مهـدی واعظ موسوی؛ اخلاق در خانه از آیت الله مظاهری و همسـرداری از آیت الله ابراهیم امینی. شایسـته است پیش از پخش پیام های بازرگانی، برنامه کوتاهی نظیر انس با کتاب، یار مهربان، دوسـت قدیمی و... پخش شود و گوینده در موضوع های مختلف و برای قشرها و افراد مختلف، کتاب های مفید معرفی کند.

۲. اخلاق والدین نسبت به فرزندان

اشاره

۲. اخلاق والدین نسبت به فرزندان

با بیانی از امام سـجاد علیه السـلام، اخلاق والـدین در برابر فرزنـدان را تا اندازه ای روشن می کنیم. امام سـجاد علیه السـلام به فرزندش می فرماید:

یا بُنَی َّاِن َّالله لَمْ یرْضَک لِی فَأَوْصَاکَ بِی، وَ رَضِیـنِی لَک فَلَمْ یوصِـنی بِک َوَ اعْلَمْ أَنَّ خَیرَ الْآباءِ لِلْاَبْنَاءِ مَنْ لَمْ تَدَعْهُ الْمَوَدَّهُ اِلی التَّفْرِیطِ فِیهِ، وَ خَیرُ الْأَبْنَاءِ لِلْآبَاءِ مَنْ لَمْ یدَعْهُ التَّقْصِیرُ إِلَی الْعُقُوق ِ.(۱)

فرزندم، خداوند محبت و میل مرا در تو قرار نداد و به دلیل همین نسـبت به من، به تو سفارش کرد، ولی میل و محبت تو را در من قرار داد و نسبت به تو به من سـفارش نکرد. بدان که بهترین پدران برای فرزندان، آنانند که دوست داشـتن فراوان، [ایشان را] به کوتاهی (در تربیت صـحیح فرزنـدان) نکشانـد و بهترین فرزنـدان برای پـدران، آنانـند که کوتاهی، [ایشان را] (در ادای وظایف) به عقوق و نافرمانی والدین نکشاند.

۱- بلاغه الامام علی بن الحسین علیه السلام، ص ۱۹۷، به نقل از: نثر الدّرر، ج ۱، ص ۳۵۰.

در این حدیث، امام سجاد علیه السلام به وجود غریزه ای در پدر و مادر، به نام محبت، اشاره و بیان می کند که دیگر نیازی به تأکید خداوند بر نیکی و احسان به فرزندان نیست و این میل طبیعی آنان به فرزندان اگر مهار نشود، ممکن است در تربیت درست فرزندان خلل ایجاد کند.

با این توضیح، در ادامه، به برخی از مهم ترین اخلاق والدین در برابر فرزندان که به تربیت درست آنان می انجامد، اشاره می کنیم:

الف) آموزش اخلاق و عقیده درست و مهارت های لازم

الف) آموزش اخلاق و عقیده درست و مهارت های لازم

امام سجاد علیه السلام در صحیفه سجادیه از خداوند می خواهد که فرزندانی صالح در عقیده و آراسته به فضیلت های اخلاقی داشته باشد: «وَأَصِح َلِی ... أَدْیانَهُمْ وَ أَخْلاقَهُمْ؛ و آیین و اخلاقشان و... را برای من سالم بدار».(۱)

والدین باید مراقب باشند که فرزندان آنان تحت تأثیر عقیده های انحرافی و اخلاق افراد منحرف قرار نگیرند و در روابط آنان دقت و برای آموزش معارف ناب دینی به آنان اقدام کنند. امام صادق علیه السلام می فرماید:

بادِرُوا أَحْداثَکُمّ بِالْحَدِیثِ قَبْلَ اَنْ تُسبِقَکُم اِلَیهِمُ الْمُرْجِئَهُ.(۲)

در آشنا کردن نوجوانانتان به حدیث شتاب کنید، پیش از آنکه گروه های منحرف با افکارشان بر آنان چیره شوند.

۱- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۵، فراز ۲.

۲- محمد محمدی ری شهری، حکمت نامه کودک، همکار و مترجم: عباس پسندیده، قم، دارالحدیث، ۱۳۸۶، ص ۱۵۰.

پدر و مادر، نخستین استادان کودکند. پس باید در گفتار و کردار خود مراقب باشند که اخلاق ناپسند از آنها سر نزند؛ زیرا فرزندان به صورت مستقیم و به سرعت آن را فرامی گیرند.(۱)

همچنین لازم است کودک را تشویق کنیم که آداب مهم مذهبی و فریضه های عبادی مانند نماز، روزه، دعا، راز و نیاز با خدا و سپاس گزاری از نعمت ها را انجام دهد. به او بیاموزیم که با حضور قلب، مشکلات خود را به خدا بگوید و از او یاری بخواهد و برای توفیق خود در انجام کارهای نیک، هدایت بجوید و چون مرادش حاصل شد، سپاس گزاری کند.(۲)

یکی از مهارت های مورد نیاز کودک، بالابردن قدرت اندیشیدن اوست. برای کسب این مهارت باید کودک را به پرسش از محیط اطراف خود تشویق کنیم و زمینه این پرسشگری را با دقت در نوع بازی های وی و با بهره گیری از نظر کارشناسان فراهم آوریم. حضرت علی علیه السلام می فرماید: «مَنْ سَأَلَ فِي صِغَرِهِ أَجابَ فِي كِبَرِهِ؛ هرکس در خردسالی بپرسد، در بزرگ سالی پاسخ می دهد».(۳)

برخی دیگر از مواردی که با توجه به روایات باید به کودکان آموزش داده، از این قرارند:

ـ آموزش قرآن کریم؛

۱- یوسف بدیوی و محمد محمد قاروط، تربیه الاطفال فی ضوء القرآن و السّنه، دمشق، دارالمکتب، ۱۴۲۱هـ.ق، ج ۱، ص ۴۳۵.

۲- رجب علی مظلومی، گامی در مسیر تربیت اسلامی، تهران، آفاق، ۱۳۸۶، ص ۲۱۱.

۳- حکمت نامه کودک، ص ۱۳۲.

ـ شعرهای آموزنده: از روایات چنین برمی آید که این شعرها باید دربردارنده آگاهی های مورد نیاز اعتقادی، اخلاقی و رفتاری کودک و انس با اهل بیت علیهم السلام باشد؛

ـ نوشتن؛

ـ ورزش هایی نظیر شنا و تیراندازی.

ب) پرورش فرزندان پاک

ب) پرورش فرزندان پاک

امام سجاد علیه السلام از خداوند می خواهد که فرزندانش، پرهیزکار، پاک و فرمانبر خداوند شوند. پس باید به این نکته توجه داشت که افزون بر رعایت اصول تربیتی، باید از خداوند خواست که فرزندان در مسیر درست اعتقادی قرار گیرند:

وَ اجْعَلْهُمْ أَبْراراً أَتْقِیاءَ بُصراءَ سامِعِینَ مُطِیعِینَ لَکَ . (۱)

ایشان را نیکوکاران و پرهیزکاران و بینایان (راه حق) و شنوندگان (سخن راست) و فرمانبران خود قرار ده .

امام این گونه بر تربیت صحیح و نیکوی فرزندان تأکید می کند:

وَ أَعِنِّی عَلی تَرْبِیتِهِمْ وَ تَأْدِیبِهِمْ وَ بِرِّهِمْ .(۲)

و مرا در پرورش و تأدیب (راه پسندیده نمودن) و نیکی کردن ایشان یاری فرما.

تربیت فرزند از حقوق او و بر گردن پدر و مادر است، چنان که امام صادق علیه السلام می فرماید:

۱- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۵، فراز۳.

۲- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۵، فراز ۵.

تَجِبُ لِلْوَلَدِ عَلی والِدِهِ ثَلاثُ خِصالٍ: إِخْتِیارُهُ لِوالِدَتِهِ وَ تَحْسِینُ اسْمِهِ وَالْمُبالَغَهُ فِی تَأْدِیبِهِ.(۱)

سه چیز برای فرزند بر عهده پدر است: برگزیدن مادر خوب برای او، نام نیک بر او نهادن و تلاش فراوان در تربیت او.

در این روایت بر تربیت تأکید شده است؛ یعنی پدر باید در تربیت فرزندان بسیار بکوشد و با استفاده از شیوه های مناسب و توکل به خداوند، صبورانه و با دقت، تمام همت خود را در تربیت فرزندان صرف کند. البته باید دانست که تربیت از لحظه انعقاد نطفه آغاز می شود و تا پایان بلوغ و پس از آن ادامه می یابد و هرگز نباید گمان کرد که «بچه است و نمی فهمد؛» زیرا بسیاری از کارهای پدر و مادر و اطرافیان از کودکی در او تأثیر می گذارد.

در تربیت فرزندان گاهی لازم است پدر و مادر شیوه تشویق و تنبیه بهنگام را به کار گیرند. برای نمونه، وقتی کودک شما به مسجد آمد یا دخترتان خود را به حجاب آراسته کرد، به او محبت ویژه کنید، لباس یا خوراکی مورد علاقه اش را برای او بخرید و به شیوه ای مناسب او را تشویق کنید.

نکته دیگر در تربیت فرزند، انتخاب نام نیکو برای وی است که در روایات بر آن بسیار تأکید شده است. فرزندی که نام یکی از اولیای دین را دارد، رابطه ای بین خود و او احساس می کند. ازاین رو، تلاش می کند خود را از نظر روحی و اخلاقی به آن شخص نزدیک سازد. این

۱- حکمت نامه کودک، ص۴۰، به نقل از: تحف العقول، ص۳۲۲.

ارتباط درونی با صاحبِ نام می تواند وی را از انجام کارهای ناروا بازدارد. البته باید والدین، فرزند خود را به این نکته ها توجه دهند.(۱)

ج) معرفی الگوهای صحیح

ج) معرفی الگوهای صحیح

فرزندان، نیازمندِ داشتن الگو هستند و دوست دارند از اخلاق و روش دیگران پیروی کنند. ازاین رو، لازم است پدر و مادر ضمن آموزش اخلاق نیکو به فرزندان، آنان را با افرادی که دوستدار خدایند، به شیوه ای هنرمندانه آشنا سازند که فرزندان، دل بسته آن افراد گردند و فریفته افراد نااهل نشوند. امام سجاد علیه السلام می فرماید:

وَلِأَوْلِیائِکَ مُحِبِّینَ مُناصِحِینَ وَ لِجَمِیعِ أَعْدائِکَ مُعانِدِینَ وَ مُبْغِضِینَ.(۲)

آنان را دوستداران و خیرخواهان برای دوستانت و دشمنان و کینه داران برای همه دشمنانت قرار ده .

به گفته یکی از شارحان صحیفه سجادیه، «آنان را دوستدار خالصانه اندیشه اولیای الهی و یاری کننده آنان قرار ده». (۳)

د) رعایت عدالت بین فرزندان

د) رعایت عدالت بین فرزندان

والدین نباید بین فرزندان خود، دختر یا پسر تفاوت بگذارند و باید با آنها به عدالت رفتار کنند. روایت شده است چون به امام سجاد علیه السلام مژده ولادت فرزندی را می دادند، ایشان از دختر یا پسر بودن او نمی پرسید، بلکه می فرمود: «أَسَوِیٌ؟ آیا سالم است ؟» و چون سالم بود،

۱- پژوهشی در فرهنگ حیا، ص۲۱۳.

۲- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۵، فراز ۳.

۳- سید محمدحسین فضل الله، آفاق الروح، بیروت، دارالملاک، ۱۴۲۰ه_.ق، ج ۱، ص ۶۴۶.

می فرمود: «اَلْحَمْدُلِلّهِ الَّذِی لَمْ یخْلُقْهُ شَیئاً مُشَوَّهَاً؛ خدا را شکر که مخلوقی ناقص العضو خلق نکرد».(۱)

وظایف رسانه ملی

اشاره

وظایف رسانه ملی

تربیت فرزندان، دغدغه تمام خانواده هاست. در این میان، یکی از رسالت های مهم صداوسیما، شناساندن راهکارهای درست تربیت فرزندان است و بجاست در برنامه های مختلف صداوسیما چند موضوع گنجانده شود:

۱. در برنامه های خانواده و برنامه های مشابه، از روان شناسان آشنا به مبانی اسلامی، برای کارشناسی، دعوت و راهکارهای صحیح تربیت فرزندان در سنین مختلف، تبیین شود. همچنین آموزش هایی را که خانواده باید به فرزندان خود بدهد، بیان کنند. (از آنجا که پدران و بسیاری از مادران به دلیل شاغل بودن، صبح ها در خانه نیستند، لازم است برخی از این برنامه ها در ساعت مناسبی از عصر پخش شود).

۲. در فیلم ها و مجموعه ها، والدین را به چند صورت می توان با تربیت صحیح آشنا کرد:

الف) مستقیم

الف) مستقیم

یک _ ساختن فیلمی از زندگی بزرگان و بیان نقش و اهمیت پدر و مادر در تربیت آنها؛ زیرا تنها در چنین خانواده ای، فرزند بااستعداد و باایمان تربیت می شود.(۲)

۱- جواد قیّومی اصفهانی، موسوعه الادعیه، مشهد، بنیاد پژوهش های آستان قدس، ۱۴۱۹ه_.ق، ج ۳، ص ۴۳۷، به نقل از: طبرسی، مکارم الاخلاق، ج ۱۰، رقم ۱۶۹۲، ص ۴۸۸.

۲- ویژه برنامه شهید بهشتی، در برنامه کودک و نوجوان، هفتم تیرماه ۱۳۸۷.

دو ــ در ساختن فیلم ها، راهکارهای تربیت صحیح فرزندان نشان داده شود؛ محورهایی مانند: میزان تشویق و تنبیه (محروم ساختن) فرزند، علاقه مند کردن او به مسجد و مجالس مذهبی با همراه بردن ایشان و تشویق او برای این همراهی، اختصاص زمان کافی برای ارتباط با فرزند، بالا بردن قدرت اندیشیدن در فرزند و آشنا کردن کودک با زندگی بزرگان و شهدا در حد درک آنان.

سه ــ نشان دادن سرانجام تربیت نادرست فرزندان. البته این کار نباید پی آمدهای منفی داشته باشد، برای مثال، جوانان را در برخورد با والدین، به بی احترامی نکشاند.

ب) غیرمستقیم

ب) غیرمستقیم

برنامه های ویژه کودکان و نوجوانان می توانند در تربیت فرزندان مؤثر باشند و با پدر و مادر در این کار همراه گردند. برای نمونه، در این برنامه ها، به شیوه ای هنرمندانه، بچه ها به نمازخواندن تشویق شوند. در فیلم هایی که برای کودکان ساخته می شود، کودکان به خواندن نماز و دعا اهمیت بدهند یا با تشویق هنرمندانه مجریان دوست داشتنی، کودکان به نماز خواندن رو آورند. در طرحی مانند «همیاران پلیس» با تبلیغات جذاب، نماز برایشان بااهمیت جلوه داده شود. همچنین می توان مسابقه هایی با موضوع نماز و ترجمه آن، فضیلت های اخلاقی مانند کمک به والدین، دوستان، هم نوعان و نیازمندان مطرح کرد.

۳. زیرنویس

الف) امام صادق علیه السلام : پدر در برابر فرزند سه وظیفه دارد: مادر خوب برای او برگزیدن، نام نیک بر او نهادن و تلاش فراوان در تربیت او. (تحف العقول، ص۳۲۲)

ب) امام صادق علیه السلام : در آشنا کردن نوجوانانتان به حدیث شتاب کنید پیش از آنکه گروه های منحرف با افکارشان بر آنان چیره شوند. (تهذیب الاحکام، ج ۸، ص۱۱۱)

ج) امام سجاد علیه السلام : بارخدایا! مرا در پرورش و تأدیب فرزندانم و نیکی کردن به ایشان یاری فرما. (صحیفه سجادیه، دعای ۲۴)

د) امام علی علیه السلام : سزاوارترین دانش هایی که نوجوانان باید فراگیرند، چیزهایی است که وقتی بزرگ شدند، به آنها نیاز خواهند داشت. (نوجوانان باید دوراندیش باشند تا بتوانند فرداها را نیز به خوبی ببینند.) (شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج۲۰، ص۳۳۳)

هـ) امام سجاد علیه السلام : روزه آموزشی این است که وقتی کودک، نزدیک سن بلوغ شد، برای تربیت و نه آنکه بر او واجب باشد، به روزه گرفتن واداشته می شود. (الکافی، ج ۴، ص ۸۶)

و) لازم است متناسب با سن و فهم فرزندان، الگوهای شایسته ای از بزرگان معرفی شوند.

ز) هنگامی که فرزند کار شایسته ای انجام داد، او را بسیار تشویق کنید تا به انجام کار نیک عادت کند.

۴. شایسته است برای آشنایی بیشتر والدین با شیوه های تربیتی، کتاب های سودمند به آنان معرفی شود، کتاب هایی نظیر: نسیم مهر از

استاد دهنوی، حکمت نامه کودک (مجموعه احادیث) از استاد ری شهری، حقوق فرزندان در مکتب اهل بیت علیه السلام از محمدجواد مروّج طبسی، گامی در مسیر تربیت اسلامی (از کودکی تا بلوغ) از دکتر رجب علی مظلومی.

۳. اخلاق فرزندان با پدر و مادر

اشاره

۳. اخلاق فرزندان با پدر و مادر

احترام و نیکی کردن به پدر و مادر آن قدر در فرهنگ اسلامی اهمیت دارد که در قرآن مجید، بعد از دعوت به توحید، به آن سفارش شده است :

وَ قَضی رَبُّک ـ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِیاه ُوَ بِالْوَالِدَین ِإِحْسَاناً. (اسراء: ۲۴)

پروردگارت فرمان قاطع داده است که جز او را نپرستید و به پدر و مادر نیکی کنید... .

در مقایسه ای کوتاه بین فرهنگ اسلامی و فرهنگ مادی غرب (که متأسفانه تاریکی های آن به کشورهای اسلامی هم رخنه کرده است)، می بینیم که ارزش خانواده در آن کشورها پایین آمده است . نه تنها رابطه عاطفی فرزندان به والدین کم شده، بلکه از آن بدتر، رابطه عاطفی والدین به فرزندان نیز رو به کاهش است، به گونه ای که عده ای پرورش حیوانات را بر تربیت فرزندان خود ترجیح می دهند.

در این قسمت، با بررسی دعاهای صحیفه سجادیه، اهمیت و جایگاه والای پدر و مادر و لزوم اخلاق پسندیده در برخورد با آنان را تبیین می کنیم .

امام سجاد علیه السلام آن قدر مقام والدین را بالا می داند که برای آشنایی به وظایف خود در مورد آنها، از خداوند یاری می طلبد. این سخن نشان می دهد که ما نیز باید با وظایف و اخلاق پسندیده برخورد با پدر و مادر آشنا شویم:

وُ أَلْهِمْنِی عِلْمَ مُا یجِبُ لَهُما عَلَی إِلْهاماً وَ اجْمَعْ لِی عِلْمِ ذلِکَ کُلِّهِ تَماماً.(۱)

(خدایا) وظیفه ام را نسبت به پدر و مادرم به من الهام کن و همه دانش خدمتگزاری به آن دو را به من بیاموز.

امام سجاد علیه السلام در جای دیگر بیان می دارد که ادای حق پدر و مادر از توان فرزند خارج است :

هَیهَاتَ ما یسْتَوْفِیانِ مِنِّی حَقَّهُما وَ لا أُدْرِکُ ما یجِبُ عَلَی لَهُما وَ لا أَنَا بِقاضٍ وَظَیفَهَ خِدْمَتِهِما.(۲)

نه! هرگز نتوانند همه حقی را که بر گردن من دارند، به تمامی استیفا کنند و من نیز آن سان که شایسته آنهاست، هرگز نتوانم حقشان را بشناسم و هرگز نتوانم حق خدمتشان را به جای آورم .

و با این همه، از خداوند می خواهد که از آنان تشکر کند و به آنان پاداش دهد:

أَللّهُم اشْکُرْ لَهُما تَرْبِیتِی وَ أَثِبْهُما عَلی تَکْرِمَتِی .(۳)

خدایا آنان را به پاس تربیت و پرورش من، پاداش نیکو عطا کن و در برابر گرامی داشت من، از پاداشی شایسته برخوردارشان فرما.

۱- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۴، فراز ۳.

۲- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۴، فراز ۱۱.

۳- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۴، فراز ۷.

در توضیح شکر خداوند از بندگان باید گفت: «شکر از جانب خداوند، جزا دادن اوست و این به دلیل انجام طاعات خداوند است که با ثواب های بزرگ از جانب پروردگار همراه می شود ».(۱)

پس تشکر خداوند از پدر و مادر اهمیت و جایگاه آنان را می رساند، ولی فرزندان نسبت به والدین چه رفتاری باید داشته باشند؟

الف) نیکی به والدین

اشاره

الف) نیکی به والدین

یکی از مهم ترین وظایف فرزندان در برابر پدر و مادر نیکی به آنهاست که در آیات و روایات بسیار به آن سفارش شده است. به روایت زیر توجه کنید:

ابن مسعود می گوید از پیامبر اسلام پرسیدم : کدام عمل نزد خداوند محبوب تر است ؟ فرمود: نماز در وقت آن . گفتم : سپس چه عملی ؟ فرمود: نیکی به والدین . پرسیدم : بعد چه عملی ؟ فرمود: جهاد در راه خدا.(۲)

نیکی به پدر و مادر نمونه های فراوان دارد:

یک _ کمک به والدین

از جلوه های نیکی به والدین، کمک کار بودن برای آنان است. پدر و مادر که عمری برای فرزندان خود زحمت کشیده اند، به ویژه در کهن سالی سزاوار آن هستند که فرزندان یاری شان کنند. امام سجاد علیه السلام در دعا برای فرزندان خود این وظیفه را گوشزد می کند:

أَللّهُمَّ اشْدُدْ بِهِمْ عَضُدِی وَ أَقِمْ بِهِمْ أَوَدِی ... وَ أعِنِّی بِهِمْ عَلی حاجَتِی .(۳)

۱- ریاض السالکین فی شرح صحیفه سید الساجدین، ج ۴، ص ۶۳.

۲- ابی زکریا النووی، ریاض الصّالحین، دمشق، نشر دار ابن کثیر، ۱۴۲۴ه_ . ق، ص ۱۵۵.

۳- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۴، فراز ۱۴.

بار خـدایا، بازویم را به وجودشان نیرومنـد و اختلال امورم را به آنان اصـلاح فرما و... به دست آنان در برآمدن نیازم مرا یاری ده.

از امام سجاد علیه السلام نقل است که :

مِنْ سَعادَهِ الرَّجُلِ أَنْ یکُونَ لَهُ وُلْدٌ یسْتَعِینُ بِهِمْ . (۱)

از خوشبختی های مرد این است که فرزندانی داشته باشد که از آنان در برنامه های زندگی کمک بگیرد.

امام علی علیه السلام می فرماید: «وَ کُنْ حافِظاً لِلْوالِدَینِ وَ ناصِراً؛ و حافظ و یاری کننده پدر و مادر باش ».(۲)

مقصود از پاسـداری و یـاری رسـانی، حفظ وجود پـدر و مادر از خطرها، آسـیب ها و حادثه هایی است که سـر راهشان وجود دارد و نیز یاری رساندن به آنان در دوران پیری و ناتوانی و حتی یاری رسانی به حفظ آبرویشان.(۳)

دو _ دعاگویی همیشگی

حضـرت امام سجاد علیه السلام از خداوند می خواهد که مبادا دعا برای پدر و مادر را پس از هر نماز فراموش کند. گویی دعا برای آنان از تعقیبات نماز است. دعا برای پدر و مادر اختصاص به این زمان ندارد، بلکه

۱- میزان الحکمه، ج ۱۴، ص ۷۰۸۴، به نقل از: مکارم الاخلاق، ج ۱، ص ۴۷۱، ح ۱۶۱۰.

۲- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۴، فراز ۱۳.

۳- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۵، فراز ۴.

حضرت در هر ساعتی از شب و روز به یاد آنان بودن را از خداوند می خواهد:

أَللَّهُم َّلا تُنْسِنِی ذِكْرَهُما فِی أدْبارِ صَلَواتِی وَ فِی إناً مِنْ آناءِ لَیلِی وَ فِی كُلِّ ساعَهٍ مِنْ ساعاتِ نَهارِی .(۱)

بار خدایا! هیچ گاه در پس نمازهایم و در هیچ یک از لحظه ها و ساعت های شب و روزم، یاد خیرشان را از ذهن و دلم مبر.

سه _ آمرزش خواهی

رنج های پدر و مادر آن قدر زیاد است که به دلیل نیکی به فرزندان، سزاوار بخشایش الهی می شوند:

... وَ اغْفِرْ لَهُما بِبِرِّهِما بِی مَغْفِرَه ًحَتْماً. (۲)

... و ایشان را به سبب خوبی هایی که در حق من داشته اند، مشمول غفران حتمی قرار ده.

فرزند صالح باید برای پدر و مادر خود آمرزش بخواهد و آنان را فراموش نکند. امام صادق علیه السلام می فرماید:

مِیراثُ اللهِ مِنْ عَبْدِهِ الْمُؤْمِنِ وَلَدٌ صالِحٌ یسْتَغْفِرُهُ.(۳)

میراث خدا برای بنده مؤمنش، فرزند صالحی است که برای او آمرزش بطلبد.

ب) اطاعت از والدین

ب) اطاعت از والدین

فرزند باید از دستورهای پدر و مادر پیروی کند، تا آنجا که اگر فرزند را از انجام عمل مستحبی بازدارند و این عمل مستحب موجب آزار

۱- شیخ حر عاملی، وسائل الشیعه، بیروت، دارالاحیاء التراث العربی، ۱۴۱۲ه_ . ق، ج ۱۴، ص ۱۳۶.
۲- علی قائمی، خانواده از دیدگاه امیرالمؤمنین علیه السلام، تهران، انتشارات سازمان انجمن اولیا و مربیان، ۱۳۸۰، ص ۱۶۴، به نقل از: قطب الدّین کیدری، دیوان امام علی علیه السلام، ص ۶۴.
۳- علی قائمی، خانواده از دیدگاه امیرالمؤمنین علیه السلام، تهران، انتشارات سازمان انجمن اولیا و مربیان، ۱۳۸۰، ص ۱۶۴، به نقل از: قطب الدّین کیدری، دیوان امام علی علیه السلام، ص ۶۴.

یکی از آن دو شود، حرام است. به فتوایی از مقام معظم رهبری توجه کنید:

س: اگر والدین در اعمال مستحبی مثل رفتن به جمکران و... مانع انسان شوند یا به طور کلی در مسئله ای مخالفت کنند و یا به کاری اصرار داشته باشند، اطاعت از آنها واجب است؟

ج: اطاعت از والدین واجب نیست، لکن اذیت کردن آنان حرام است مگر در انجام واجبات و ترک محرمات.(۱)

توضیح: ممکن است یکی از والدین از فرزند بخواهد به جای آب، شربت بخورد، ولی فرزند می داند که با نافرمانی در این مورد، او اذیت نمی شود. اگرچه عمل به توصیه پدر یا مادر مطلوب است، با این سرپیچی، کار حرامی را مرتکب نشده است، ولی اگر احتمال اذیت شدن والدین را بدهد، باید اطاعت کند. پس باید توجه داشت که اگر خواسته ما نیز موجب نارضایتی پدر و مادر باشد، شایسته است خواسته آنان را مقدّم بداریم، چنان که امام زین العابدین علیه السلام می فرماید:

... حَتّی أوثِرَ عَلی هَوای هَواهُما وَ أَقَدِّمَ عَلی رِضای رِضاهُما.(۲)

... (بارخدایا توفیقم ده) تا خواسته آنها را بر آرزوی خود برگزینم و خشنودی ایشان را بر خشنودی خویش مقدّم دارم.

در این دستور، فقط یک مورد، استثنا شده و آن زمانی است که حرف پدر و مادر با سخن خداوند مخالفت داشته باشد و انجام امر

۱- سایت مقام معظم رهبری، بخش پرسش های متداول.

۲- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۴، فراز ۵.

والدین به ترک عمل واجب یا ارتکاب حرام منجر شود. در این مورد، فرزندان باید با احترام به والدین از دستور الهی سرپیچی نکنند، چنان که امام رضا علیه السلام می فرماید:

بِرُّ الْوالِدَینِ واجِبٌ وَ اِنْ کانا مُشْرِکَینِ، وَ لا طاعَهَ لَهُما فِی مَعْصِیهِ الْخالِقِ .(۱)

نیکی به پدر و مادر واجب است اگرچه مشرک باشند، ولی در معصیت خالق، از آنان نباید اطاعت کرد.

امام سجاد علیه السلام لزوم پای بندی به دو خصلت نیکی به پدر و مادر و اطاعت از آنها را این گونه بیان می کند:

أَللَّهُمَّ اجْعَلْنِی أَهابُهُما هَیبَهَ السُّلْطانِ الْعَسُوفِ وَ أَبَرُّهُما بِرَّ الْأُمِّ الرَّئُوفِ .(۲)

بار خدایا! چنانم کن که هیبت و شکوه پدر و مادرم، همچون شکوه پادشاهان مستبد و خودکامه در دلم جای گیرد و حال آنکه با آنان چون مادری مهربان باشم.

در این فراز، امام به دو کار به ظاهر ضد هم اشاره کرده است تا ضمن آنکه هیبت آنان مانند یک پادشاه در نظرم باشد، مانند فردی بسیار مهربان با والدینم رفتار کنم. این مطلب بسیار زیبا بیان شده و نشان دهنده نهایت اهمیت دو طرف است ؛ یعنی توجه به هیبت و احترام به پدر و مادر و نوعی فاصله گرفتن از ایشان و درعین حال، با آنان بسیار مهربان بودن و به آنها نزدیک شدن.

در فرازی دیگر، شوق فراوان در نیکی به والدین و اطاعت از آنان را با جمله هایی بسیار زیبا و آکنده از محبت بیان می کند:

۱- میزان الحکمه، ج ۱۴، ص ۷۰۹۲، به نقل از: بحارالانوار، ج ۷۲ _ ۷۴، ص ۵۵.

۲- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۴، فراز ۵.

وَ اجْعَلْ طاعَتِی لِوالِدَی وَ بِرِّی بِهِما أَقَرَّ لِعَینِی مِنْ رَقْدَهِ الْوَسْنانِ وَ أَثْلَجَ لِصَدْرِی مِنْ شَرْبَهِ الظَّمْانِ. (۱)

بـار خـدایا! فرمـان برداری از پـدر و مـادر و نیکی و مهربـانی مرا در حق ایشـان برای من شـادی بخش تر از به خواب رفتن بی خوابی کشیدگان و آب سرد نوشیدن جگرسوختگان گردان... .

امام سـجاد علیه السـلام با این تشبیه، اهمیت و لزوم اطاعت و نیکی به والـدین را بیان می کنـد که این خدمت باید از نوشـیدن آب برای انسان تشنه و خواب به چشمان انسان خسته لذت بخش تر باشد.

نکته ای که بایـد دقت کرد، این است که اگر به پدر و مادر خود نیکی کردیم، نباید آن را دسـتاویز منت نهادن و مغرور شدن قرار دهیم.

امام سجاد علیه السلام می فرماید:

... وَ أَسْتَكْثِرُ بِرَّهُما بِی وَ إِنْ قَل َّوَ أَسْتَقِل ُّبِرِّی بِهِما وَ إِنْ كَثُرَ.(۲)

... و نیکویی شان را درباره خود، هرچنـد انـدک باشـد، بسـیار شـمارم و نیکویی خود را درباره آنها هرچنـد بسیار باشـد، کم بدانم.

ج) محبت به والدین

ج) محبت به والدین

در فرهنگ اسـلامی، به مهربانی و محبت به مؤمنان بسـیار سفارش شده، ولی نسبت به پدر و مادر تأکید شده است . امام سجاد علیه السلام در دعا برای والدینش می فرماید:

وَ اعْطِفْ عَلَیهِما قَلْبِی وَ صَیرْنِی بِهِما رَفِیقاً وَ عَلَیهِما شَفِیقاً. (۳)

۱- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۴، فراز ۵.

۲- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۴، فراز ۶.

۳- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۴، فراز ۶.

و قلبم را به هر دو مهربان ساز و مرا نسبت به هر دو خوش رفتار و دل سوز قرار ده.

لزوم مهربانی به والدین در روایات دیگر امامان نیز تأکید شده است . امام باقر علیه السلام می فرماید:

أرْبَعٌ مَنْ کُن َفِیهِ بَنی اللهُ لَهُ بَیتاً فِی الْجَنَّهِ : مَنْ آوَی الْیتِیمَ، وَ رَحِم َالضَّعِیفَ وَ أشْفَقَ عَلی والِدَیهِ وَ رَفَقَ بِمَمْلُوکِهِ. (۱)

چهار خصلت است که اگر در کسی باشد، خداوند برایش خانه ای در بهشت بنا می نهد: کسی که به داد یتیمی برسد؛ به فرد ضعیفی مهربانی کند؛ بر والدینش شفقت بورزد و با زیردستانش دوستی کند.

د) نرم خویی

د) نرم خویی

فروتنی در برابر والـدین اهمیت زیادی دارد که یکی از جلوه های ویژه آن نرم خویی است. امام سجاد علیه السلام از خداوند می خواهد که با پدر و مادر نرم خو باشد و در نهایت تواضع، با آنان صحبت و رفتار کند:

أللَّهُم َخَفِّضْ لَهُما صَوْتِی وَ أطِبْ لَهُما کَلامِی وَ ألِنْ لَهُما عَرِیکَتِی .(۲)

بار خدایا! صدایم را در برابر ایشان آهسته و سخنم را خوشایند و خویم را نرم گردان .

امام صادق علیه السلام در تفسیر آیه «وَاخْفِض ْلَهُمَا جَنَاح َالذُّل ِمِن َالرَّحْمَه » (اسراء:۲۴) می فرماید:

لا تَمْلَأ عَینَیکَ مِنَ النَّظَرِ إلَیهُما إلاّ بِرَحْمَهٍ وَ رِقَّهٍ وَ لاتَرْفَعْ صَوْتَکَ فَوْقَ أصْواتِهِما وَ لایدَکَ فَوْقَ أیدِیهِما و لا تَتَقَدَّمْ قُدّامَهُما.(۳)

۱- بحارالانوار، ج ۷۱، ص ۳۹۲.

۲- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۴، فراز ۶.

۳- سید هاشم بحرانی، تفسیر برهان، بیروت، نشر اعلمی، ۱۴۱۹ه_.ق، ج ۴، ص ۵۴۷.

خیره به آنها نگاه نکن، مگر از روی محبت و صدایت را از آنان بلندتر نکن و دستت را بالای دست آنان مبر (کاری را از آنان جلوتر انجام نده) و قدمت از آنان جلوتر نباشد.

از این فراز استفاده می شود که نه فقط فحش دادن، کتک زدن و دیگر بی احترامی ها به والدین ممنوع است، بلکه به تعبیر قرآن کریم، باید با سخن لطیف و بزرگوارانه با آنان سخن گفت. این نکته از نظر معنا به این آیه نزدیک است:

... فَلاَ تَقُل لَهُمَا اُف ٍّوَلاَ تَنْهَرْهُمَا وَ قُلْ لَهُمَا قَوْلاً كَرِيماً. (اسراء: ۲۳)

... به آنان اف نگو (کمترین اهانتی به آنها روا مدار) و بر آنها فریاد مزن و گفتار لطیف و بزرگوارانه به آنها بگو.

ه_) انتقام نگرفتن از والدین

ه_) انتقام نگرفتن از والدین

اگر پدر و مادر به فرزند، ستم و او را اذیت کردند، آیا فرزند حق دارد که به بهانه عدالت، از آنان انتقام بگیرد؟

امام سجاد علیه السلام بعد از آنکه فرض ستم یا تباه کردن حق والدین را مطرح می کند، این گونه پاسخ می دهد:

فَهُما أوْجَبُ حَقًّا عَلَى َّوَ أقْدَمُ إحْساناً إلَی، وَ اعْظَمُ مِنَّهً لَدَی َّمِنْ انْ اُقاصَّهُما بِعَدْلٍ اوْ اجازِیهُما عَلی مِثْلٍ ... .(۱)

زیرا حق ایشان بر من واجب تر و نیکی شان به من دیرین تر و نعمتشان بیش از آن است که من بخواهم آنها را به عدل و داد، قصاص یا مقابله به مثل کنم... .

۱- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۴، فراز ۱۰.

و) دوری از عاق والدین

و) دوری از عاق والدین

حضرت سجاد علیه السلام از خداوند می خواهد که فرزندانش و فرزندان تمام مسلمانان، مطیع پدر و مادر باشند و سزاوار «عاق والدین» نباشند:

مُطِیعِین َغَیرَ عاصِینَ وَ لا عاقِّینَ و لامُخالِفِینَ وَ لاخاطِئِینَ .(۱)

و (در انجام دستور، مرا) فرمان بر قرار ده، نه گناهکار و نه بدکننده و مخالفت کننده و خطاکار.

امام در دعا برای پدر و مادر از خداوند می خواهد که مبادا عاق والدین شود :

... وَ لا تَجْعَلْنِی فِی أهْلِ الْعُقُوقِ لِلْآباءِ وَ الْأُمَّهاتِ یوْمَ تُجْزی کُل ُنَفْسٍ بِما کَسَبَتْ وَ هُمْ لایظْلَمُونَ .(۲)

... و مرا روزی که هر نفسی به آنچه کرده است، جزا داده می شود، درحالی که به آنها ستم نمی شود، در جرگه کسانی قرار مده که با پدران و مادران بدرفتاری کرده و آنها را آزرده اند.

عاق والدین چیست و حد و مرز آن کجاست ؟ عقوق، از نظر لغوی به معنای شکافتن و بریدن است و عقوق والدین به معنای نافرمانی از پدر و مادر، بی احترامی به آنان، کوچک شمردن و قطع ارتباط با آنها و هر کاری است که موجب آزار آنان شود.

عاق والدین کسی است که با برخوردهای ناشایست زمینه نگرانی و نارضایتی آنان را فراهم سازد.(۳) در روایات، درباره عاق والدین حدیث هایی آمده است که مرز، مصداق و نتیجه آن را بیان می کند.

۱- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۵، فراز ۴.

۲- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۴، فراز ۱۱.

۳- سایت رشد، بخش فرهنگ، مباحث اخلاقی (daneshnameh.roshd.ir)

امام صادق علیه السلام می فرماید:

أَدْنَی الْعُقُوقِ «أُفٍّ » وَ لَوْ عَلِمَ اللهُ (عَزَّوَجل ّ) شَیئاً اَهْوَنَ مِنْهُ لَنَهی عَنْهُ . (۱)

پایین ترین مرتبه عقوق «اف » است و اگر خداوند در علمش چیزی پایین تر و پست تر از این بود، از آن نهی می کرد.

ایشان در مورد مصداق های عقوق می فرماید:

مِنَ الْعُقُوقِ أَنْ ینْظُرَ الرَّجُلُ إِلی وَالِدَیهِ فَیحِدَّ النَّظَرَ إِلَیهِما. (۲)

از موارد عقوق و نافرمانی والدین، آن است که انسان به آنان خیره نگاه کند.

معیار کلی در تحقق عقوق والـدین آن است که پـدر و مادر آزار بینند و این ممکن است به شـیوه های مختلف صورت بگیرد. البته همان گونه که پیش از این گفتیم، در انجام واجبات و ترک محرمات، دسـتور خداوند مقدّم بر دسـتور والدین است و این موارد استثنا شده اند.

عـاق والـدین پی آمـدهای دنیوی و اخروی فراوانی دارد که به یک نمونه بسـنده می کنیم. امام هادی علیه السـلام می فرمایـد: «اَلْعُقُوقُ یعَقِّبُ الْقِلَّهَ وَ یؤَدِّی اِلَی الذِّلَّهِ ؛ نافرمانی والدین، تنگ دستی در پی دارد و به ذلت می کشاند».(۳)

بجاست دلیل حرام بودن نافرمانی پـدر و مادر را با اسـتفاده از حـدیثی از امام رضا علیه السـلام بیان و روشن کنیم که این گناه چه آثار ویرانگری بر فرد، خانواده و اجتماع می گذارد:

خداونـد عقوق والدین را حرام فرمود؛ زیرا فرزندان را از احترام به فرمان خدا و احترام به پدر و مادر بازمی دارد؛ کفران نعمت انجام

۱- شیخ عباس قمی، سفینه البحار، مشهد، بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی، ۱۴۱۹ه_ . ق، ج ۴، ص ۷۵۵.
۲- شیخ عباس قمی، سفینه البحار، مشهد، بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی، ۱۴۱۹ه_ . ق، ج ۴، ص ۷۵۵.
۳- میزان الحکمه، ج ۱۴، ص ۷۱۰۰، به نقل از: بحار الانوار، ج ۷۴، ص ۸۴.

می گیرد؛ (پـدر و مـادر از نعمت های بزرگ الهی انـد.) سپاس گزاری از میان می رود؛ موجب کمی و نابودی نسل بشـر می شود؛ احترام و حق بینی نسبت به ایشان کاستی می یابـد؛ قطع رحم می شود (و خانواده ها از هم می پاشـند)؛ پـدر و مادرها از فرزنددار شدن دل سرد می شوند و بی میلی آنان نسبت به تربیت فرزند را در پی دارد.(۱)

وظایف رسانه ملی

وظایف رسانه ملی

۱. فیلم های داسـتانی با این موضوع تهیه شود. نمونه هایی از احترام علما و شـهدا به والـدینشان و آثار و برکات این احترام می توانـد موضوع این فیلم هـا به ویژه در مـاه مبـارک رمضـان باشـد. برای نمونه، اسـتاد مطهری یکی از عوامل موفقیت خویش را چنین می داند:

گاهی که به زندگی خود و کارهایم می اندیشم، احساس می کنم یکی از مسائلی که باعث خیر و برکت در زندگی ام شده و همـواره عنـایت و لطـف الهی را شامـل حـال من کرده است، احـترام و نیکی فراوانی بـوده است که به والـدین خود به ویژه در دوران پیری و هنگام بیماری کرده ام. افزون بر توجه معنوی و عاطفی، تا آنجا که توانایی ام اجازه می داد، با وجود فقر مالی و مشکلات مادی در زندگی ام، از نظر هزینه و مخارج زندگی به آنان کمک و مساعدت کرده ام.(۲)

یکی از فرزندان شهید مطهری نیز در این مورد می گوید:

هرگاه به فریمان (زادگاه آقای مطهری) سفر می کردیم، پدرم تأکید خاصی داشتند که ابتدا به منزل پدر و مادرشان برویم. در موقع روبه رو

۱- ابوجعفرمحمدصدوق، علل الشرایع، قم، مکتبه ال، ج ۲، ص ۴۷۹.

۲- عبدالکریم پاک نیا، پدر، مادرشمارادوست دارم، قم، الهادی،۱۳۸۵، ص ۱۵۱.

شدن با پدر و مادر دست آنان را می بوسیدند و به ما نیز توصیه می کردند که دست ایشان را ببوسیم.(۱)

۲. در برنامه های کودکان و نوجوانان، لزوم اطاعت از پدر و مادر و نیکی به آنان در قالب فیلم کوتاه، انیمیشن و گفتار مجری گنجانده و نشان داده شود که فرزند با وجود خستگی زیاد یا تکالیف درسی، دستورهای آنها را با اشتیاق انجام می دهد. همچنین می توان دانش آموزی موفق در درس و ورزش را نشان داد که از والدین، اطاعت و به آنان نیکی و محبت می کند. همچنین می توان آثار و برکت های احترام به والدین را در زندگی بزرگان به صورت فیلم یا گفتار مجری مطرح کرد.

۳. در میان برنامه های رادیو، گوینده برنامه فرازی از دعا برای والدین (و یا دیگر احادیث کوتاه) را بخواند یا در برنامه هایی مانند خانواده یا شبکه قرآن سیما به صورت زیرنویس درج شود؛ جملاتی مانند:

 «بار خدایا! هیچ گاه در پس نمازهایم و در هیچ یک از لحظه ها و ساعت های شب و روزم یاد خیر پدر و مادرم را از ذهن و دلم مبر». (صحیفه سجادیه، دعای۲۴، فراز۱۳)

 «بار خدایا! پدر و مادرم را به پاس تربیت و پرورش من، پاداش نیکو عطا کن و در برابر گرامی داشت من، از پاداشی درخور و شایسته برخوردارشان فرما». (صحیفه سجادیه، دعای ۲۴، فراز۷)

۱- عبدالکریم پاک نیا، پدر، مادرشمارادوست دارم، قم، الهادی،۱۳۸۵، ص ۱۵۱.

 «بـار خـدایا! فرمـان برداری از پـدر و مادر و نیکی و مهربانی مرا در حق ایشان برای من شادی بخش تر از به خواب رفتن بی خوابی کشیدگان و آب سرد نوشیدن جگرسوختگان گردان...». (صحیفه سجادیه، دعای ۲۴، فراز۵)

 امام رضا علیه السـلام : «نیکی به پدر و مادر واجب است، اگرچه مشـرک باشند، ولی در معصیت خالق از آنان نباید اطاعت کرد». (میزان الحکمه، ج ۱۴، ص ۷۰۹۲)

۴. جلسه هایی با حضور دانش آموزان و دانشـجویان برگزار شود و کارشـناسان به پرسـش های آنان درباره احترام به والـدین، آثار و فواید آن و آثار منفی بی احترامی به پدر و مادر در جوامع غربی پاسخ گویند. شب های ماه رمضان، زمان مناسبی برای پرداختن به موضوع های اخلاقی مهم برای جوانان است.

۵. در مسابقه های مختلف، موضوع فرمان بری از والـدین و نیکی به آنان گنجانـده شود. برای نمونه، در ابتـدای برنامه، فرازی کوتاه از دعای بیست و چهارم صـحیفه سـجادیه خوانـده شود (از موارد بنـد ۳ اسـتفاده شود) یـا پرسـش هایی در این زمینه در مسـابقه مطرح شود، نظیر: عاق والـدین چیست و چه پی آمـدهایی دارد؟ منظور از عاق والـدین چیست و کمترین مقـدار آن با توجه به روایات کدام است؟ عامل اصلی در تحقق عقوق والدین چیست؟

فصل سوم: اخلاق اجتماعی

اشاره

فصل سوم: اخلاق اجتماعی

زیر فصل ها

۱. اخلاق اجتماعی در ارتباط با خویشاوندان

۲. اخلاق اجتماعی در ارتباط با دوستان و همسایگان

۳. اخلاق اجتماعی در برخورد با سالمندان و خردسالان

۴. اخلاق اجتماعی در برخورد با مردم و نیازمندان

۱. اخلاق اجتماعی در ارتباط با خویشاوندان

اشاره

۱. اخلاق اجتماعی در ارتباط با خویشاوندان

مهم ترین سفارش در مورد خویشاوندان، حفظ ارتباط با آنان است و در مقابل، از قطع ارتباط با آنان بسیار نهی شده و آثار فراوانی برای آن آمده است که در ادامه به آنها اشاره می کنیم . اولیای دین در کنار سفارش به صله رحم، تأکید می کنند حتی با کسی که با ما قطع رابطه کرده اند، ارتباط داشته باشیم.

صله رحم، نه قطع رحم

اشاره

صله رحم، نه قطع رحم

امام سجاد علیه السلام می فرماید: «وَ أَکافِی مَنْ قَطَعَنِی بِالصِّلَهِ؛ (بار خدایا! مرا توفیق ده...) با آن کس که رشته مودّت بریده است، بپیوندم.»(۱) امام این توصیه را درباره خویشاوندان نمی کند، ولی یکی از موارد برجسته آن، خویشاوندان است. امام صادق علیه السلام به نقل از پیامبر فرمود: «لا تَقْطَعْ رَحِمَکَ وَ إِنْ قَطَعَکَ؛ با خویشاوندانت قطع رحم نکن، اگرچه آنان با تو قطع رابطه کردند».(۲)

پیامبر اسلام فرمود:

۱- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۰، فراز ۹.

۲- وسائل الشیعه، ج ۸، ص ۵۹۴.

أَلا أَدُلُّکُمْ عَلی خَیرِ أَخْلاقِ أَهْلِ الدُّنْیا وَ الْآخِرَهِ : مَنْ عَفا عَمَّنْ ظَلَمَهُ وَ وَصَلَ مَنْ قَطَعَهُ وَ یعْطِی مَنْ حَرَمَهُ .(۱)

آیا شما را به بهترین اخلاق اهل دنیا و آخرت خبر دهم : کسی که فردی را که به او ظلم کرده است، ببخشاید و با آن کس که با او قطع رابطه کرده، ارتباط برقرار سازد و به کسی که او را محروم کرده است، عطا و بخشش کند.

قطع رحم پی آمدهایی دارد که دو مورد آنها را بیان می کنیم :

الف) وبال در دنیا

امام علی علیه السلام فرمود:

ثَلاثُ خِصالٍ لایمُوتُ صاحِبُهُن َحَتّی یری وَ بالَهُن َ: اَلْبَغْی وَ قَطِیعَهُ الرَّحِمِ وَ الْیمِینُ الْکاذِبَهُ .(۲)

سه خصلت است که صاحب آن نمی میرد تا وبال و سنگینی آن را در این دنیا ببیند: ستم، قطع رحم و قسم دروغ .

ب) بی ایمانی

قطع رحم، بی ایمانی را به دنبال دارد. در حدیثی از امام علی علیه السلام آمده است : «ما آمَنَ بِاللهِ مَنْ قَطَعَ رَحِمَهُ؛ کسی که قطع رحم کند، به خدا ایمان نیاورده است ».(۳)

۱- محمد بن محمد سبزواری، جامع الاخبار، تحقیق: علاء آل جعفر، قم، مؤسسه آل البیت، ۱۴۱۴ ه_.ق، ص ۲۸۷.

۲- محمد بن محمد سبزواری، جامع الاخبار، تحقیق: علاء آل جعفر، قم، مؤسسه آل البیت، ۱۴۱۴ ه_.ق، ص ۳۲۷، به نقل از: شیخ الاسلام، هدایه العلم، ص ۵۸۷.

۳- سایت مقام معظم رهبری، بخش پرسش های متداول.

صله رحم مستحب است در صورتی که به مرز قطع رحم نرسد، و ملاک قطع رحم آن است که خویشاوندان از این قطع ارتباط ناراحت شوند.

س: فردی از مقام معظم رهبری پرسیده بود که برادرش مقید به مسائل شرعی نیست، از ماهواره استفاده می کند و این فرد نگران تربیت فرزندان خویش در این ارتباط است. آیا جایز است با او قطع رحم نمایم؟

ج: قطع رحم حرام است، ولی صله رحم منحصر در دیدوبازدید نیست، بلکه از راه های دیگر (مانند تلفن، نامه و امثال آن) نیز محقق می شود.(۱)

براین اساس، باید دقت کرد که نیازی نیست انسان به دلیل برخی مسائل مانند پرداخت نکردن خمس، دیدوبازدید خود را قطع کند.

بنا بر استفتایی از مراجع تقلید:

س: رفت وآمد با خانواده ای که خمس پرداخت نمی کنند، چه حکمی دارد؟

ج: معاشرت با آنان اشکال ندارد و اگر یقین نداشته باشد به غذای آنها خمس تعلق گرفته، خوردن آن نیز جایز است و چنانچه احتمال تأثیر بدهد، آنان را ارشاد کند.(۲)

وظایف رسانه ملی

وظایف رسانه ملی

۱- سید مجتبی حسینی، رساله دانشجویی، قم، نشر معارف، ۱۳۸۶.

۲- خانواده از دیدگاه امیرالمؤمنین علیه السلام، ص ۳۲۸، به نقل از: مفید، امالی، ص ۹۸.

۱. در برنامه های خانوادگی لازم است نشان داده شود که گذشت از خطای دیگری امری بسیار پسندیده و راهگشاست و اگر یکی از خویشاوندان قطع ارتباط کرد، طرف مقابل تا حد ممکن ارتباط خود را با او حفظ کند.

۲. برخی احادیث به صورت زیرنویس یا گفتار مجری مطرح شود:

 «بار خدایا! مرا توفیق ده، با آن کس که رشته مودت بریده است، بپیوندم». (صحیفه سجادیه، دعای مکارم الاخلاق، فراز۹)

 امام صادق علیه السلام : «با خویشاوندانت قطع رحم نکن، اگرچه آنان با تو قطع رابطه کردند». (وسائل الشیعه، ج ۸، ص۵۹۴)

۲. اخلاق اجتماعی در ارتباط با دوستان و همسایگان

اشاره

۲. اخلاق اجتماعی در ارتباط با دوستان و همسایگان

در فرهنگ اسلامی، دوستان و همسایگان از جایگاه والایی برخوردارند و دستورها و آموزه های بسیاری درباره انتخاب دوستان خوب، مراعات حقوق همسایگان و چگونگی ارتباط با آنان وجود دارد. بنابراین، بجاست پیش از بیان بایسته های اخلاقی در ارتباط با دوستان و همسایگان، به اختصار، ویژگی های دوست خوب را بیان کنیم.

الف) با چه کسی دوستی کنیم ؟

الف) با چه کسی دوستی کنیم ؟

درباره اینکه چه کسی شایستگی دوستی را دارد و با چه کسانی نباید دوستی کرد، می توان با معیاری کلی از صحیفه سجّادیه پاسخ داد. امام سجاد علیه السلام می فرماید:

وَهَبْ لِی الْأُنْسَ بِکَ وَ بِأَوْلیائِکَ وَ أَهْلِ طاعَتِکَ . (۱)

۱- الصحیفه السّجادیه، دعای ۲۱، فراز ۱۱.

و دوستی و خوگرفتن به خود و دوستانت و کسانی را که از فرمان هایی اطاعت می کنند، به من ببخش .

در این دعـا، بـا سـفارش به دوسـتی بـا اولیـای الهی و آنـان که از دسـتورهای الهی پیروی می کننـد، این دوستی، هم ردیف با دوستی خداونـد خوانده شده است . پس انسان باید به دنبال دوستی با کسانی باشد که با انجام واجبات الهی و ترک کارهایی که خدا نهی کرده است، او را اطاعت می کنند.

امـام سـجاد علیه السـلام در دعاهـا و احادیث دیگری نیز همین مضـمون را بیان می کنـد: «أَسْئَلُکَ حُبَّکَ وَ حُبَّ مَنْ یحِبُّکَ ؛ خـدایا! از تو محبّت به خودت و محبّت به کسانی که تو را دوست دارند، مسئلت می کنم. »(۱) به یقین، کسی خدا را دوست دارد که در فرمان برداری او کوشا است.

نقل است نافع بن جبیر از امام سـجاد علیه السـلام پرسـید: چرا با اقوام و انسان هایی از طبقه پایین جامعه هم نشـینی می کنیـد ؟ امام سـجاد علیه السـلام در پاسخ می فرماید: «إِنِّی اُجالِسُ مَنْ أَنْتَفِعُ بِمُجالَسَتِهِ فِی دِینِی؛ من با کسانی هم نشـینی می کنم که از هم نشـینی با آنان به دینم سودی برسد.»(۲) و کسـی در دین به انسان سود می رساند که اهل عمل و طاعت باشد و صـحبت و هم نشینی با او معارف دینی انسان را رشد دهد.

در حدیثی دیگر، امام سجاد علیه السلام، دوست رستگار و شایسته را از خوشبختی های انسان برمی شمرد:

مِنْ سَعادَهِ الْمَرْءِ أَنْ... یکُونَ خُلَطآؤُهُ صالِحِین ... . (۳)

۱- عباس قمی، مفاتیح الجنان، مناجات خمس عشره، تهران، پیام حق، ۱۳۷۵، ج ۵، ص ۲۱۱.

۲- بلاغه الامام علی بن الحسین علیه السلام، ص ۲۴۰، به نقل از: مناقب، ج ۳، ص ۳۰۰.

۳- بلاغه الامام علی بن الحسین علیه السلام، ص ۱۵۲، به نقل از: اصول کافی، ج ۵، ص ۲۵۸.

از جمله موارد خوشبختی انسان آن است که دوستانی صالح و شایسته داشته باشد.

ب) از دوستی با چه کسانی بپرهیزیم ؟

اشاره

ب) از دوستی با چه کسانی بپرهیزیم ؟

در مقابل گروه بالا، از دوستی و ارتباط با انسان های بدکردار و کسانی که از مسیر فرمان بری خداوند بیرون هستند، نهی شده است : «وَ أَلْبِسْ قَلْبِی الْوَحْشَهَ مِنْ شِرارِ خَلْقِکَ ؛ (بار خدایا) دلم را از افراد بد مخلوق خویش (گنه کاران) برهان».(۱)

«وَ لا مُجامِعَهَ مَنْ تَفَرَّقَ عَنْکَ ؛ و چنان مکن که با آنان که از تو بریده اند، بپیوندم».(۲)

در برداشتی کلی، تمام کسانی را که از مسیر فرمان خداوند بیرون هستند، می توان جزو افرادی دانست که از دوستی و هم صحبتی با آنها نهی شده است و چنین افرادی همان بندگان گنه کار هستند که به «شرار خلق» تعبیر شده اند.

در دعاها بعضی ویژگی های این افراد، برجسته تر بیان شده است که باید به آنها دقت شود:

یک _ دشمنان پیامبر و اهل بیت علیهم السلام

(وَأَعِذْنِی وَذُرِّیتی) مِنْ شَرِّ کُلِّ ـ مَنْ نَصَبَ لِرَسُولِکَ وَلِأَهْلِ بَیتِهِ حَرْباً مِنَ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ .(۳)

۱- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۱، فراز ۱۱.

۲- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۰، فراز ۱۱.

۳- ابن شعبه حرّانی، تحف العقول، تصحیح: علی اکبر غفاری، قم، مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۴۱۶ه_ . ق، چ ۵، ص ۲۸۶.

(بارخدایا! من و فرزندانم را) از شـر هر جن و انسـی که برای پیامبرت و خاندانش جنگی (دشـمنی) برپا کرده و آشکار ساخته ... (پناه ده).

دو _ بدعت گذاران

(وَ أَکْمِلْ ذلِکَ لِی) وَ رَفْضِ أَهْلِ الْبِدَعِ .(۱)

و مرا (ای خدا در این صفات متقین) با فروگذاشتن اهل بدعت... (به کمال مطلوب برسان).

سه _ گروه های منحرف

(وَ رَفْضِ) مُسْتَعْمِلِ الرَّأْی الْمُخْتَرِعِ.(۲)

و مرا (ای خدا در این صفات متقین) در طرد پیروان باورهای از خود درآورده کسان... به کمال مطلوب برسان.

بنـا بر این حـدیث، انسـان بایـد با افرادی که انواع مـدها، لباس ها و انـدیشه های انحرافی نظیر بهاییت را تبلیغ می کننـد، هرگز رابطه برقرار نسازد.

چهار _ خوش گذران

(وَ أَعِذْنِی وَ ذُرِّیتِی) مِنْ شَرِّ کُل ِمُتْرِفٍ حَفِیدٍ.(۳)

(بار خدایا! من و فرزندانم را) از شر هر خوش گذران غرق در ناز و نعمت پناه ده .

۱- الصحیفه السّجادیه، دعای ۲۳، فراز ۶.

۲- ریاض السالکین، فی شرح صحیفه سید الساجدین، ج ۴، ص ۲۶.

۳- الصحیفه السّجادیه، دعای ۲۳، فراز ۱۰، رأی مخترع، امری است گـذرا و ممکن است گروهی آن نظریه سـاختگی را به نام دین بپذیرند و از پی آن بروند، ولی پس از مدتی از اثر می افتد و به دست فراموشی سپرده می شود.

«مترف» کسـی است که در لذت ها و شـهوت های دنیا غرق شده است ؛ کسـی که خوش گذرانی می کند و نعمت زیاد او را مغرور ساخته است .(۱)

دوستی با افرادی که غرق خوش گذرانی و نعمت های این جهانی هسـتند، به سـبب غرورشان پسندیده نیست؛ زیرا بیم آن می رود که دوست را نیز به این وادی بکشانند.

پنج ـ زشت سیرتان

امام سجاد علیه السلام خطاب به یکی از فرزندانش فرمود:

یـا بُنَیَّ انْظُرْ خَمْسَهً فَلاتُصـاحِبْهُمْ وَ لاـ تُحادِثْهُمْ وَ لا تُرافِقْهُمْ فِی طَرِیقٍ، فَقالَ یا أَبَهِ مَنْ هُمْ ؟ قالَ علیه السـلام : اِیاکَ وَ مُصاحَبَهَ الکَذّابِ، فَاِنَّهُ بِمَنْزِلَهِ السَّرابِ یقرّبُ لَکَ الْبَعِیـدَ وَ یبَعِّدُ لَکَ الْقَرِیبَ وَ اِیـاکَ وَ مُصـاحَبَهَ الْفـاسِقِ فَإِنَّهُ بایعَکَ بِأُکْلَهٍ أَوْ أَقَلَّ مِنْ ذلِکَ وَ إِیـاکَ وَ مُصـاحَبَهَ الْبَخِیلِ فَإِنَّهُ یخْذُلُکَ فِی مالِهِ أَحْوَجَ ما تَکُونُ إِلَیهِ . وَ إِیاکَ وَ مُصاحَبَهَ الْأَحْمَقِ فَإِنَّهُ یریـدُ أَنْ ینْفَعَکَ فَیضُرُّکَ وَ إِیاکَ وَ مُصاحَبَهَ الْقاطِعِ لِرَحِمِهِ فَإِنِّی وَجَدْتُهُ مَلْعُوناً فِی کِتابِ اللّهِ.(۲)

ای فرزندم ! مواظب پنج گروه باش و با آنان هم نشـینی و گفت وگو و دوستی در راهی (و در جهت اهدافت) مکن! فرزندش گفت : پدرم اینان چه کسانی هسـتند؟ امام فرمود: برحذر باش از هم نشـینی با فردی که بسیار دروغ می گوید؛ زیرا او به منزله سرابی است که راه دور را

۱- الصحیفه السّجادیه، دعای ۲۰، فراز ۱۲.

۲- الصحیفه السّجادیه، دعای ۳۳، فراز ۶.

برای تو نزدیک نشان می دهد و راه نزدیک را برای تو دور جلوه می دهد و از هم نشینی فرد فاسق دوری کن ؛ زیرا بر سر یک لقمه و یا کمتر از آن بر سر تو معامله می کند و از هم نشینی با بخیل و خسیس بپرهیز؛ زیرا او در نهایت حاجت تو به وی، تو را واگذارد. از هم نشینی فرد احمق بپرهیز؛ زیرا او می خواهد به تو سود رساند، ولی ضرر می زند. از هم نشینی با قاطع رحم بپرهیز؛ زیرا در کتاب خداوند (قرآن) او ملعون معرفی شده است .

ج) نمود اخلاق با دوستان و همسایگان

اشاره

ج) نمود اخلاق با دوستان و همسایگان

امام سجاد علیه السلام، یکی از دعاهای صحیفه سجادیه را به همسایگان و دوستان اختصاص داده است. همسانی این دو گروه نشان می دهد که باید با همسایگان نیز مانند دوستان ارتباط برقرار کرد، ولی متأسفانه با شکل زندگی غربی به ویژه در شهرهای بزرگ، ارتباط با همسایگان، گاهی به آشنایی معمولی نیز نمی رسد.

برخی وظایف اخلاقی دوستان و همسایگان در برابر یکدیگر عبارتند از:

یک ــ نرم خویی و یاری به ضعیفان

یک ــ نرم خویی و یاری به ضعیفان

امام سجاد علیه السلام می فرماید:

(وَ وفِّقْهُمْ) اَلْأَخْذَ بِمَحاسِنِ أَدَبِکَ فِی اِرْفاقِ ضَعِیفِهِم .(۱)

بار خدایا! دوستان و همسایگان مرا یاری ده که رهنمودهای نیکوی تو را فراگیرند در یاری و نرم خویی با ناتوانانشان.

اگرچه امام سجاد علیه السلام بر لزوم یاری به افراد ضعیف در جامعه تأکید عمومی دارد، در مورد دوستان و همسایگان تعبیر لطیف تر «ارفاق» را

۱- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۶، فراز ۲.

بیـان می کنـد. ارفاق یعنی «نرم خویی و لطافت کار... و ارفاق به معنی سود رسانـدن نیز می آیـد.»(۱) پس یاری به دوسـتان و همسایگان همراه با نرم خویی به آنان و تلاش در سود رساندن به ایشان در این فرازها تأکید می شود.

دو ـ رفع نیازها

دو ـ رفع نیازها

«(وَ وَفِّقْهُمْ)... سَدِّ خَلَّتِهِمْ ؛ (آنان را توفیق ده) در جلوگیری از فقر و نیازمندی ناتوانانشان ».(۲)

همسایگـان و دوسـتان ممکن است به هم نیـاز داشـته باشـند، به ویژه وقتی فقیر یـا ناتوان هسـتند. «سـد» یعنی «جبران و برطرف کردن چیزی از ریشه».(۳)

انسان در برابر همه نیازمندان جامعه وظیفه دارد، ولی در قبال دوسـتان و همسایگان، وظیفه اش بیشتر است و باید در جهت رفع فقر آنان بیشتر بکوشد و آبرومندانه برای آنها گام بردارد. به راستی، اگر همه با توجه به این آموزه ها به همسایگان و دوسـتان فقیر خود کمک می کردند، فقر در جامعه برطرف می شد.

لزوم رسـیدگی به حـال همسایگـان فقیر در روایات دیگر امامان نیز سـفارش شـده است . امام باقر علیه السـلام به نقل از پیامبر اکرم صلی الله علیه و اله فرمود:

۱- ریاض السالکین، ج ۴، صص ۱۵۵ و ۱۵۶.
۲- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۶، فراز ۲.
۳- ریاض السالکین، ج ۴، ص ۱۵۶.

«ما آمَنَ بِی مَنْ باتَ شَبْعَان ـَوَ جارُهُ جائِعٌ؛ کسی که شب سیر بخوابد درحالی که همسایه اش گرسنه است، به من ایمان نیاورده است.»(۱) و نیز فرمود: «وَ مـامِنْ أَهْلِ قَرْیهٍ یبیت ـُفِیهِمْ جائِعٌ ینْظُرُاللّهُ إِلَیهِمْ یوْمَ الْقِیامَهِ؛ خداونـد به هیـچ یک از اهالی قریه ای که در آن فردی گرسنه بخوابد، در روز قیامت نظر نمی کند».(۲)

نگاه سخاوتمندانه و بخشش را نباید از دوستان و همسایگان دریغ کرد، چنان که امام سجاد علیه السلام می فرماید:

وَالْعَوْدِ عَلَیهِمْ بِالْجِدَهِ وَ الْإِفْضالِ. (۳)

(بار خدایا! دوستان و همسایگانم را) به دریغ نورزیدن از تقدیم پیشکش و بخشش فراوان (موفّق بدار).

سه ـ دعا کردن

سه ـ دعا کردن

یکی از موارد مهمی که در اسـلام دربـاره دوسـتان و همسایگـان سـفارش شـده، دعـاکردن برای یکـدیگر است. برای مثال، از خداوند دوری از گناه را برای دیگری بخواهند. امام سـجاد علیه السـلام از خداوند می خواهد که نزدیکان و همسایگان از شر شیطان در امان باشند:

وَ اجْعَـلْ آباءَنـا وَ امَّهاتِنا وَ اوْلادَنا وَ اهالِینا وَ ذَوِی ارْحامِنا وَ قَراباتِنا وَ جِیرانَنا مِنَ الْمُؤمِنِینَ وَالْمُؤْمِناتِ مِنْهُ فِی حِرْزٍ حارِزٍ وَ حِصْـنٍ حافِظٍ وَ کَهْفٍ مانِعٍ .(۴)

۱- وسایل الشیعه، ج ۵، ص ۴۹۰.

۲- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۶، فراز ۲.

۳- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۶، فراز ۲.

۴- الصحیفه السّجادیه، دعای ۱۷، فراز ۱۰.

(بار خـدایا) پـدران و مادران و فرزندان و قبیله ها و خویشان و نزدیکان و همسایگان ما را از مردان و زنان اهل ایمان از شـر او در جای استوار و قلعه نگه دارنده و پناهگاه بازدارنده قرار بده .

در اسـلام، دوستی، پیونـد واقعی میـان مؤمنـان است و امری ظـاهری نیست و به همین سـبب، دعـا بخشـی از حق برادر بر برادر است، اگرچه این دعا پنهانی باشد.(۱)

چهار ــ هدایت آنان به راه درست

چهار ــ هدایت آنان به راه درست

«وَ هِدایهِ مُسْتَرْشِدِهِمْ ؛ (بار خدایا! دوستان و همسایگانم را موفق بدار در) راهنمایی راه جویشان ».(۲)

اگر برای دوست یا همسایه انسان یا فرزندان آنان در انتخاب راه درست مشـکلی پیش بیاید، دوستان و همسایگان وظیفه دارند با دقت به یاری او بشـتابند. همچنین اگر فردی با معارف اصیل دین که مورد نیاز دوستان اوست، آشنایی دارد، سزاوار است به دوستان خود بی منّت آموزش دهد، چنان که امام صادق علیه السلام می فرماید:

وَ الْواجِبُ عَلی أَعْلَمِهما بِدِینِ اللهِ تَعالی، أَنْ یزِیدَ صاحِبَهُ مِنْ فُنُونِ الْفَرائِدِ الَّتِی أَلْزَمَهُ اللهُ بِها. (۳)

و هرکـدام از ایشـان که علم او در مسائـل دینی بیشتر است، لازم است از دانش های مفیـدی که خداونـد به او کرامت فرموده است، از دیگری دریغ ندارد.

۱- سـید هادی مدرسی، دوستی و دوستان، ترجمه: حمیدرضا شیخی و حمیدرضا آژیر، مشهد، بنیاد پژوهش های آستان قدس رضوی، ۱۳۸۴، ص ۴۰.

۲- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۶، فراز ۲.

۳- امام صادق علیه السلام، مصباح الشریعه، بیروت، اعلمی،۱۴۰۳ه_.ق، ص۱۶۷.

پنج ــ مشورت و خیرخواهی خالصانه

پنج ــ مشورت و خیرخواهی خالصانه

«وَ مُناصَحَهِ مُسْتَشِیرِهِمْ ؛ (بار خدایا! دوستان و همسایگانم را موفق بدار در) خیرخواهی برای مشورت خواهان ».(۱)

اگر دوستان و همسایگان برای مشورت در کاری به انسان مراجعه کردند، لازم است انسان آنچه را می داند، به آنان بگوید تا بتوانند بهتر تصمیم بگیرند.

شش ــ رازپوشی

شش ــ رازپوشی

اگرچه پرده پوشی از رازها و عیب های یکدیگر وظیفه همگان است، این امر بر همسایگان و دوستان که بیشتر از رازهای هم آگاه می شوند، ضروری تر است. امام سجاد علیه السلام بر پرده پوشی همسایگان و دوستان، چنین تأکید می کند: «وَ کِتْمانِ أَسْرارِهِمْ وَ سَتْرِ عَوْراتِهِمْ ؛ (بار خدایا! دوستان و همسایگانم را موفق بدار) در پنهان کردن رازهاشان و پوشاندن عیب هاشان ».(۲)

مهربانی دوستان و همسایگان به آنها اجازه نمی دهد، راز و عیب دوست خود را فاش سازند: «وَ أُسِرُّ لَهُمْ بِالْغَیبِ مَوَدَّهً ؛ به خاطر محبت به آنان در غیابشان نیز اسرارشان را مخفی نگه دارم ».(۳)

هفت ــ گمان نیکو بردن

هفت ــ گمان نیکو بردن

ارتباط بیشتر با دوستان و همسایگان، ممکن است سبب شود انسان در مواردی به آنان گمان بد ببرد. در این موارد باید دقت کرد اصل بر گمان نیک بردن و تجسس نکردن است. امام سجاد علیه السلام با تأکید بر گمان

۱- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۶، فراز ۲.

۲- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۶، فراز ۲.

۳- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۶، فراز ۳.

نیک بردن می فرماید: «وَ أَسْتَعْمِلُ حُسْنَ الظَّن ِفِی کافَّتِهِمْ ؛ (بار خدایا! مرا بر آن دارکه) درباره همه دوستان و همسایگانم گمان نیک داشته باشم ».(۱)

گمان نیکو به این معنا نیست که انسان اسرار خود را به آنان بازگوید و آنان را محرم خود قرار دهد؛ چراکه امکان دارد روزی آنان دشمن انسان گردند و رازهای او را فاش سازند. امام سجاد علیه السلام می فرماید: «لَمْ اَثِقْ بِهِمْ رَبِّ فِی السِّتْرِ عَلَیَّ؛ پروردگارا! من به ایشان (همسایه و خویشاوند) در رازپوشی بر خود اعتماد نکردم». (۲)

هشت _ حسد نداشتن

هشت _ حسد نداشتن

از آنجا که دوستان و همسایگان بیشتر با یکدیگر ارتباط دارند، امکان حسدورزی در آنان بیشتر است. گاه ممکن است از رسیدن دوست خود به مقام یا علم یا نعمت ناراحت شوند و آرزو کنند این نعمت از او گرفته شود. این احساس کم کم ریشه های دوستی را سست می کند. ازاین رو، امام سجاد علیه السلام نه فقط نابودی نعمت را برای دوست و همسایه خود نمی خواهد، بلکه می خواهد رسیدن نعمت به دوستان و همسایگان برای ایشان دوست داشتنی شود: «وَ أُحِبُّ بَقاءَ النَّعْمَهِ عِنْدَهُمْ نُصْحاً؛ و خالصانه نعمت همیشگی (روزی و خوشی) را نزد ایشان دوست بدارم ».(۳)

نه _ فروتنی با دوستان و همسایگان

نه _ فروتنی با دوستان و همسایگان

فخر فروختن به هیچ کس سزاوار نیست، ولی اگر دوستان به هم فخر بفروشند و خودپسندی نشان دهند، رابطه دوستی پایدار نمی ماند. پس لازم

۱- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۶، فراز ۳.

۲- الصحیفه السجادیه، دعای ۳۲، فراز ۲۲.

۳- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۶، فراز ۳.

است برای گسترش رابطه دوستی، دوستان و همسایگان با هم فروتن باشند. امام سجاد علیه السلام می فرماید: «وَأُلِینُ جانِبِی لَهُمْ تَواضُعاً؛ و با آنان از روی تواضع به نرمی سر کنم».(۱)

ده _ کمک در انجام کارهای نیک

ده _ کمک در انجام کارهای نیک

پسندیده است دوستان و همسایگان در انجام کارهای نیک، یاری گر هم باشند. هرگاه یکی از همسایگان یا دوستان برای تشکیل جلسه مذهبی یا راه اندازی صندوق قرض الحسنه یا کار خیرخواهانه دیگری تلاش می کند، بر دوستان لازم است او را یاری کنند. امام سجاد علیه السلام می فرماید:

(وَ وَفِّقْهُمْ اَلْأَخْذَ بِمَحاسِنِ أَدَبِکَ فِی) حُسْنِ مُواساتِهِمْ بِالْماعُون ِ (۲)

(بار خدایا آنان را در فراگرفتن اخلاق نیک خود که بندگان را به آن امر فرموده ای) در خوب کمک کردنشان در کارهای نیک (توفیق ده).

یازده _ مساوات در برخورد

یازده _ مساوات در برخورد

انسان مسلمان آنچه را برای خود و خویشان و نزدیکانش می پسندد، برای دیگران به ویژه همسایگان و دوستان نیز می پسندد. امام سجاد علیه السلام این ویژگی را در فراز زیر بیان می کند:

وَ أُوجِبُ لَهُمْ مآ أُوجِبُ لِحامَّتِی وَ أَرْعی لَهُمْ ما أَرْعی لِخَاصَّتِی .(۳)

و آنچه برای خویشاوندان خود می خواهم، برای دوستان و همسایگانم بخواهم و آنچه برای خاصان و نزدیکان خود منظور می دارم، برای ایشان در نظر بگیرم.

۱- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۶، فراز ۳.

۲- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۶، فراز ۲.

۳- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۶، فراز ۳.

مـا بهترین امکانـات و خالصـانه ترین راهنمـایی ها و مشاوره ها را برای نزدیکان و به ویژه خانواده خود فراهم می کنیم. پس با دیگران (دوسـتان و همسایگان) نیز باید این گونه باشـیم و آنها را مانند خویشتن بدانیم. امام صادق علیه السلام این امر را یکی از حقوق واجب برادر مؤمن ذکر می کند:

لِلْمُؤْمِنِ عَلَی الْمُؤْمِنِ سَبْعَهِ حُقُوقٍ واجِبَهٍ لَهُ مِنَ اللهِ عَزَّ وَ جَل َّوَ اللهُ سائِلُهُ عَمّا صَنَعَ فِیها... وَأَنْ یحِبَّ لَهُ ما یحِب ُّلِنَفْسِهِ .(۱)

مـؤمن بر گردن دیگر مـؤمن هفـت حـق واجـب از خداونـد دارد و خداونـد از او دربـاره آنچـه در ایـن زمینه انجـام می دهـد، بازخواست می کند:... (یکی از آنها) آنچه برای خود می پسندد، برای او نیز بپسندد.

برای همسایه نیز تعبیر مشابهی در روایات آمده است . امام صادق علیه السلام می فرماید:

در کتاب امیرالمؤمنین علی علیه السـلام خواندم که رسول خدا صـلی الله علیه و اله نوشـته ای بین مهاجر و انصار و هرکسـی از اهل مدینه که به آنها ملحق می شد، می نوشت که این جمله در آن این است :

وَ إِن َّالجـارَ کَـالنَّفْسِ غَیرَ مُضـارٍّ وَلاآثِمٍ وَ حُرْمَهُ الجارِّ کَحُرْمَهِ أُمِّهِ وَ أَبِیهِ.(۲) همسایهماننـد خود انسان است، به انـدازه خودش لازم است رعـایت حـال او شود و از وی حفاظت به عمل آیـد، مگر همسایه ای که برای همسایه ضـرر داشـته باشـد و در حق همسایه به جرم و جنایت و

۱- ابوجعفر محمـد صـدوق، خصال الممـدوحه و المذمومه، ترجمه: صادق حسن زاده، تهران، ارمغان طوبی، ۱۳۸۴، ج ۲، ص ۵۱۹.

۲- حسین انصاریان، دیار عاشقان، تهران، پیام آزادی، ۱۳۶۹، ج ۶، ص ۵۴۲، به نقل از: بحارالانوار، ج ۱۹، ص ۱۶۷.

خیانت آلوده شود و احترام و ارزش همسایه به سان احترام پدر و مادر است .(۱)

دوازده _ دلجویی در سختی ها و مشکل ها

دوازده _ دلجویی در سختی ها و مشکل ها

اگر رابطه همسایگان و دوستان بر پایه مهر و محبت باشد، باید در سختی ها و گرفتاری ها از هم دلجویی کنند و تا آنجا که می توانند، یاری رسان هم باشند. چه بسا دوستی به دلیل از دست دادن عزیزی به مشکل روحی دچار شود یا به دلیل مشکلی، به گرفتن وام نیاز داشته باشد. در اینجاست که دوستی واقعی باید انسان را به همدلی با او و سعی در رفع مشکل او بکشاند. این است که امام سجاد علیه السلام می فرماید: «وَأَرِقُّ عَلی أَهْلِ الْبَلاءِ مِنْهُمْ رَحْمَةً ؛ و با مهربانی بر گرفتارانشان رقت داشته باشم و دلجویی کنم ».(۲)

حضرت علی علیه السلام نیز در وصف دوستان واقعی می فرماید:

لایکُونُ الصَّدِیقُ صَدِیقاً حَتّی یحْفَظَ أَخاهُ فِی ثَلاثٍ : فِی نَکْبَتِهِ وَ غَیبَتِهِ وَ وَفاتِهِ .(۳)

دوست، دوست نخواهد بود، مگر آنکه برادرش را در سه حالت نگه دارد: در هنگام سختی اش، در غیاب او و پس از مرگش .

سیزده _ عیادت بیماران

اشاره

سیزده _ عیادت بیماران

عیادت از بیماران درباره همه مسلمانان، پسندیده و البته در مورد دوستان و نزدیکان و همسایگان، ضروری تر است : «(وَ وَفِّقْهُمْ)...عِیادَةِ مَرِیضِهِمْ؛ (و آنان را توفیق ده)... در عیادت از بیماران دوستان و همسایگان ».(۴)

۱- خصال الممدوحه و المذمومه، ج ۲، ص ۵۱۹.

۲- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۶، فراز ۳.

۳- دوستی در قرآن و حدیث، ص ۱۵۲، به نقل از: نهج البلاغه، حکمت ۱۳۴.

۴- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۶، فراز ۲.

عیادت بیماران در اسلام کاری بسیار دقیق است و انسان باید در این کار مواردی را رعایت کند که دو مورد را به عنوان نمونه ذکر می کنیم :

اول _ کوتاه بودن مدت عیادت

استاد جعفر مرتضی عاملی حدیثی را از حضرت امیرالمؤمنین علی علیه السلام نقل می کند که فرمود:

از عیادت هایی که بیشترین اجر را دارد، وقتی است که عیادت کننـده از بیمار عیادت کند و نزد بیمار کم بنشـیند، مگر موقعی که بیمار بخواهـد و دوست داشـته باشـد که عیادت کننـده، نشسـتن در کنارش را بیشتر طول بدهـد و بیمار این مطلب را (طول جلوس عیادت کننده را) از او درخواست کند.(۱)

دوم _ هدیه دادن به بیمار

روایت شـده است که وقتی حضـرت امام صادق علیه السـلام خبردار شـد گروهی از یارانشان قصد عیادت یکی از دوسـتداران حضـرت را دارنـد، فرمود: «آیـا همراه شـما تحفه ای یـا هـدیه ای یا مقـداری از بوی خوش یا قطعه ای از عود هست ؟» جواب دادند: «همراه ما چیزی نیست .» پس امام فرمود:

مگر نمی دانیـد شـخص بیمار آرامش می یابـد به وسـیله هرچیزی که برای او برده می شود، یعنی بیماری اش بهتر می شود، به خاطر هدیه ای که مردم برای او می فرستند.(۲)

۱- آداب طب و پزشکی در اسلام، ص ۱۷۴.

۲- جعفر مرتضـی عاملی، آداب طب و پزشکی در اسلام، ترجمه: لطیف راشدی، قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۸۰، ص ۱۸۱، به نقل از: اصول کافی، ج ۳، ص ۱۱۸.

چهارده _ استقبال

چهارده _ استقبال

«(وَ وَفِّقْهُمْ)... تَعَهُّدَ قادِمِهِمْ ؛ (و آنان را کمک کن) در تجدید عهد و دیدارِ از سفر رسیده شان ...».(۱)

حدیث زیر اهمیت این کار را در سیره معصومان علیهم السلام نشان می دهد. امام حسن عسکری علیه السلام از پدرانش نقل می کند:

إِنَّ رَسُولَ اللهِ لَمّا جاءَهُ جَعْفَرُ بْنُ اَبی طالِبٍ مِنَ الْحَبَشَهِ قامَ إِلَیهِ وَ اسْتَقْبَلَهُ اثْنَتَی عَشْرَهَ خُطْوَهً وَ عانَقَهُ وَ قَبَّلَ ما بَینَ عَینَیهِ «إِلی أَنْ قالَ » وَبَکی فَرَحاً بِرُؤْیتِهِ.(۲)

همانا رسول خدا صلی الله علیه و اله هنگامی که جعفر بن ابی طالب از حبشه نزدش آمد، به سوی او رفت و دوازده گام به سمت او رفت و او را در آغوش گرفت و بین دو چشم او را بوسید (تا آنجا که امام فرمود) و (حضرت رسول) از دیدنش از روی شوق، اشک ریخت .

پانزده _ جویا شدن از حال آنان

پانزده _ جویا شدن از حال آنان

یکی از مواردی که دوستان و همسایگان نسبت به یکدیگر باید دقت کنند، جویا شدن از حال یکدیگر است؛ یعنی بدانند دیگری در چه وضعیتی به سر می برد. این امر در ادامه دوستی افراد بسیار مهم است که امروزه کم رنگ شده است و برخی دوستان مدت ها از هم خبر ندارند.

۱- الصحیفه سجادیه، دعای ۲۶، فراز ۲.

۲- وسائل الشیعه، ج ۵، ص ۴۹۰.

یکی از راه های جویا شـدن از دوست و همسایه، احسان و هـدیه دادن به اوست که امام سـجاد علیه السـلام می فرمایـد: «وَ أَنْ نَتَعاهَدَ جِیرانَنَا بِالْإِفْضالِ والْعَطِیه ؛ و با احسان و عطا از همسایگانمان جویا شویم ».(۱)

کـار نیـک و هـدیه دادن اگرچه کوچـک باشـد، ولی صادقـانه و خالصانه، به دوست و همسایه نشان می دهـد که انسان به یاد اوست . امام صادق علیه السـلام به تمام افراد نزدیک، از جمله خویشاونـدان و دوسـتان و همسایگان به دیـدار یکدیگر و هدیه دادن سفارش می فرماید:

یا أَهْلَ الْقَرابَهِ تَزاوَرُوا وَلا تَجاوَرُوا تَهادّوْا فَإِن َالْهَدِیهَ تَسُلُّ السَّخِیمَهَ وَ الزِّیارَهَ تُثْبِتُ الْمَوَدَّهَ .(۲)

ای افراد نزدیک به یکـدیگر، به زیارت هم برویـد و به هم سـتم نکنید و هدیه بدهید؛ زیرا هدیه کینه را از بین می برد و دیدار یکدیگر، مودّت بین شما را پایدار می کند.

وظایف رسانه ملی

وظایف رسانه ملی

۱. در برنـامه هـای کودکان و نوجوانان، ارتباط با دوسـتان به گونه ای متناسب با فهم آنان، در فیلم ها گنجانـده شود. همچنین مجریـان دوست داشـتنی بچه هـا این نکـات را بیـان کننـد: مبادا به دوسـتانتان حسودی کنیـد، البته رقابت سالم خوب است. در مقابل آنان مغرور و متکبر نباشید. با کسی باید دوستی کرد که ما را به کارهای خوب تشویق کند

۱- الصحیفه السجادیه، دعای ۴۴، فراز ۱۰.

۲- محمّد بن محمّد الاشعث الکوفی، الجعفریات، تصحیح و ترتیب: شیخ احمد صادقی اردستانی، قم: موسسه فرهنگی اسلامی کوشانپور، ۱۳۷۵، ص ۲۵۲.

و به یاد خداوند بیندازد. امام سجاد علیه السلام فرمود: «اگر دوستتان بیمار شد، به عیادت او بروید.»(۱)

البته شاید فهماندن برخی مسائل مانند رازپوشی، برای کودکان در این سنین، دشوار و خارج از درک آنان باشد و پی آمدهای زیان بارتری به دنبال آورد. برای مثال، کودک، اشتباه دوست خود را در کاری غیراخلاقی مانند دادن فیلم مبتذل، به دلیل رازپوشی بیان نکند.

۲. در برخی شبکه ها مانند شبکه ۳ سیما یا شبکه جوان رادیو که مخاطبان نوجوان و جوان زیادند، همچنین در شبکه های برون مرزی در زمانی مناسب، مثلاً نزدیک پخش مسابقه ای ورزشی یا در برنامه ای کوتاه و چندقسمتی، ویژگی های دوست خوب و چگونگی ارتباط با او از احادیث بیان شود. مانند: دلجویی، رفع نیازمندی های آنان، رازپوشی، جویاشدن از حال آنان و... . عنوان هایی مانند «صمیمانه» و «دوست حقیقی» می تواند برای این برنامه ها مناسب باشد.

۳. با افرادی که دوستان خوبشان به آنها در زندگی کمک کرده (هدایت به مسجد، کمک کردن در درس و...) و موفق شده اند، گفت وگو شود. در ادامه، ویژگی های دوست خوب و چگونگی ارتباط با او از سخنان امام معصوم علیه السلام بیان شود.

همچنین پیشنهاد می شود برای آشنایی بیشتر نوجوانان با مسجد، برنامه ای درباره مساجد به ویژه دوستی ها در مساجد با نام هایی مانند «با بچه های مسجد» و «دوستی در خانه دوست» تهیه شود و با برگزیدگان کانون ها و پایگاه های مساجد و هیئت های مذهبی جوانان در استان ها و

۱- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۶، فراز ۲.

شهرهای مختلف، صمیمانه (و دور از فضای ساختگی) گفت وگو و شور و نشاط علمی، ورزشی و صمیمیت این عزیزان نشان داده شود. لازم است مخاطب اصلی این برنامه ها کودکان و نوجوانان باشند تا در انتخاب نخستین دوستان، الگوی درست انتخاب به آنان آموزش داده شود. می توان برخی برنامه ها نظیر «مسابقه محله» را در جمع بچه های مسجد اجرا کرد.

۴. در فیلم ها و مجموعه ها، الگوی درست ارتباط با همسایگان و دوستان نشان داده شود. خانم همسایه، با آنکه عیب های همسایه خود را می داند، از بازگوکردن آن به دیگران خودداری می کند، همسایه ای با وجود تحصیلات بالا (و حجاب برتر) در مقابل دیگر همسایه ها متواضع است، به مشکلات آنها رسیدگی و از آنان دلجویی می کند.

۳. اخلاق اجتماعی در برخورد با سالمندان و خردسالان

اشاره

۳. اخلاق اجتماعی در برخورد با سالمندان و خردسالان

زیر فصل ها

الف) سالمندان

ب) خردسالان

وظایف رسانه ملی

الف) سالمندان

اشاره

الف) سالمندان

سالمندان در روایت ها از جایگاه ویژه ای برخوردارند و احترام به آنان از مصداق های احترام به خداوند برشمرده شده است . امام صادق علیه السلام می فرماید: «پیامبر اکرم صلی الله علیه و اله فرمود: مِنْ اِجْلالِ اللهِ اِجْلالِ ذِی الشَّیبَهِ الْمُسْلِمِ ؛ از مصادیق تکریم خداوند، تکریم انسان پیر مسلمان است.»(۱) این افراد نزد خداوند ارزش والایی دارند، چنان که از امام سجاد علیه السلام در دعای زیر نقل شده است: «إِلهی، اَلشَّیبَهُ نُورٌ مِنْ أَنْوارِکَ فَمُحالٌ أَنْ تُحْرِقَ نُورَکَ بِنارِکَ ؛ خدایا! پیری نوری از انوار وجودت است، پس چگونه نور تو با آتش سوزانده شود».(۲)

۱- محمد بن یعقوب کلینی، اصول کافی، قم، اسوه، ۱۴۲۵ ه_.ق، چ ۲، ج ۲، ص ۱۹۳.

۲- نمایه نامه موضوعی صحیفه سجادیه جامعه، ص ۶۳، دعای ۲۰۱، فراز ۸ .

امام سجاد علیه السلام در حدیثی، یکی از حقوق کهن سالان را احترام به ایشان می داند و می فرماید: «وَ أَمَّا حَقُّ الْكَبِيرِ، فَإِنَ حَقَّهُ تَوْقِيرُ سِنِّهِ ؛ حق فرد سال خورده [و کهن سال] آن است که سال خوردگی او را احترام گذاری ».(۱)

این احترام گذاشتن برکت های اخروی و دنیوی فراوانی دارد. انس بن مالک می گوید:

أَوْصانِی رَسُولُ اللهِ۹ بِخَمْسِ خِصالٍ فَقالَ فِيهِ وَ وَقِّرِ الْكَبِيرَتَكُن ٠مِنْ رُفَقائِی يوْمَ القِيامَهِ. (۲)

رسول الله صلی الله علیه و اله مرا به پنج چیز توصیه فرمود. یکی از آنها این بود که به پیرمردان یا پیرزنان امت احترام بگذارید تا در قیامت از دوستان من باشید.

امام سجاد علیه السلام در ادامه حق سال خوردگان، نمونه هایی از احترام به آنان را نیز بیان می کند:

یک _ دشمنی نکردن و موضع نگرفتن

یک _ دشمنی نکردن و موضع نگرفتن

«تَرْكُ مُقابَلَتِهِ عِنْدَ الْخِصامِ؛ از موضع گیری در برابر او بگذری ».(۳)

به طور طبیعی، انسانی که عمری از او گذشته است، انتظارهای بیشتری از دیگران دارد و ممکن است به دلیل داشتن این روحیه، همیشه خود را طلبکار دیگران بداند که گاهی به دشمنی و درگیری می انجامد. امام سجاد علیه السلام می فرماید: «چون احتمال دارد این روحیه، او را به سمت درگیری با دیگران بکشاند، احترام او اقتضا می کند دیگران با او درگیر نشوند».(۴)

۱- رساله الحقوق، ص ۸۰ .

۲- سیری در رساله الحقوق امام سجاد علیه السلام، ج ۳، ص ۳۹۶، به نقل از: مستدرک الوسایل، ج ۸، ص ۳۹۴، ح ۹۷۷۷.

۳- رساله الحقوق، ص ۸۰.

۴- سیری در رساله الحقوق امام سجاد علیه السلام، ج ۳، ص ۴۰۰.

دو ــ راه رفتن پشت سر ایشان

دو ــ راه رفتن پشت سر ایشان

«وَلا تَسْبِقْهُ إلی طَریقٍ وَلا تَؤُمَّهُ فِی طَرِیقٍ ؛ و در راه رفتن بر او پیشی نگیری و جلوتر از او قدم برنداری ».(۱)

سه ــ برخورد عاقلانه

سه ــ برخورد عاقلانه

«وَلا تَسْتَجْهِلْهُ وَ إنْ جَهِلَ عَلَیکَ تَحَمَّلْتَ ؛ و با او نادانی نکنی و اگر او با تو نادانی کرد، تو بردباری بورزی ».(۲)

در برخورد با سالمندان باید مراقب بود کار غیرعقلانی صورت نگیرد و سخنانی بگوید که از انسان خردمند شنیده می شود. اگر ــ به دلیل سن و سال بالاـ و ضعف نیروهای جسمی و روحی ــ سخن نامربوطی بر زبان او جاری شد که از او انتظار نیست، نباید با او برخورد کند.(۳)

ب) خردسالان

اشاره

ب) خردسالان

خردسالان نیز در نظر بزرگان دین ما جایگاه ویژه ای دارند. رسول اکرم صلی الله علیه و اله می فرماید:

لاتُحَقِّرَنَّ أَحَداً مِنَ الْمُسْلِمِینَ فَإِنَّ صَغِیرَهُمْ عِنْدَاللهِ کَبِیرٌ. (۴)

هیچ یک از مسلمان ها را کوچک نشمارید؛ چون خردسال آنان هم نزد خدا بزرگ است .

امام سجاد علیه السلام حق این گروه را این گونه بیان می کند:

یک ــ مهربانی کردن

یک ــ مهربانی کردن

۱- رساله الحقوق، ص ۸۰ .

۲- رساله الحقوق، ص ۸۰ .

۳- سیری در رساله الحقوق امام سجاد علیه السلام، ج ۳، ص ۴۰۱.

۴- سیری در رساله الحقوق امام سجاد علیه السلام، ج ۳، ص ۳۹۵، به نقل از: مجموعه ورام، ج ۱، ص ۳۹.

«وَ أَمَّا حَقُّ الصَّغِيرِ فَرَحْمَتُهُ ؛ حق خردسال آن است که با او مهربانی کنی ».(۱)

روش رسول الله صلی الله علیه و اله چنان بود که اگر از کوچه و بازار می گذشت، کودکان با دیدن حضرت به وجد می آمدند و گاه حضرت را برای شرکت در بازی دعوت می کردند. کار کودکان نشان از مهربانی پیامبر در برخورد با خردسالان دارد. این مهر ورزیدن نیز در فطرت انسانی ریشه دارد که پیامبر و امامان علیه السلام، کمال آن را داشتند. نبودن این دوستی ها ناشی از کمبودی در روح انسان است .(۲)

دو _ احترام کردن

دو _ احترام کردن

محبت به کودکان و احترام به آنان، سیره بزرگان دین ماست. درباره پیامبر اسلام نقل است :

کانَ ۹ یقْدَمُ مِنَ السَّفَرِ فَیتَلَقّاهُ الصِّبْیانُ فَیقِفُ لَهُمْ. (۳)

زمانی که رسول اکرم صلی الله علیه و اله از سفری برمی گشت و در راه با کودکان مردم برخورد می کرد، به احترام آنان می ایستاد.

در اهمیت احترام به کودکان همین بس که پیامبر اکرم صلی الله علیه و اله سلام کردن به آنان را یکی از سنت های نیکو معرفی می کرد و می فرمود:

خَمْسٌ لاأَدَعُهُنَّ حَتَّی الْمُماتِ ... وَالتَّسْلِیمُ عَلَی الصِّبْیانِ لِیکُونَ سُنَّهً مِنْ بَعْدِی.(۴)

۱- رساله الحقوق، ص ۸۲.

۲- سیری در رساله الحقوق امام سجاد علیه السلام، ج ۳، ص ۴۰۷.

۳- قدرت الله مشایخی، حقوق از دیدگاه امام سجاد علیه السلام، قم، انصاریان، ۱۳۷۹، ص ۴۹۹، به نقل از: محجه البیضاء، ج ۳، ص ۳۶۶.

۴- محمدجواد مروجی طبسی، حقوق فرزندان در مکتب اهل بیت علیه السلام، قم، بوستان کتاب، ۱۳۸۳، چ ۳، ص ۸۴.

پنـج چیز است که تـا لحظه مرگ آنهـا را ترک نمی کنم ... یکی سـلام کردن به کودکـان است، تا اینکه پس از من (در میان مسلمانان) سنت شود.

سه _ بخشش اشتباه ها

سه _ بخشش اشتباه ها

هیـچ انسـانی از اشـتباه ایمن نیست و احتمـال آن در کودکـان بیشتر است ؛ زیرا ادراک آنها ضـعیف است و غریزه های دوران کودکی نیز آنها را به کارهایی وادار می کند که ممکن است بر اثر آن، خسارت و زیانی متوجه دیگران شود. بنابراین، بهترین راه برای تربیت آنها چشم پوشی و گذشت از خطاهای آنهاست.(۱) امام سجاد علیه السلام می فرماید:

وَالْعَفْوُ عَنْهُ وَ... السَّتْرُ عَلی جَرائِرِ حَداثَتِهِ فَإِنَّهُ سَبَبٌ لِلتَّوْبَهِ . (۲)

در حق او گذشت کنی... و بر لغزش های کودکانه اش پرده پوشی کنی که موجب توبه و بازگشت او شود.

وظایف رسانه ملی

وظایف رسانه ملی

۱. خردسالان

یکی از موارد مهم درباره خردسالان احترام به آنان است که برای نمونه می توان مواردی را که از سیره پیامبر گرامی اسلام در متن آمـد، به صورت زیرنویس یـا متن مجری در برنـامه خـانواده آورد. نمونه دیگر از موارد احترام به خردسالان، در مسـجد و نمازهای جماعت است که در برنامه های ویژه ماه رمضان یا شبکه قرآن سیما می توان از مطالب زیر استفاده کرد:

۱- سیری در رساله حقوق امام سجاد علیه السلام، ج ۳، ص ۴۱۰.

۲- رساله الحقوق، ص ۸۲.

برخی نمازگزاران با مشاهده نونهالان در صف های نماز جماعت به سرعت واکنش منفی نشان می دهند و با عصبانیت آنان را از اجتماع نمازگزاران کنار می زنند یا از مسجد بیرون می کنند. این برخوردهای غلط که از سر ناآگاهی رخ می دهد، روحیه مذهبی کودکان را ضعیف و آنان را به تکرار اعمال مذهبی و رفتن به مراکز عبادی بی میل می کند. سزاوار است توصیه معصومان را در این موارد عمل کنیم.

جابر می گوید: از امام باقر علیه السلام درباره کودکانی پرسیدم که در نماز جماعت شرکت کرده اند. حضرت فرمود: «آنان را در نماز، به صف های آخر واپس نزنید بلکه (با ایستادن بزرگ ترها) در میانشان جدایی بیفکنید».(۱)

۲. سالمندان

الف) احترام به سالمندان و در فیلم ها، سریال ها، مجموعه ها و برنامه های کودکان و نوجوانان و برنامه های برون مرزی به تصویر کشیده شود. این موضوع می تواند در سریال های ماه رمضان، یکی از محورها باشد.

ب) در گزارش های خبری بعد از گفت وگو با سالمندان و جویا شدن از نظر مردم و جوانان درباره این گروه، حدیث های مطرح شده درباره احترام به آنان آورده شود.

۴. اخلاق اجتماعی در برخورد با مردم و نیازمندان

اشاره

۴. اخلاق اجتماعی در برخورد با مردم و نیازمندان

زیر فصل ها

الف) نیازمندی یا بی نیازی

ب) بی نیازی از مردم

ج) قناعت در زندگی

د) قناعت در برابر آز

هـ) بخشندگی، برابر بخل

و) جلوه های سخاوتمندی

ز) آیا رفع نیاز مادی فقیران کافی است ؟

هـ) شناخت جایگاه صحیح سخاوت

وظایف رسانه ملی

زیرنویس ها

الف) نیازمندی یا بی نیازی

الف) نیازمندی یا بی نیازی

آیا درخواست کردن و کمک مالی خواستن از دیگران، خوب است یا خیر؟ برای پاسخ به این پرسش، از صحیفه سجادیه کمک می گیریم.

۱- حقوق فرزندان در مکتب اهل بیت علیهم السلام، ص۸۳.

حضرت زین العابدین علیه السلام از فقر و تنگ دستی به خداوند پناه می برد: «أَعُوذُ بِکَ مِنْ ضَنْکِ الْمَعاشِ؛ خدایا! به تو پناه می برم از زندگی سخت ».(۱)

حضرت از خداوند می خواهد که زندگی اش با تنگ دستی همراه نباشد: «وَ لا تَجْعَلْ عَیشی کَدًّا کَدّاً؛ و زندگی ام را سخت و دشوار قرار مده .»(۲) «وَلا أَفْتَقِرَنَّ مِنْ عِنْدِکَ وُسْعِی؛ و بی چیز و نیازمند نگردم که گشایش (زندگی) من از تو است .»(۳) و ایمن ماندن از آبروریزی به دنبال فقر را درخواست می کند: «وَ لا تَبْتَذِلْ جاهِی بِالْإِقْتارِ فَأَسْتَرْزِقَ أَهْلَ رِزْقِکَ ؛ و ارجمندی ام را به تنگ دستی خوار مگردان ؛ آن سان که از روزی خورانت روزی بخواهم ».(۴)

همان گونه که دیدیم، حضرت امام سجاد علیه السلام، خطر بزرگی را در ثروتمندی گوشزد می کند که مسلمانان باید مراقب آن باشند، درحالی که خواهان زندگی راحت و تجارت پربرکت نیز هستند:

أَللّهُمَّ ارْزُقْنِی مِنْ فَضْلِکَ مالاً طَیباً کَثِیراً فَاضِلًا لایطْغِینِی وَ تِجارَةً نامِیةً مُبارَکَةً لاتُلْهِینِی .(۵)

خدایا! از فضلت به من مال پاک و زیاد تمام نشدنی روزی کن که مرا به طغیان واندارد و تجارت پرسود پربرکتی عطا کن که مرا به سرگرم شدن به دنیا واندارد.

أَللَّهُمَّ إِنِّی اَسْأَلُکَ خَیرَ الْمَعِیشَهِ، مَعِیشَةً أَقْوی بِها عَلی جَمِیعِ حاجاتِی وَ أَتَوَصَّلُ بِها اِلَیکَ فِی حَیاهِ الدُّنْیا وَ فِی آخِرَتِی مِنْ غَیرِ أَنْ تُتْرِفَنِی فِیها فَأَطْغی أَوْ تُقَتِّرَها عَلَیَّ فَاَشْقی .(۶)

۱- عبدالله افندی اصفهانی، الصحیفه الثالثه السّجادیه، قم، مکتبه الثقلین،۱۴۰۰ه_.ق، ص ۱۱۰.

۲- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۰، فراز ۲۲.

۳- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۰، فراز ۱۴.

۴- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۰، فراز ۲۶.

۵- نمایه نامه موضوعی صحیفه سجادیه جامعه، ص ۳۷۹، دعای ۳۶، فراز ۷.

۶- نمایه نامه موضوعی صحیفه سجادیه جامعه، ص ۶۷۳، دعای ۲۵۱، فراز ۲۶.

خدایا! از تو بهترین زندگانی را می خواهم، آن زندگانی که بر ادای تمام نیازهایم قادر باشم و به وسیله آن به تو در زندگی دنیا و آخرتم اتصال یابم ؛ بدون آنکه مرا نازپرورده سازد که با آن طغیان کنم یا بر من سخت شود تا بدبخت گردم .

وَ ازْ دِعَنِّی مِنَ المالِ ما یحْدِثُ لِی مَخِیلَهً أَوْتَأَدِّیاً إِلی بَغْی أَوْ ما أَتَعَقَّبُ مِنْهُ طُغْیاناً.(۱)

و مالی را که برایم خودپسندی پیش آورد یا به ستمگری برساند یا در پی آن دچار سرکشی شوم، از من دور ساز.

وَ لا تَفْتِنِّی بِالسَّعَهِ وَ امْنَحْنِی حُسْنَ الدَّعَه ِوَ لا تَجْعَلْ عَیشِی کَّداً کَدّاً.(۲)

(بار خدایا) به وسعت مال آزمایشم مکن و از آسایش در زندگی برخوردارم کن و معیشتم را دشوار مکن .

در این فرازها، حضرت امام سجاد علیه السلام به خطر نافرمانی و سرکشی در ثروت زیاد اشاره می کند.

«باید گفت امتحان خداوند در گشایش مال، حتمی و اجتناب ناپذیر است . امام سجاد علیه السلام برای آنکه در معرض امتحانات سنگین قرار نگیرد، از خداوند می خواهد که به او ثروت زیاد ندهد تا با آزمایش های سخت باری تعالی مواجه نگردد. این فراز برای عموم مردم بسیار آموزنده است، آن حضرت با آنکه معصوم است، برای آنکه در مضیقه امتحان واقع نشود، از خداوند می خواهد به او بیش از اندازه ثروت ندهد، اما بعضی از افراد عادی در حال تهی دستی می گویند: اگر خداوند به ما ثروت عنایت کند، چنین و چنان می نماییم و به خوبی انجام وظیفه

۱- الصحیفه السجادیه، دعای ۳۰، فراز ۳.

۲- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۰، فراز ۲۲.

می کنیم . ممکن است در آن موقع از روی خلوص و پاکی سخن بگویند، اما نمی دانند ممکن است ثروت، افکارشان را عوض کند و بر اثر امتحان مالی سقوط کنند».(۱)

کسی که دل بسته و شیفته ثروت شود، کمتر به درگاه الهی روی می آورد. از نظر اجتماعی نیز از رسیدگی به حال محرومان و مستمندان، پرداخت زکات، انجام کارهای عام المنفعه و گاه به دلیل بخل و علاقه به دنیا، از رفاه خانواده خود نیز باز می ماند و به اندوختن سکه، دل خوش می دارد.

در نگاه امام سجاد علیه السلام، فقر و تهی دستی، ناپسند است و به کار و تلاش و ایجاد زندگی که در آن، نیازهای روزانه انسان برطرف شود، دستور داده می شود. بهتر است انسان همیشه در حال تعادل بماند.

از امام سجاد علیه السلام در بیان دل نبستن به مال دنیا نقل شده است که حضرت وقتی دید فقیری گریه می کند، فرمود: «لَوْ أَنَ َالدُّنْیا کَانَتْ فِی کَفِّ هذا ثُم َسَقَطَتْ مِنْهُ ما کانَ یَنْبَغِی لَهُ أَنْ یبْکِی ؛ اگر تمام دنیا در دست این فرد بود و از بین می رفت، سزاوار نبود که گریه کند».(۲)

ب) بی نیازی از مردم

ب) بی نیازی از مردم

آیا اظهار نیاز از سوی فقیر، برای قرض گرفتن و صدقه خواستن ناپسند است؟

۱- شرح دعای مکارم اخلاق، ج ۳، ص ۲۲۴.

۲- سید محمد حسین حسینی جلالی، جهاد الامام السجاد علیه السلام، قم، دارالحدیث، ۱۴۱۸ ه_.ق، ص ۱۸۷، به نقل از: کشف الغمه، ج ۲، ص ۱۰۶.

اگرچه بی نیازی از مردم فقط در کارهای اقتصادی نیست و در عرصه مقام و... نیز مطرح است، این لفظ بیشتر در موارد اقتصادی به کار می رود. امام سجاد علیه السلام می فرماید: «وَأَغْنِنِی وَ أَوْسِعْ عَلَیَّ فِی رِزْقِکَ ؛ و مرا (از دیگران) بی نیاز فرما و روزی ات را بر من گشایش ده .»(۱) و در فرازی دیگر آمده است:

وَ مَنْ تَوَجَّهَ بِحاجَتِهِ إِلی أَحَدٍ مِنْ خَلْقِکَ أَوْجَعَلَهُ سَبَبَ نُجْحِها دُونَکَ فَقَدْ تَعَرَّضَ لِلْحِرْمانِ وَاسْتَحَقَّ مِنْ عِنْدِکَ فَوْتَ الْإِحْسانِ .(۲)

و هرکس برای حاجت خود به یکی از آفریدگانت روی آورد یا جز تو را سبب برآمدن آن حاجت قرار دهد، به نومیدی گراییده و سزاوار احسان نیافتن از تو گردیده است .

در بعضی فرازها، امام واگذار نکردن امور خود به دیگران را از خداوند می خواهد:

وَ لا تَکِلْنِی إِلی خَلْقِکَ بَلْ تَفَرَّدْ بِحاجَتی وَ تَوَلَّ کِفایتی.(۳)

و مرا به خلق خویش وامگذار، بلکه بی واسطه خواسته ام را برآور و خود، کارساز من باش .

إنْ وَکَلَتِنی إِلی خَلْقِکَ تَجَهَّمُونِی وَ إنْ أَلْجَأْتَنِی إِلی قَرابَتِی حَرَمُونِی وَ إِنْ أعْطَوْا أَعْطَوْا قَلِیلاً نَکِداً وَ مَنُّوا عَلَیَّ طَویلاً وَ ذَمُّوا کَثِیراً.(۴)

و اگر مرا به خلق خویش واگذاری، روی در هم کشند و اگر به اقوامم حوالت دهی، محرومم سازند و اگر عطا کنند، عطایی اندک و پردردسر دهند و بر من منّت فراوان نهند و نکوهش بسیار کنند.

۱- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۰، فراز ۳.

۲- الصحیفه السجادیه، دعای ۱۳، فراز ۱۴.

۳- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۲، فراز ۲.

۴- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۲، فراز ۳.

بزرگان گفته اند:

کسی که معتقد باشد خود یا دیگری (غیر از خداوند) می تواند بدون نیاز به خداوند خواسته اش را برآورد، خدا امور او را به خود یا به دیگری واگذار می کند.(۱)

از سوی دیگر باید توجه داشت در فرازهای دیگر، گویی بعضی از افراد استثنا شده اند:

وَ لابِی إِلَیهِمْ حاجَهً بَلِ اجْعَلْ سُکُون قَلْبِی وَ أُنْسَ نَفْسِی وَ اسْتِغْنائِی وَ کِفایتِی بِکَ وَ بِخِیارِ خَلْقِکَ. (۲)

(بار خدایا) مرا به آنان (کافران و فجار) محتاج مکن، بلکه آرامش دل و آسایش جان و بی نیازی و انجام گرفتن کارهایم را تنها به خود و به بندگان نیکوکارت منحصر فرمای .

مردی نزد امام سجاد علیه السلام گفت : «خدایا مرا از خلقت بی نیاز کن .» حضرت فرمود: «این گونه نیست؛ زیرا مردم به یکدیگر نیاز دارند، بلکه بگو: «خدایا مرا از بندگان بد خود بی نیاز کن ».(۳)

و در فرازی دیگر می فرماید: «أَعْطِنی مِنْ ذلِکَ یا إِلهِی غِنی عَنْ شِرارِ خَلْقِکَ ؛ خدایا! به خاطر این عمل، مرا از بندگان بدکردار خود بی نیازی عطا کن».(۴)

اگر معنی «غنا» را تقاضا نکردن از دیگران بدانیم، با توجه به دعاهای صحیفه سجادیه، می توان گفت آنچه نهی شده، واگذاری کامل کارها به غیرخداوند است. نظر صحیح آن است که در صورت نیاز، باید برای رفع نیاز نزد افرادی رفت که از بندگان خوب خداوند باشند

۱- ریاض السالکین، ج ۳، ص ۴۹۹.

۲- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۱، فراز ۱۲.

۳- تحف العقول، ص ۲۸۵.

۴- نمایه نامه موضوعی صحیفه سجادیه جامعه، ص ۴۲۱، دعای ۷۸، فراز ۳.

و خود را وابسته به خداوند و وسیله ای برای برآورده ساختن نیاز افراد می دانند، نه بندگان بدکرداری که بزرگواری انسان را در رفع نیازش، به خطر می اندازند.

نکته ای که نباید فراموش کرد، این است که هرچند درخواست کردن از خداوند یا بندگان نیک او برای رفع نیاز مطلوب است، سیره معصومان این بود که افراد نیازمند را به کار و تلاش دعوت می کردند.

امام صادق علیه السلام می فرماید:

جاءَ رَجُلٌ إِلَی النَّبِی فَقالَ : ما طَعِمْتُ طَعاماً مُنْذُ یوْمَینِ، فَقالَ : عَلَیکَ بِالسُّوقِ إِلی أَنْ قالَ : مَنِ اسْتَغْنی أَغْناهُ اللّهُ وَ مَنْ فَتَحَ عَلی نَفْسِهِ بابَ مَسْأَلَهً فَتَحَ اللّهُ عَلَیهِ سَبْعِینَ باباً مِنَ الْفَقْرِ لایسُدُّ أَدْناها شَی ءٌ.(۱)

مردی پیش پیامبر آمد و گفت : از دو روز پیش غذا نخورده ام. حضرت فرمود: بر تو باد به تجارت کردن (تا آنجا که فرمود) هرکس طلب بی نیازی از مردم کند، خداوند او را بی نیاز می گرداند و هرکس بر روی خود درِ سؤال کردن را بگشاید، خداوند بر او هفتاد در از فقر را می گشاید که کمترین آن را چیزی پر نمی کند.

ج) قناعت در زندگی

ج) قناعت در زندگی

برای آنکه انسان از اظهار نیاز به دیگران خودداری کند، چه راهی باید برود؟ آیا همین که به کار کردن روی آورد، کافی است؛ یعنی دنبال کار و تجارت بودن او را بی نیاز می کند؟ به نظر می رسد این، کافی نباشد و افرادی در زندگی با وجود کار کردن باز به اظهار نیاز به دیگران، (برای نمونه، درخواست وام برای بهتر کردن خانه خود) روی می آورند. پس

۱- صادق احسان بخش رشتی، آثار الصّادقین، رشت، روابط عمومی ستاد برگزاری نماز جمعه گیلان، ۱۳۶۹، ج ۸، ص ۱۵۷، به نقل از: سفینه البحار، ج ۱، ص ۵۸۴.

باید راه دیگری جست . یکی از مؤثرترین راه های بی نیازی از دیگران، قناعت پیشگی است.

در روایت ها و دعاها، معصومان علیه السلام از خداوند می خواهند که در زندگی در درجه «کفاف» باشند. در صحیفه سجادیه درباره قناعت پیشگی گاهی واژه «کفاف » و گاهی «کفایت » آمده است: «(نَعُوذُ بِکَ)... مِنْ فِقْدان ِ الْکَفافِ ؛ (خدایا! به تو پناه می بریم)... از نیافتن روزی به اندازه نیازمندی ».(۱)

امام سجاد علیه السلام برای رهایی از ذلت دَین داشتن به دیگران نیز می فرماید: «وَ أَجِرْنِی مِنه ُبِوُسْعٍ فاضِلٍ أَوْ کَفافٍ واصِلٍ ؛ (بار خدایا) مرا به توانگری بسیار یا روزی به اندازه حاجت و نیازمندی (همیشه، از ذلّت دَین) برهان «.(۲)

پیامبر گرامی اسلام نیز از خداوند درخواست می کند: «أَللّهُمَّ اجْعَل ْ قُوتَ آلِ مُحَمَّدٍ کَفافًا؛ خدایا! روزی آل محمد را به قدرکفاف قرار ده...».(۳)

در تعریف کفاف گفته اند: «آن چیزی است که زیادتر از حدش نباشد و به قدر حاجت و نیاز باشد، چنان که صاحبش را از طلب و اظهار نیاز به دیگران بازمی دارد».

در دعایی از صحیفه سجادیه آمده است: «أَللَّهُم َ ارْزُقْنی الْکَفاف ؛ خدایا! به من کفاف روزی کن »؛ یعنی نه آن قدر روزی ام زیاد باشد که دچار طغیان شوم و نه آن قدر کم باشد که به سختی و مشقت افتم .(۴)

۱- الصحیفه السجادیه، دعای ۸، فراز ۷.

۲- الصحیفه السجادیه، دعای ۳۰، فراز ۲.

۳- مهدی نراقی، جامع السعادات، ترجمه: جلال الدین مجتبوی، تهران، حکمت،۱۳۷۰، ج ۲، ص ۷۰.

۴- نعمت الله جزایری، نورالانوار فی شرح الصحیفه السجادیه، بیروت، دار المحجه البیضاء، ۱۴۲۰ه_.ق، ص ۱۴۱.

در برخی فرازها، امام «کفایت» در زندگی را درخواست می کند: «أَللّهُمَّ إِنَّما یکْتَفِی الْمُکْتَفُونَ بِفَضْلِ قُوَّتِکَ»بار خدایا! جز این نیست که بی نیازان به فضل قوّه تو (از غیر تو) بی نیازند.»(۱) یا «وَ تَوِّجْنِی بِالْکِفایهِ ؛ و سرم را به تاج بی نیازی بپوشان ».(۲)

«یکی از معانی کفایت، بی نیازی است و زمانی گفته می شود که بی نیازی از غیر تحقق یابد».(۳)

ذکر «تاج » برای کفایت، کنایه از بزرگ و محترم داشتن و بزرگواری است که اگر غنی هم نباشد، دارای تعفّف و باز ایستادن از سؤال و استغنای از خلقت است که مردم ایشان را بزرگ و محترم می پندارند.(۴)

کسی که به کفایت دست یابد، زندگی او با بقیه تفاوت دارد؛ زیرا زندگی در حدّ کفایت به معنی دارایی و ثروت هنگفت و ذخیره های زر و زیور نیست. بنابراین، آن کس که بیشتر از همه می اندیشد باید در پناه پول به آسایش برسد، پس از گذراندن سختی ها و رسیدن به خواسته هایش درمی یابد که آرامش، در پناه خیال تهی و نادرست او نیست و اگر هزاران برابر این داشته باشد، ولی امنیت روحی و آرامش دل و جان نداشته باشد، هرگز سر بر بالین آسایش نخواهد گذاشت معنای سخن امام

۱- الصحیفه السجادیه، دعای ۵، فراز ۱۱.

۲- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۰، فراز ۲۲.

۳- شرح و تفسیر دعای مکارم الاخلاق، ج ۳، ص ۲۰۳.

۴- سیّد رضا حبوباتی، شرح دعای مکارم الاخلاق، تهران، اسلامیه، ۱۳۸۴، ص ۳۴۳.

سجاد علیه السلام که فرمود: «إِنَّما یکْتَفِی الْمُکْتَفُونَ بِفَضْلِ قُوَّتِکَ » در آرامش زیستن و در پناه کفایت حضرت ربوبی بوده است.(۱)

د) قناعت در برابر آز

د) قناعت در برابر آز

قناعت، انسان را به کفایت و بی نیازی می رساند. در روایات نیز بی نیازی، نتیجه قناعت معرفی شده است .

از امام باقر یا امام صادق علیه السلام نقل می کنند: «مَنْ قَنَعَ بِما رَزَقَهُ اللهُ فَهُوَ مِنْ أَغْنَی النَّاسِ؛ هرکس به آنچه خدا به او روزی کرده است، قانع باشد، او از بی نیازترین مردمان است ».(۲)

امام سجاد علیه السلام از کمی قناعت به خداوند پناه می برد؛ زیرا در کنار ناشکری در برابر نعمت های خداوند، موجب اظهار نیاز انسان به دیگران می شود: «(أَعُوذُ بِکَ)... مِنْ قِلَّهِ الْقَناعَهِ ؛ (بار خدایا! به تو پناه می برم)... از کمی قناعت ».(۳)

در تعیین مرز قناعت، باید توجه کرد که بخل و سخت گیری بر خانواده، قناعت نیست، بلکه قناعت، رضایت انسان است به آنچه دارد تا خود را برای کسب پول و ثروت بیشتر به سختی نیندازد.

«قناعت، ضد حرص است و آن اکتفا به مقدار نیاز و ضرورت از مال و دیگر امور دنیوی است و صفتی نیکو و از بزرگ ترین وسایل

۱- حسن ممدوحی، شهود و شناخت، قم، مؤسسه فرهنگی سما، ۱۳۸۱، ج ۱، ص ۲۵۷.

۲- محمد بن یعقوب کلینی، اصول کافی، قم، اسوه، ۱۴۲۵ ه_.ق، چ ۵، ج ۲، ص ۱۶۸.

۳- الصحیفه السجادیه، دعای ۸، فراز ۱.

رسیدن به سعادت همیشگی است و فرد قانع، اندیشه ای آرام و دور از اشتغال دارد که آسوده به کارهای خود می پردازد».(۱)

طمع، به معنای تمایل نفس به چیزی از روی آرزوی شدید و آزمندی است .(۲) حرص، زیاده روی در آزمندی و میل و اراده است (۳) و قناعت نکردن، انسان را به سوی حرص و طمع سوق می دهد. امام صادق علیه السلام می فرماید: «وَ کُلَّمَا نَقَصَ مِنَ الْقَناعَه ِ زادَ فِی الرَّغْبَهِ؛ هرچه قناعت کمتر باشد، رغبت انسان (حرص و طمع) زیادتر می شود».(۴)

قناعت اگر در همه امور زندگی (پوشاک، خوراک، شهوت، تمایلات نفسانی، ثروت و...) صورت بگیرد، ریشه طمع و شهوت و هواهای نفسانی قطع می شود و با آسایش خاطر و توجه کامل می توان به امور معنوی پرداخت. (۵) در مقابل، حرص و طمع، انسان را نیازمند می کند تا آنجا که حاضر می شود از آبرو و کرامت نفس بگذرد و به دیگران اظهار نیاز کند، ولی با قناعت، انسان تا حد ممکن، به اظهار نیاز به دیگران روی نمی آورد.

امام سجاد علیه السلام دوری از طمع و اظهار نیاز به مردم را این گونه توصیف می کند:

۱- هیئه محمد الامین، الاخلاق و الآداب الاسلامیه، قم، مدین، ۱۳۸۲، ص ۳۷۹.
۲- راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، ترجمه: غلامرضا خسروی حسینی، تهران، مرتضوی، ۱۳۶۲، ج ۲، ص ۶۸۹.
۳- راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، ترجمه: غلامرضا خسروی حسینی، تهران، مرتضوی، ۱۳۶۲، ج ۱، ص ۴۷۲.
۴- مصباح الشریعه، ص ۲۰۲.
۵- حسن مصطفوی، ترجمه و شرح مصباح الشریعه، تهران، مرکز نشر آثار علامه مصطفوی، ۱۳۸۲، ص ۱۶۳.

رَأَیتُ الْخَیرَ کُلَّهُ قَدِ اجْتَمَعَ فِی قَطْعِ الطَّمَعِ عَمّا فِی أَیدِی النّاسِ وَ مَنْ لَمْ یرْجُ النّاسَ فِی شَی ءٍ وَ رَدَّ أَمْرَهُ إِلَی اللهِ عَزَّوجَلَّ فِی جَمِیعِ أُمُورِهِ اسْتَجابَ اللهُ عَزَّوَجَلَّ لَهُ فِی کُلِّ شَی ءٍ. (۱)

تمام خیر و نیکی را دیدم که در بریدن طمع از دست مردم است و هرکس هیچ امیدی به مردم نداشته باشد و امرش را در هرکاری به خدای ــ عزّوجل ــ واگذارد، خداوند در هر خواسته ای او را اجابت می کند.

امام سجاد علیه السلام نیز از پیامدهای ویرانگر حرص و طمع، به خداوند پناه می برد و می فرماید: «أَعُوذُبِکَ مِنَ الطَّمَعِ وَ...؛ خدایا! از طمع ورزی، به تو پناه می برم.»(۲) و در جای دیگر می فرماید: «وَ اَعِذْنِی... مِنْ هَلَعِ أهْلِ الْحِرْصِ ؛ خدایا! مرا از حرص آزمندان پناه ده ».(۳)

ه_) بخشندگی، برابر بخل

ه_) بخشندگی، برابر بخل

هرچند با کار و کوشش باید از فقر، دوری و از اظهار نیاز به دیگران خودداری کرد، افرادی نیز در جامعه زندگی می کنند که به دلیل از دست دادن یا ازکارافتادگی سرپرست، توانایی تأمین نیازهای خود را ندارند. در اسلام دستورهای زیادی داده شده است که با حفظ بزرگواری این افراد، به حال آنان رسیدگی شود و شایسته تر آن است که نگذارند این افراد زبان به بیان نیازهای خود بگشایند. به فرموده امام سجاد علیه السلام : «وَ إِعْطاءِ ما یجِبُ لَهُمْ قَبْلَ السُّؤال ؛ (بار خدایا! آنان را توفیق ده)... در

۱- اصول کافی، ج ۲، ص ۳۳۴.

۲- سید بن طاووس، مهج الدعوات و منهج العبادات، قم، دارالذخائر، ۱۴۱۱ه_.ق، ص ۱۶۲.

۳- الصحیفه السّجادیه، دعای ۱۴، فراز ۱۵.

برآوردن حاجت نیازمندانشان پیش از آنکه لب به سؤال بگشایند.»(۱) پس باید قبل از آنکه کرامت نفسشان تهدید شود، به حال آنان رسیدگی کرد.

نراقی در جامع السعادات می گوید:

ضدّ بخل، سخاوت است و آن از میوه های زهد است، چنان که بخل میوه دوستی دنیاست . پس سزاوار است که هر پوینده راه آخرت اگر دستش از مال تهی است، قناعت ورزد و اگر ثروت و مالی دارد، سخاوت و نیکوکاری پیشه کند و شکی نیست که جود و سخا از شریف ترین صفات و برترین اخلاق انسانی به شمار می رود و یکی از ریشه های رستگاری است و مشهورترین اوصاف پیغمبران و معروف ترین اخلاق فرستادگان الهی است و آنچه در ستایش آن رسیده، از شماره بیرون است (۲).

از حضرت امام حسین علیه السلام در بیان آثار بخشندگی نقل شده است :

مَنْ جادَ سادَ وَ مَنْ بَخِلَ رَذِلَ وَ إِنَّ أَجْوَدَ النّاسِ مَنْ أَعْطی مَنْ لایرْجُوهُ . (۳)

کسی که بخشندگی کند، سیادت و بزرگی می یابد و آن که بخل ورزد، خوار می شود و بخشنده ترین مردم کسی است که به آنکه امید بخشندگی به او ندارد، عطا و بخشش کند.

کسی که با دیگران سخاوت مندانه رفتار کند، مردم به او احترام می گذارند، ولی بخیل در نظر مردم، بی ارزش می شود.

۱- الصحیفه السّجادیه، دعای ۲۶، فراز ۲.

۲- جامع السعادات، ج ۲، ص ۱۵۵.

۳- سید محمدحسین حسینی طهرانی، لمعات الحسین علیه السلام، مشهد، نشر علامه طباطبایی، ۱۴۱۸ه_.ق، ص ۲۰، به نقل از: کشف الغمّه، ص ۱۸۴.

پیامبر اسلام در بیان فضیلت انسان سخی و بدبختی انسان بخیل این گونه می فرماید:

إن َّالسَّخِی قَرِیبٌ مِنَ اللهِ قَرِیبٌ مِنَ النّاسِ قَرِیبٌ مِنَ الْجَنَّه ِ بَعِیـدٌ مِنَ النّارِ وَ إن َّالْبَخِیلَ بَعِیـدٌ مِنَ اللهِ بَعِیدٌ مِنَ النّاسِ بَعِیدٌ مِنَ الْجَنَّهِ قَرِیبٌ مِنَ النّارِ.(۱)

فرد سـخاوتمند به خداونـد نزدیک است و نزد مردم نیز قرابت و محبوبیت دارد و به بهشت نیز نزدیک است، ولی از جهنم دور است (و در مقابل) فرد بخیل از خداوند و مردم و بهشت دور و به جهنم نزدیک است .

امام سجاد علیه السلام از پی آمدهای بخل به خداوند پناه می برد: «أَللَّهُم َّإِنِّی أَعُوذُ بِکَ مِنَ ... الْبُخْلِ؛ خدایا! به تو پناه می برم از... بخل ».(۲)

و) جلوه های سخاوتمندی

اشاره

و) جلوه های سخاوتمندی

زیر فصل ها

یک ـ قرض الحسنه

دو ـ ادای دین دیگران

سه ـ صدقه

یک ـ قرض الحسنه

یک ـ قرض الحسنه

امام سـجاد علیه السلام با الهام گرفتن از قرآن کریم، اهمیت این کار را در دعای ابوحمزه بیان می کند: «مَنْ ذَاالَّذِی یقْرِضُ اللهَ قَرْضاً حَسَناً؛ کیست آن که به خدا وام نیکو دهد؟»(۳) قرآن کریم ارزش قرض الحسنه را در چند آیه یادآور می شود، از جمله : «مَنْ ذَا الَّذِی یقْرِض ُاللهَ قَرْضاً حَسَـناً فَیضَاعِفَه ُلَه ُأَضْعافاً کَثِیرَه ً؛ کیست آن که به خدا وام نیکو دهد، تا آن را برایش چندین برابر بیفزاید». (بقره: ۲۴۵)

۱- ورام بن ابی فراس، تنبیه الخواطر و نزهه النواظر، بیروت، دارصعب و دارالتعارف، ص ۱۷۱.

۲- مفاتیح الجنان، دعای ابوحمزه ثمالی، ص ۳۵۸.

۳- مفاتیح الجنان، دعای ابوحمزه ثمالی، ص ۳۳۷.

خداونـد در سـوره حدیـد می فرمایـد: «مَنْ ذَا الَّذِی یقْرِض اللهَ قَرْضـاً حَسَـناً فَیضـاعِفَه لَه وَلَه أَجْرٌ کَرِیم؛ آن کیست که چیز خوبی به خدا قرض دهد و خدا آن را برایش مضاعف کند و برای او پاداش پرارزشی است». (حدید: ۱۱)

تعبیر «قرضـاً حسـناً» در این آیه ها به این حقیقت اشاره می کنـد که وام دادن، چنـدگونه است که بعضـی را وام نیکو و بعضـی دیگر را وام کم ارزش یـا حتی بی ارزش می تـوان شـمرد.(۱) به راستی، تعبیر عجیبی است؛ خـدایی که بخشـنده تمـام نعمت هـاست و همه وجود مـا همواره از دریای بی پایان فیض او بهره می گیرد و برای اوست، ما را صاحبان اموال شـمرده و در مقام گرفتن وام از مـا برآمـده است. همچنین برخلاف وام های معمولی که عین همان مقـدار را بازپس می دهنـد، او چنـدین برابر، گاه صدها و گاه هزار برابر بر آن می افزاید. وعده «اجر کریم » نیز می دهد که پاداشی است بزرگ و جز خدا ارزشش را نمی داند.(۲)

با این همه کسانی هسـتند که در عین داشـتن توانایی مالی در یاری رساندن به دیگران بخل می ورزند. امام سـجاد علیه السلام می فرماید:

أَللَّهُم سَأَلْتَ عِبادَک قَرْضاً مِمّا تَفَضَّلْتَ بِهِ عَلَیهِمْ وَ ضَمِنْتَ لَهُمْ مِنْهُ خَلَفاً وَ وَعَدْتَهُمْ عَلَیهِ وَعْداً حَسَناً فَبَخِلُوا عَنْک.(۳)

خـدایا! از بنـدگانت قرضـی خواستی که با آن تفضـلی بر آنان کردی و به خاطرش ضـمانت ثواب و وعده نیکو به آنان دادی، ولی آنان بخل ورزیدند.

۱- ناصـر مکارم شیرازی با همکاری جمعی از نویسندگان، تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۸۰، چ ۳۵، ج ۲۳، ص ۳۲۲.

۲- ناصـر مکارم شیرازی با همکاری جمعی از نویسندگان، تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۸۰، چ ۳۵، ج ۲۳، ص ۳۲۱.

۳- نمایه نامه موضوعی صحیفه سجادیه جامعه، ص ۴۲۰، دعای ۷۷، فراز ۱.

دو _ ادای دین دیگران

دو _ ادای دین دیگران

عمرو بن دینار می گوید: زید بن اسامه بن زید چون هنگام وفاتش رسید، گریه می کرد. حضرت امام زین العابدین علیه السلام به او فرمود: «چرا گریه می کنی ؟» زید بن اسامه گفت: به این خاطر که بر عهده من پانزده هزار دینار است و قادر به ادای آن نیستم . حضرت فرمود: «گریه نکن ! آن بر عهده من باشد و تو از ادای آن مبرا هستی .» پس امام از جانب او دینش را ادا کرد.(۱)

این رفتار امام سجاد علیه السلام، درسی آموزنده است برای یاری به افرادی که توانایی پرداخت بدهی خود را ندارند و در زندان به سر می برند. چه خوب است افراد دارا، پس از اطمینان یافتن از نیازمندی آنان، برای ادای دین ایشان اقدام کنند.

سه _ صدقه

سه _ صدقه

صدقه دادن به نیازمندان از جلوه های بخشندگی است و در آیات و روایات، بسیار به آن سفارش و برای این کار ثواب زیادی ذکر شده است و در مقابل، جزای سنگینی برای بی توجهی به نیازمندان در نظر گرفته شده است . امام سجاد علیه السلام بر رد نکردن تهی دستان این گونه تصریح می کند: «وَ أَمَرْتَنا أَنْ لا نَرُدَّ سائِلًا عَنْ أَبوابِنا؛ (خدایا) به ما امرکردی که فقیری را از نزد خود (ناامید) رد نکنیم ».(۲)

امام سجاد علیه السلام در بیان اهمیت صدقه دادن به فقیران به ویژه به صورت پنهانی، می فرماید:

۱- محمد بن نعمان مفید، الارشاد، قم، کنگره شیخ مفید، ۱۴۱۳ه_.ق، ج ۲، ص ۱۴۹.
۲- مفاتیح الجنان، ص ۳۵۸.

إذا أَرَدْتَ أَنْ یطَیبَ اللّهُ مِیتَتِیکَ وَ یغْفِرَ لَکَ ذَنْبِیکَ یوْمَ تَلْقاهُ فَعَلَیکَ بِالْبِرِّ وَ صَدَقَهِ السِّرِّ وَ صِلَهِ الرَّحِمِ فَإِنَّهُنَّ یزِدْنَ فِی الْعُمُرِ وَ ینْفِینَ الْفَقْرَ وَ یدْفَعْنَ عَنْ صاحِبِهِنَّ سَبْعِینَ مِیتَهَ سَوْءٍ. (۱)

چون خواستی که خداوند مرگت را راحت سازد و گناه تو را هنگامی که نامه اعمال خود را می بینی، ببخشاید، پس باید نیکی کنی و صدقه پنهانی بدهی و با خویشاوندان ارتباط داشته باشی ؛ زیرا آنها عمر را افزون می سازند و فقر را از بین می برند و از صاحب خود هفتاد مرگ بد را دفع می کنند.

در روایات معصومان علیه السلام، صدقه دادن، راه درمان بخل معرفی شده است .

امام علی علیه السلام می فرماید: «عَلَیکَ بِالصَّدَقَهِ تَنْجُ مِنْ دَناءَهِ الشُّحِ؛ بر تو باد به صدقه دادن تا از پستی بخل نجات یابی.» (۲)

نقل شده است وقتی امام زین العابدین علیه السلام از دنیا رفت، صد خانه از اهالی مدینه را پیدا کردند که حضرت نیازهایشان را برآورده می ساخت.(۳)

صدقه دادن نمونه های مختلفی دارد که در روایات به برخی از آنها مانند دادن لباس و غذا اشاره شده است . امام سجاد علیه السلام می فرماید:

۱- عبدالرزاق محمدحسین حرز الدین، مسند ابی حمزه ثابت بن دینار الثمالی، تهران، دلیل، ۱۴۲۰ه_.ق، ص ۱۷۰، به نقل از: ابن فهد حلّی، عدّه الدّاعی، ص ۱۰۱.

۲- کافی الدین ابی الحسن الواسطی، عیون الحکم و المواعظ، تحقیق: شیخ حسین حسنی بیرجندی، قم، دار الحدیث، ۱۳۷۶، ص ۳۳۳.

۳- محمد فیض کاشانی، اخلاق النّبوه و الإمامه، نجف اشرف، منشورات ذوی القربی، ۱۴۲۶، ص ۱۳۳، به نقل از: کشف الغمّه، ص ۱۹۸.

مَنْ کانَ عِنْدَه ُفَضْلُ ثَوْبٍ فَعَلِمَ أَنَّهُ بِحَضْرَتِهِ مُؤْمِنٌ یحْتاجُ اِلَیهِ فَلَمْ یدْفَعْهُ إِلَیهِ أَکَبَّهُ اللّهُ فِی النّارِ عَلی مَنْخِرَیهِ .(۱)

کسی که لباس اضافه بر نیاز خود داشته باشد و بداند که در حال حاضر مؤمنی به آن لباس نیاز دارد و آن را به او ندهد، خداوند او را با صورت در آتش می اندازد.

رسیدگی به نیازمندان تا آنجاست که حتی یکی از شرط های قبولی نماز، خوانده شده است . امام صادق علیه السلام از قول خدای تعالی می گوید:

إِنَّما أَقْبَلُ الصَّلاه َلِمَنْ ... یطْعِمُ الْجائِعَ وَیکْسُو الْعارِی َ... .(۲)

همانا نماز را از کسی قبول می کنم که ... گرسنگان را غذا دهد و افرادی را که لباس ندارند، لباس بپوشاند... .

ز) آیا رفع نیاز مادی فقیران کافی است ؟

ز) آیا رفع نیاز مادی فقیران کافی است ؟

چگونگی ارتباط با فقیران و اینکه آیا برطرف کردن نیاز مادی آنها کافی است، جای بحث دارد. آیا اگر این رفع نیاز با منّت گذاری بر آنها یا کوچک کردن شخصیت آنان همراه باشد، پسندیده است و یا آنها را باید گروهی از جامعه انسانی دانست و با حفظ کرامتشان، در برطرف ساختن نیاز عاطفی آنان کوشید؟

امام سجاد علیه السلام از خداوند می خواهد که مبادا فقیری را کوچک بشمارد: «(أَعُوذُ بِکَ مِنَ) الْإِزْراءِ بِالْمُقِلِّینَ؛ (خدایا! به تو پناه می برم از) خوار شمردن نیازمندان ».(۳)

۱- احمد بن محمد خالد برقی، المحاسن، قم، مجمع جهانی اهل بیت علیه السلام، ۱۴۱۶ ه_.ق، چ ۲، ج ۱، ص ۱۸۳.
۲- احمد بن محمد خالد برقی، المحاسن، قم، مجمع جهانی اهل بیت علیه السلام، ۱۴۱۶ ه_.ق، چ ۲، ج ۱، ص ۷۹.
۳- الصحیفه السجادیه، دعای ۸، فراز ۳.

حضرت زین العابدین علیه السلام در این روایت بر احترام نهادن به تهی دستان تأکید می کند.

«تحقیر فقرا یا با سخنی است که آنان ناپسند می دارند یا با مسخره کردن آنان، یا با کاری که مستلزم اهانت به آنان است و یا با ترک سخن یا ترک کاری است که موجب اهانت به آنان بشود و امثال این موارد که از نظر عقل و شرع قبیح است ».(۱)

ابن عباس از پیامبر اکرم صلی الله علیه و اله نقل می کند:

مَنْ أَهانَ فَقِيراً مُسْلِماً مِنْ أَجْلِ فَقْرِهِ وَ اسْتَخَفَّ بِهِ فَقَدِ اسْتَخَفَّ بِحَقِ اللهِ وَ لَمْ يزَلْ فی مَقْتِ اللهِ عَزَّوَجَلَّ حَتّی يرْضِيهُ.(۲)

کسی که به فقیر مسلمانی به دلیل فقرش اهانت کند و او را پست شمارد، در واقع، حق خداوند را سبک و پست شمرده و همیشه مورد نفرت خداوند است تا آن فقیر را راضی کند.

یکی از انواع تحقیر، منّت گذاردن است. کسی که به نیازمندی پولی دهد و بخواهد بر او منّت بگذارد، این کمک کردن او، کرامت انسانی فقیر و ثواب صدقه را از بین می برد. امام سجاد علیه السلام به مردم گوشزد می کند که در انجام هر کار خیری از جمله صدقه دادن به مستمندان نباید بر آنان منّت نهاد:

وَ أَجْرِ لِلنّاسِ عَلی يدِی الْخَيرَ وَ لا تَمْحَقْهُ بِالْمَنِّ.(۳)

۱- ریاض السالکین، ج ۲، ص ۳۶۲.
۲- ریاض السالکین، ج ۲، ص ۳۶۲.
۳- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۰، فراز ۳.

(بـار خـدایا!) خیر و نیکی برای مردم را به دست من روان سـاز (توانگرم گردان تا به ایشان احسان کنم) و آن را به منت نهادن باطل مفرما.

کمـک کردن به فقیران را بایـد کـاری بی ارزش و کوچـک دانست و به نیازمنـد گفت: این کمترین کاری است که می توانم برای شـما انجام دهم، چنان که حضـرت علی علیه السـلام شـرایط کمال خـدمت به مردم از جمله نیازمنـدان را این گونه برمی شمارد:

لا یسْتَقِیم ُقَضاءُ الْحَوائِجِ إِلاّ بِثَلاثٍ : بِاسْتِصْغارِها لِتَعْظُمَ، وَ بِاسْتِکْتامِها لِتَظْهَرَ وَ بِتَعْجِیلِها لِتَهْنَأَ. (۱)

رفع نیاز افراد فقط با سه چیز پایـدار می مانـد: با کوچک دانسـتن آن تا خود، بزرگ نمایـد. پنهان داشـتن آن تا خود، آشـکار شود. شتاب در برآوردن آن تا گوارا باشد.

افزون بر رفع نیـاز مادی مسـتمندان، برای رسـیدگی به نیاز عاطفی و معنوی بایـد با آنان دوستی داشت و از آنان دلجویی کرد. امام سجاد علیه السلام می فرماید: «حَبِّبْ إِلَی َّ صُحْبَهَ الْفُقَرَاءِ؛ بار خدایا! هم نشینی فقیران را برایم محبوب گردان» .(۲)

ه_) شناخت جایگاه صحیح سخاوت

ه_) شناخت جایگاه صحیح سخاوت

اینکه انسان در چه مواردی انفاق کند و سـخاوت به خرج دهد، بسـیار مهم است. چه بسا زمانی ساختن مدرسه ضرورت ندارد و زمانی ساختن مسـجد در اولویت است. پس دانسـتن این نکته ضـروری است که سخاوت، به جا و به موقع باشد و اولویت ها را در نظر بگیریم. شناخت

۱- سـید رضـی، نهـج البلاغه، ترجمه: محمـد دشتی، قم، مؤسـسه تحقیقاتی فرهنگی امیرالمؤمنین علیه السـلام، ۱۳۷۹، حکمت ۱۰۱.

۲- الصحیفه السجادیه، دعای ۳۰، فراز ۴.

افرادی که از نظر مالی بیشتر در سختی به سر می برند، مهم است و امکان دارد انسان به جای فردی نیازمندتر، به فردی کمک کند که نیاز کمتری دارد یا نیازمند واقعی نیست . امام سجاد علیه السلام از خداوند می خواهد که راه درست انفاق را به او نشان دهد و به افراد غیرنیازمند بذل و بخشش نکند: «وَ وَجِّه ٖفِی أَبْواب ِ الْبِرِّ إِنْفاقِی؛ و انفاق و خرج کردنم را، در راه های خیر و نیکی بگردان ».(۱)

حضرت علی علیه السلام در حدیثی بر سخاوتمندی در موضع نیاز این گونه تأکید می کند: «خَیرُ السَّخآءِ ما صَادَفَ مَوْضِعَ الْحاجَهِ ؛ بهترین سخاوتمندی آن است که در جایی که نیاز است، واقع شود».(۲)

وظایف رسانه ملی

وظایف رسانه ملی

۱. در جشن عاطفه ها و جشن نیکوکاری و دیگر روزهای سال، کارشناسان و مجریان افزون بر تشویق مردم به صدقه دادن، بر منت ننهادن بر نیازمندان و حفظ کرامت افراد در صدقه دادن، تأکید کنند و از احادیث مطرح شده در این بخش (آیا رفع نیاز مادی مستمندان کافی است؟) که بر لزوم کمک کردن بدون منّت تأکید دارند، استفاده شود.

۲. در فیلم ها و مجموعه ها، حفظ کرامت و آبروی افراد فقیر و کم درآمد برجسته شود. برای مثال، فیلمی ساخته شود که در آن، کارکنان کمیته امداد می کوشند با حفظ شخصیت تهی دستان، آنها را

۱- الصحیفه السجادیه، دعای ۳۰، فراز ۳.

۲- ۲. عیون الحکم و المواعظ، ص ۲۳۹.

شناسایی کنند. همچنین آثار و برکات کمک کردن به نیازمندان در برنامه ها نشان داده شود.

۳. در فیلم هـا و دیگر برنامه ها، لزوم قناعت مطرح شود. لازم است در فیلم ها با پرهیز از تجملات، زنـدگی افراد، ساده باشـد. نشـان دادن مبـل هـای گران قیمت، اتومبیـل ها و خانه های مجلل وماننـد آن در فیلم ها سـطح توقع خانواده ها را بالا می برد. گـاهی نیز بـا واقعیت هـای اجتمـاعی هماهنگ نیست. گاهی دیـده می شود زنـدگی یک افسر نیروی انتظامی آن چنان مجلل است که با میزان حقوقشان هماهنگی ندارد. در مجموع، لازم است برنامه های مختلف، نمایانگر فرهنگ ساده زیستی و دوری از تجملات باشند.

۴. لازم است فرهنـگ صـرفه جویی و دوری از اسـراف به شـیوه هـای مختلف، در فیلم هـا و برنـامه هـا آموزش داده شود. در گزارش های خبری و برنامه خانواده، از مصرف گرایی در کشورهای خارجی، نمونه هایی مطرح شود. در فیلم ها هم می توان این فرهنگ را در مواردی چون خرید لوازم منزل، نوع پذیرایی در مهمانی ها و سفره های افطاری نشان داد.

زیرنویس ها

زیرنویس ها

 امام سجاد علیه السلام : «بار خدایا! هم نشینی با فقیران را برایم محبوب گردان». (صحیفه سجادیه، دعای ۳۰، فراز۴)

 «بارخدایا! خیر و نیکی برای مردم را به دست من روان ساز و آن را به منّت نهادن باطل مفرما». (صـحیفه سجادیه، دعای ۲۰، فراز۳)

 امام علی علیه السلام : «بر تو باد به صدقه دادن تا از پستی بخل نجات یابی». (عیون الحکم والمواعظ، ص۳۳۳)

۵. بیان داستان و حکایت نیز مفید است؛ مانند آنچه در این بخش در جلوه های سخاوت، ذیل بحث ادای دین دیگران، از امام سجاد علیه السلام ذکر شد.

فصل چهارم: اخلاق حکومتی

اشاره

فصل چهارم: اخلاق حکومتی

در اسلام، سیاست، بخشی از دین و ضامن اجرای آن در جامعه است. ازاین رو، بر لزوم تشکیل حکومت اسلامی در روایات امامان معصوم علیه السلام، از جمله در صحیفه سجادیه تأکید فراوان شده است . بیان ویژگی های ولیّ خدا در زمین، در دعای چهل و هفتم، ضمن تقاضای فتح برای او و لزوم اطاعت و یاری او نشان از این امر دارد. همچنین بیان ویژگی های لازم در مرزداران حکومت اسلامی در دعای بیست وهفتم، از نوع نگاه امام به حکومت اسلامی و لزوم دفاع از آن حکایت می کند. در دعاهای دیگر صحیفه نیز به مسائل مربوط به حکومت اسلامی و اخلاق حاکمان و مردم کم وبیش پرداخته شده است .

در این فصل، اخلاق حاکمان با مردم و اخلاق مردم با حاکمان را بررسی می کنیم .

ص:۱۱۸

۱. اخلاق حاکمان با مردم

اشاره

۱. اخلاق حاکمان با مردم

زیر فصل ها

الف) شرح صدر

ب) قاطعیت

ج) مهربانی

د) خیرخواهی خالصانه

ه_) ایجاد وحدت در جامعه

و) تواضع

ز) دوری از خودپسندی

ح) دوری از فخر و کبر

ط) چشم پوشی از خطای دیگران

ی) عدالت گستری در جامعه

ک) فریفته نشدن به وعده های باطل

ل) شایسته سالاری

م) فقرستیزی

الف) شرح صدر

الف) شرح صدر

«شـرح صـدر» به معنـای بـاز کردن و گسترش سـینه و به عبـارت دیگر، بالاـ بردن ظرفیت فکری و روحی در برابر ناملایمات و مشـکلات است. «شـرح صدر» در مقابل، «ضـیق صدر» به معنای کم ظرفیتی و زود از کوره در رفتن در برخورد با ناکامی ها و سختی هاست.

حضرت موسی علیه السلام چون مأموریت یافت به جانب فرعون برود، از خدا توان مقابله در برابر دشمن و سختی های این راه را خواست: «قال َرَب ِّاشْـرَح ْلِی صَدْرِی ؛ گفت پروردگارا! سـینه ام را (برای تحمل این وظیفه سنگین) گشاده گردان ».(طه: ۲۵)

امام سـجاد علیه السـلام از خداوند می خواهد به واسطه قرآن به ایشان شرح صدر عنایت کند: «وَ اشْرَحْ بِهِ صَدْرِی ؛ (خدایا) به وسـیله قرآن سینه ام را گشاده ساز.»(۱) و در جای دیگر برای رسـیدن به راه های هـدایت در دین نیز تقاضای شـرح صـدر می کند: «وَاشْرَحْ لِمَراشِدِ دِینِکَ قَلْبِی؛ و دلم را برای مقاصد و اهداف دین خود گشاده ساز (قابل و آماده ساز)».(۲)

امـام سـجاد علیه السـلام یکی از ویژگی هـای پیـامبر خـدا صـلی الله علیه و اله را تاب آوردن در برابر سـختی ها و ناگواری ها معرفی می کند که در واقع، همان شرح صدر برای مدیر جامعه اسلامی است:

کَما نَصَبَ لِأَمْرِکَ نَفْسَهُ وَ عَرَّضَ فِیکَ لِلْمَکْرُوهِ بَدَنَهُ .(۳)

۱- نمایه نامه موضوعی صحیفه سجادیه جامعه، ص ۵۴۵، دعای ۱۵۳، فراز ۱۳.

۲- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۳، فراز ۵.

۳- الصحیفه السجادیه، دعای ۲، فراز ۴ و۵.

او جـان خـویش را در انجـام فرمـان تـو به سـختی و مشـقت واداشت و در این راه، تن خـود را آمـاج (تیرهـای) بلاـ و مصـیبت گردانید.

باید گفت مدیر شایسته، نیازمند ویژگی هایی است که بسیاری از آن صفات، از شرح صدر مایه می گیرند، مانند: قاطعیت، رحمت و رأفت، صبر و استقامت، تغافل،(۱) چشم پوشی از خطای دیگران، ایجاد وحدت در جامعه، فروتنی و خیرخواهی خالصانه و تعلیم و تربیت افراد.

ب) قاطعیت

ب) قاطعیت

حاکم و مدیر باید در تصمیم گیری ها با قاطعیت عمل کند و مخالفت افراد با او، خیرخواهانه یا مغرضانه، نباید سبب تغییر در تصمیمی شود که با دقت گرفته است. امام علی علیه السلام در نامه خود به مالک اشتر هنگامی که وی را به حکومت مصر گماشت، سفارش کرد افرادی را برای قضاوت برگزینند که قاطعیت داشته باشند: «وَ أَصْرَمَهُمْ عِنْدَ اتِّضاحِ الْحُكْمِ؛ و قاطع ترین آنها هنگامی که حکم معلوم شد...».(۲)

امام سجاد علیه السلام با تأکید بر لزوم قاطعیت حاکم در جامعه می فرماید: حاکم باید در احیای آن دسته از آموزه های دین که ظالمان در جامعه محو کرده اند، بکوشد و چون این کار، مخالفت با امور رایج در جامعه است، نیاز به قاطعیت دارد:

وَ أَحْی بِهِ ما أَمَاتَهُ الظّالِمُونَ مِنْ مَعالِمِ دِینِکَ وَ اجْلُ بِهِ صَداءَ الْجَوْرِ عَنْ طَرِيقَتِکَ.(۳)

۱- شهین لودین، اصول مدیریت از دیدگاه قرآن و حدیث، مشهد، واسع، ۱۳۸۰، ص ۱۰۶.

۲- شهین لودین، اصول مدیریت از دیدگاه قرآن و حدیث، مشهد، واسع، ۱۳۸۰، ص ۱۲۴؛ نهج البلاغه، ترجمه: دشتی، نامه ۵۳، فراز ۸.

۳- الصحیفه السجادیه، دعای ۴۷، فراز ۶۲.

بـار خـدایا! به وسـیله ولی خود آثـار و نشـانه های دین خود را که سـتم کاران تباه کرده انـد، زنـده گردان و زنگار سـتم را از سیمای آیینت به دست وی بزدای.

ایجـاد امنیت در جامعه یکی از جلوه های قاطعیت حاکمان است و این امر با مجازات به موقع مجرمان و اجرای حـدود الهی در جـامعه ایجـاد می شود. حـاکم موفق کسـی است که در راه ایجاد امنیت، به خود تردیـد راه ندهـد و از تمام امکانات ملی برای تحقق این امر استفاده کند.

امام سجاد علیه السلام وجود امنیت در جامعه را به شیرینی در مقابل تلخی تشبیه می کند؛ یعنی وجود امنیت در جامعه، شیرینی و شادکامی را برای مردم به ارمغان می آورد؛ «(وَ أَبْدِلْنِی) مِنْ مَرارَهِ خَوْفِ الظّالِمِینَ حَلاوَهَ الْأَمَنَهِ؛ و تلخی ترس از ستم کاران را به شیرینی ایمن بودن (از ایشان) تبدیل کن ».(۱)

ج) مهربانی

ج) مهربانی

یکی دیگر از ویژگی های حاکم اسـلامی در برابر مردم، رحمت و مهربانی او است. بـدیهی است مهربانی در پرتو شـرح صدر شکل می گیرد و در مقابل، انسان های کم ظرفیت، نابجا و بی تدبیر، تند می شوند و قادر به مدارا نیستند.(۲)

امام سـجاد علیه السـلام در توصـیف پیامبر اسـلام، در مقام الگوی حاکمان و حاکمیت اسلامی، به این ویژگی ایشان اشاره می کند: «أَللَّهُم َّفَصَل ِّعَلی

۱- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۰، فراز ۷.

۲- اصول مدیریت از دیدگاه قرآن و حدیث، ص ۱۲۳.

مُحَمَّدٍ... إِمامِ الرَّحْمَهِ؛ بار خدایا! درود فرست بر محمد۹ که... پیشوای رحمت و مهربانی است».(۱)

امام از خداوند می خواهد که وی را از رحمت و عطوفت الهی بهره مند سازد و به حاکمان برحق نیز سفارش می کند که این گونه باشند تا یکی از راه های رابطه با ولیّ خدا به سوی مردم گشوده شود: «وَ هَبْ لَنا رَأْفَتَهُ وَ رَحْمَتَهُ وَ تَعَطُّفَهَ وَ تَحَنُّنَهُ؛ رحمت و مهربانی و عطوفت و شفقت او را به ما ببخش ».(۲)

همچنین نرم خویی با مردم را از ویژگی های حاکم اسلامی می داند: «وَ أَلِنْ جانِبَهُ لِأَولیائِکَ ؛ و ولیّ خود را برای دوستانت نرم (بردبار) گردان ».(۳)

در اسلام، مدیر شایسته کسی است که هم قاطعیت داشته باشد و هم رحمت و رأفت و فقط کسی می تواند در عین قاطعیت، نرمش داشته باشد که از شرح صدر و ظرفیت فکری و روحی مناسبی برخوردار باشد.(۴)

د) خیرخواهی خالصانه

د) خیرخواهی خالصانه

یکی از ویژگی های حاکم اسلامی، خیرخواهی خالصانه نسبت به مردم است که آراستگی به این اخلاق برای عموم مردم لازم است، ولی وجود این ویژگی در مورد حاکم اسلامی مهم تر است .

۱- الصحیفه السجادیه، دعای ۲، فراز ۳.

۲- الصحیفه السجادیه، دعای ۴۷، فراز ۶۳.

۳- الصحیفه السجادیه، دعای ۴۷، فراز ۶۳.

۴- اصول مدیریت از دیدگاه قرآن و حدیث، ص ۱۲۴.

حضـرت امـام علی علیه السـلام این ویژگی را یکی از حقوق مردم بر حاکمان می دانـد: «فَأَمّا حَقُّکُمْ عَلَی فَالنَّصِیحَهُ لَکُمْ ؛ حق شما بر من آن است که از خیرخواهی شما دریغ نورزم ».(۱)

امام سـجاد علیه السلام نیز این ویژگی را از شاخصه های حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و اله در مقام حاکم جامعه اسلامی ذکر می کند: «وَ شَغَلَهَا بِالنُّصْحِ لِأَهْلِ دَعْوَتِکَ؛ و در نصیحت و خیرخواهی اجابت کنندگان سر از پا نشناخت».(۲)

بـا نظر به تعریف حکومت و سـیاست در اسـلام که عبـارت است از اداره جامعه برای رسـیدن به بهترین هـدف زنـدگی در دو قلمرو فردی و اجتمـاعی، خیرخواهی، ضـرورتی است که بـدون آن، مفهومی برای حاکم و سـیاست مـدار وجود نـدارد. حاکم زمـانی خیرخواه مردم است که افراد جامعه را اجزا و عناصـر شخصـیت زمام دار بدانـد و در نتیجه، خوشـی ها و ناخوشـی های مردم و تضادهـای مختـل کننـده زنـدگی در میان آنان را در درون خود احساس نمایـد.(۳) بـدیهی است این روحیه، با داشـتن ظرفیت فکری و شـرح صـدر شـکل می گیرد و این گونه، مـدیر می توانـد خود راماننـد دیگر اعضای جامعه و بخشـی از آنها بداند.

ه_) ایجاد وحدت در جامعه

ه_) ایجاد وحدت در جامعه

۱- عبدالمجیـد معادیخواه، فرهنگ آفتاب (فرهنگ تفصـیلی مفاهیم نهج البلاغه)، تهران، ذره، ۱۳۷۲، ج ۴، ص ۲۱۱۳، به نقل از: نهج البلاغه، ترجمه: دشتی، خطبه ۳۴، فراز ۳.

۲- الصحیفه السجادیه، دعای ۲، فراز ۱۵.

۳- محمدتقی جعفری، ترجمه و تفسیر نهج البلاغه، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۶، ج ۹، ص ۲۶.

یکی دیگر از ویژگی های حاکم اسلامی، ایجاد وحدت بین انواع گروه ها، اقوام و مذاهب یا در سطح کوچک تر، ایجاد وحدت بین افراد روستا یا شهر یا مجموعه زیر نظر حاکم است. این امر پی آمدهای مثبت و گسترده ای در انجام بهتر کارها و قطع طمع دشمنان از آن جامعه دارد. اجرای این امر به شرح صدر نیاز دارد؛ زیرا چنین کسی باید با ظرفیت بالایی در ایجاد وحدت بین افراد و گروه های مختلف که گاه روابط تیره ای نیز بین آنان برقرار بوده است، تلاش کند و با شرح صدر به برنامه ریزی در این امر بپردازد. امام سجاد علیه السلام در ترسیم حکومت حضرت مهدی (عج) این امر را یکی از ویژگی های آن حکومت برمی شمارد:

أَللَّهُم َالْمُمْ بِهِ شَعْثَنا وَاشْعَبْ بِهِ صَدْعَنا وَارْتُقْ بِهِ فَتْقَنا و... .(۱)

خدایا! به وسیله او تفرقه ما را به یکی شدن تبدیل کن و اختلاف و شکاف میان ما را از بین ببر و به وسیله او پراکندگی ما را به ارتباط و پیوند تبدیل کن .

و) تواضع

و) تواضع

تواضع برای کسی که در جایگاه قدرت قرار دارد، شایسته تر و زیباتر است و البته آراستگی به این ویژگی، به شرح صدر و ظرفیت روحی بالایی نیاز دارد تا فرد حاکم با رسیدن به مقام، در مقابل زیردستان و مردم، متواضعانه رهبری کند و از هرگونه فخرفروشی به دور باشد.

ز) دوری از خودپسندی

ز) دوری از خودپسندی

۱- نمایه نامه موضوعی صحیفه سجادیه جامعه، ص ۴۱۵، دعای ۷۰، فراز ۲۴.

کسی که در جامعه، مقامی دارد، ممکن است به دلیل احترام های زیادی که از مردم می بیند، دچار خودپسندی شود و تصور کند با خدمتی که به مردم انجام داده است و تقدیرهایی که از او می شود، فرد صالحی است . ازاین رو، امام سجاد علیه السلام از خداوند می خواهد که در مقابل احترام های زیاد مردم، دچار خودبزرگ بینی نشود و انسان شکسته نفسی باشد:

وَ لاتَرْفَعْنِی فِی النّاسِ دَرَجَةً اِلّا حَطَطْتَنِی عِنْدَ نَفْسِی مِثْلَهَا.(۱)

بار خدایا! در پیشگاه مردم، بر مقام و منزلت من میفزا، مگر اینکه از منزلت و مقام من نزد خودم بکاهی.

ح) دوری از فخر و کبر

ح) دوری از فخر و کبر

کسانی که به مقامی می رسند، ممکن است به خاطر منصبشان به فخرفروشی و خودبزرگ بینی در برابر دیگران دچار شوند، درصورتی که باید با روحیه ای متواضعانه با مردم برخورد کنند. فخر و کبر، از بدترین حالات حاکمان به شمار می رود، چنان که امام علی علیه السلام می فرماید:

إن َّمِنْ أَسْخَفِ حالاتِ الْوُلاهِ عِنْدَ صالِحِ النّاس ِ أَنْ یظَن َّبِهِمْ حُب ُّالْفَخْرِ وَ یوضَعَ أَمْرُهُمْ عَلَی الْکِبْرِ. (۲)

از پست ترین حالات زمام داران نزد صالحان این است که گمان برند حاکمان دوستدار ستایشند و حکومت آنان بر کبر و خودپسندی استوار باشد.

۱- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۰، فراز ۴.

۲- نهج البلاغه، خطبه ۲۱۶، فراز ۳.

ط) چشم پوشی از خطای دیگران

ط) چشم پوشی از خطای دیگران

کسی که به قدرت و مقامی می رسد، باید از خطاهای زیردستان خود و مردم تا آنجا که می تواند، چشم بپوشد و بر آنها ببخشد. برخی مواقع باید در برابر خطاهای آنان تغافل ورزد و خود را بی خبر نشان دهد، به گونه ای که آنان خیال کنند وی خطای آنان را ندیده است. البته باید دقت داشت چشم پوشی از خطا و قاطعیت هر دو به جا باشد.

به هر صورت در مواردی مدیر و حاکم باید بخشش کند و این صفت برای او از اهمیت زیادی برخوردار است، چنان که امام حسین علیه السلام می فرماید: «إِن َّ أَعْفَی النّاسِ مَنْ عَفی عَنْ قُدْرَهٍ؛ همانا عفوکننده ترین افراد کسی است که در حال قدرت، از دیگران بگذرد».(۱)

این صفت هم در پرتو شرح صدر و ظرفیت فکری شکل می گیرد. در غیر این صورت، اگر مدیر و حاکم با کوچک ترین ناگواری و نافرمانی، قاطعیت نشان دهد، مدیریت او، مستبد انه تلقی می شود.

ی) عدالت گستری در جامعه

ی) عدالت گستری در جامعه

یکی از وظایف حاکم در برابر مردم، اجرای عدالت در جامعه است . از آنجا که قدرت در اختیار حاکم است، باید بکوشد این قدرت را تا حد امکان در راه گسترش عدالت عملی سازد. این آرمان، در حکومت جهانی حضرت مهدی (عج) تحقق کامل می یابد و امام سجاد علیه السلام

۱- لمعات الحسین، ص ۲۰، به نقل از: کشف الغمه، ص ۸۴.

دراین باره می فرماید: «أَللَّهُمَّ... أَمِتْ بِهِ الْجَوْرَ وَ أَظْهِرْ بِهِ الْعَدْلَ ؛ خدایا! به وسیله امام زمان (عج)، ستم را نابود ساز و عدل را آشکار کن ».(۱)

گسترش عـدالت در جـامعه در پی تقویت شـدن ویژگی شـرح صـدر و ظرفیت روحی بالاـی حاکم امکان پـذیر است تا حاکم بتواند با جور در جامعه مقابله کند و تحت تأثیر خواسته های نابجای افراد قرار نگیرد.

ک) فریفته نشدن به وعده های باطل

ک) فریفته نشدن به وعده های باطل

امام سـجاد علیه السـلام ضـمن درخواست های خود از خداوند می فرماید: «وَ سَلَامَةً مِمَّنْ تَوَعَّدَنِی؛ و از آنکه به من وعده باطل می دهد، مرا سلامتی ببخش ».(۲)

ممکن است افرادی برای گرفتن امتیـاز، پیشـنهادهای مختلفی به حـاکم جامعه یا مـدیر بدهنـد. پـذیرفتن این امر سـتم است و با اجرای عدالت در جامعه هم خوانی ندارد.

ل) شایسته سالاری

ل) شایسته سالاری

هرکسی توانایی هایی دارد که باید در آن زمینه به کار بپردازد. چه بسا فردی توانایی معلم بودن را دارد، ولی نمی تواند مدیر خوبی باشـد. یکی از ویژگی های مـدیر و حاکم، شایسـته سالاری است. امام سـجاد علیه السـلام نیز از دست زدن به کاری که سزاوار آن نباشـد، به خداونـد پناه می برد: «(أَللَّهُمَّ إِنِّی أَعُوذُ بِکَ)... أَوْ نَرُومَ ما لَیسَ لَنا بِحَقٍ؛ (خدایا! به تو پناه می برم)... از اینکه آنچه حق ما نیست، بطلبیم ».(۳)

۱- نمایه نامه موضوعی صحیفه سجادیه جامعه، ص ۴۸۰، دعای ۱۱۹، فراز ۲۶.

۲- الصحیفه السجادیه، دعای ۲۰، فراز ۸.

۳- الصحیفه السجادیه، دعای ۸، فراز ۴.

وقتی کسی مناسب کاری نیست و شایستگی لازم را برای مسئولیتی ندارد، انواع نافرجامی ها و تباهی ها در جامعه روی می دهد. قرار گرفتن فرد در جایگاهی که شایستگی آن را ندارد، فرد را از اخلاق انسانی دور می کند و آن کس که با حریم های اخلاقی ویران شده کاری انجام می دهد، به راحتی به حریم های فردی، اجتماعی، مادی و معنوی تجاوز می کند و دست تعدی می گشاید.(۱)

امیر مؤمنان، علی علیه السلام در عهدنامه مالک اشتر درباره لزوم رعایت شایسته سالاری این گونه هشدار می دهد:

وَاجْعَلْ لِرَأْسِ کُل ِّأَمْرٍ مِنْ أُمُورِکَ رَأْساً مِنْهُمْ، لا یقْهَرُهُ کَبِیرُها، وَ لایَتَشَتَّتُ عَلَیهِ کَثِیرُها.(۲)

بر سر هریک از کارهایت مسئولی از آنان بگمار که نه بزرگی کار او را ناتوان سازد و نه بسیاری آن، وی را پریشان کند.

بنا بر اصل شایسته سالاری، امام سجاد علیه السلام در توصیف حضرت محمد صلی الله علیه و اله می فرماید: «به خاطر خداوند، از نزدیکان خویش که مخالف خداوند بودند، گسست و با بیگانگان مایل به دین نزدیک شد.»(۳) حاکم الهی باید این گونه باشد که در انتخاب افراد برای تصدی شغل ها بدون توجه به آشنایی و خویشاوندی، براساس شایسته سالاری و تعهد، آنان را انتخاب و از هرگونه تبعیض دوری کند:

۱- مصطفی دلشاد تهرانی، ارباب امانت (اخلاق اداری در نهج البلاغه)، تهران، دریا، ۱۳۷۹، چ ۷، صص ۱۴۴ _ ۱۴۶.
۲- نهج البلاغه، نامه ۵۳، فراز ۸
۳- الصحیفه السجادیه، دعای ۲، فراز ۹ _ ۱۱.

وَأَقْصَی الْأَدْنَینَ عَلی جُحُودِهِمْ وَ قَرَّبَ الْأَقْصَینَ عَلی اسْتِجابَتِهِمْ لَکَ وَ والی فِیکَ الْأَبْعَدِینَ وَ عادی فِیکَ الْأَقْرَبِینَ. (۱)

... و نزدیکان (خویشان) را بر اثر انکارشان (تو را) دور گردانید (رشته دوستی را با آنها گسست) و دوران (بیگانگان) را بر اثر پذیرفتنشان (دین تو را) نزدیک ساخت و در راه تو با دورترین (مردم) دوستی کرد و به خاطر تو با خویشان دشمنی کرد.

م) فقرستیزی

م) فقرستیزی

حاکم عادل در برابر گرسنگی و فقر افراد جامعه بی توجه نمی ماند و در رفع آن تلاش می کند. با این کار، حق محرومان جامعه ستانده می شود؛ افرادی که به عنوان عضوی از اعضای جامعه در بیت المال حق دارند و با اجرای این امر، عدالت در میانشان تحقق می یابد. امام سجاد علیه السلام یکی از جلوه های حکومت حضرت مهدی (عج) را که حکومت عالی اسلامی است، رفع فقر و تنگ دستی توصیف می کند:

أَللَّهُم َّ... اِقْضِ بِهِ عَنْ مَغْرَمِنا وَ اجْبُرْ بِهِ فَقْرَنَا وَ سُدَّ بِهِ خَلَّتَنا وَ أَغْنِ بِهِ عائِلَنا وَ یسِّرْ بِهِ عُسْرَتَنَا... . (۲)

خدایا... به واسطه او بدهی ما را ادا کن و فقر ما را از بین ببر و نیاز ما را مرتفع ساز و خانواده ما را غنی کن و سختی ما را به آسانی تبدیل کن ... .

۱- الصحیفه السجادیه، دعای ۲، فراز ۹ _ ۱۲.

۲- نمایه نامه موضوعی صحیفه سجادیه جامعه، ص ۴۱۵، دعای ۷۰، فراز ۲۴ و ۲۵.

۲. اخلاق مردم با حاکمان

اشاره

۲. اخلاق مردم با حاکمان

همان گونه که مردم نزد حاکمان حق دارنـد و حاکمان دارای وظایفی هسـتند، حاکمان نیز از حقوقی نزد مردم برخوردارنـد و مردم در برابر آنها وظایفی دارند.

الف) اطاعت پذیری

الف) اطاعت پذیری

وقتی حاکم جامعه، مسلمانی عادل باشد، بر مردم است که برای عدالت و رشد جامعه، از این حاکم اطاعت و پیروی کنند. امام سجاد علیه السلام لزوم این امر را این گونه بیان می کند: «اَلْمُسَلِّمِینَ لِأَمْرِهِمُ الْمُجْتَهِدِینَ فِی طاعَتِهِمْ؛ برای امر و فرمانشان، تسلیم و فرمان برنند و در طاعت و پیروی شان می کوشند».(۱)

«وَ أَمَرْتَ بِامْتِثالِ أوامِرِهِ وَ الْإِنْتِهاءِ عِنْدَ نَهْیِهِ؛ و به فرمان بری فرمان هایش و باز ایستادن از نهی و بازداشتنش، فرمان داده ای».(۲)

اگر مردم از رهبر صالح اطاعت پذیری نداشته باشند، شکستشان حتمی است، چنان که حضرت علی علیه السلام می فرماید:

أُنْبِئْتُ بُسْراً قَدِ اطَّلَعَ عَلَی الْیَمَنِ وَ إِنِّی وَ اللهِ لَأَظُنُّ أَنَّ هؤُلاءِ الْقَوْمَ سَیدالُونَ مِنْکُمْ بِاجْتِماعِهِمْ عَلی باطِلِهِمْ وَ تَفَرُّقِکُمْ عَنْ حَقِّکُمْ وَ بِمَعْصِیتِکُمْ إِمامَکُمْ فِی الْحَقِّ وَ طاعَتِهِمْ إِمامَهُمْ فِی الْباطِلِ .(۳)

به من گزارش رسیده است که «بسر» به یمن چیره شـده است . به خدا سوگند که با چنین اوضاع و احوالی، به گمان خویش، آینده را چنین می بینم که آنان با استفاده از نقطه ضعف های شما، دولت را در اختیار گیرند؛ زیرا آنان بر محور باطل خویش جمع هستند و شما از محور

۱- نمایه نامه موضوعی صحیفه سجادیه جامعه، ص ۴۱۵، دعای ۷۰، فراز ۶۴.

۲- نمایه نامه موضوعی صحیفه سجادیه جامعه، ص ۴۱۵، دعای ۷۰، فراز ۶۰.

۳- فرهنگ آفتاب، ج ۱، ص ۳۳۵، به نقل از: نهج البلاغه، خطبه ۲۵، فراز ۲.

حقتان پراکنده اید. آنها در راه باطلشان مطیع رهبر خویش اند، اما شما در راه حق خود از رهبرتان سر می تابید.

در کنار سفارش به اطاعت از رهبر صالح، فرمان بری از رهبر ستمگر نهی شده است، تا آنجا که آثار اعمال خوب انسان را از بین می برد. امام باقر علیه السلام از رسول خدا صلی الله علیه و اله به نقل از خداوند می گوید:

لَأُعَذِّبَنَّ کُلَّ رَعِیهٍ فِی الْإِسْلامِ أَطاعَتْ إِماماً جائِراً لَیسَ مِنَ اللهِ عَزَّوَجَلَّ وَ إِنْ کانَتِ الرَّعِیهُ فِی أَعْمالِهاَ بَرَّهً تَقِیهً وَ لَأَعْفُوَنَّ عَنْ کُلِّ رَعِیهٍ فِی الْإِسْلامِ أَطاعَتْ إِماماً هادِیاً مِنَ اللهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ إِنْ کانَتِ الرَّعِیهُ فِی أَعْمالِها ظالِمَهً مُسِیئَهً. (۱)

هر رعیت و فرمان برداری را که در اسلام از رهبر ستمگری که از جانب خداوند نیست، اطاعت کند؛ حتی اگر آن رعیت در کارهایش نیکوکردار و متقی باشد، عذاب می کنم و هر رعیت و فرمان برداری که در اسلام از رهبر هدایت گری که از جانب خدای عزّوجلّ باشد، اطاعت کند، مورد آمرزش قرار می دهم؛ حتی اگر آن رعیت در اعمالش ظالم و گناهکار باشد.

ب) یاری حاکمان

ب) یاری حاکمان

بازوی قدرت حاکمان، مردم و همه افراد جامعه اند و بدون کمک آنان، پیشرفت جامعه امکان پذیر نیست . اگر هرکسی در هر وظیفه ای که به او واگذار می شود، با نهایت دقّت و تلاش، مسئولیت پذیر باشد، جامعه به رشد و تعالی همه جانبه می رسد، چنان که پیامبر اکرم صلی الله علیه و اله با تلاش فراوان

۱- ابوجعفر محمد (صدوق)، ثواب الاعمال و عقاب الاعمال، تصحیح: علی اکبر غفاری، تهران، مکتبه الصدوق، ۱۳۹۱ ه_.ق، ص ۲۴۵.

یاران خود جامعه اسلامی را تشکیل و آن را رشد دهد. امام سجاد علیه السلام می فرماید:

أَللَّهُم َّوَ أَصْحابُ مُحَمَّدٍ خاصَّةً ... اَلَّذِینَ أَحْسَنُوا الصَّحابَهَ وَ أَلَّذِینَ أَبْلَوُا الْبَلاءَ الْحَسَنَ فِی نَصْرِهِ وَ کانَفُوهُ .(۱)

بار خدایا! یاران محمد صلی الله علیه و اله به ویژه آنان را که همراه بودن با آن حضرت را نیکو به پایان بردند و آنان که در یاری اش دلیری ها کردند و به یاری او برخاستند [جزا و پاداش بسیار عطا فرما].

حضرت علی علیه السلام در توصیف مردم عوام در مقابل مرفهان جامعه، یاری رسانی آنان به حکومت را از ویژگی هایشان برمی شمرد:

وَ لَیسَ أَحَدٌ مِنَ الرَّعِیه ِ أَثْقَلُ عَلَی الْوالِی مَئُونَهً فِی الرَّخاءِ وَ أَقَل ُّمَعُونَهً لَهُ فِی الْبَلاءِ... مِنْ أَهْلِ الْخاصَّهِ.

هیچ کسی از مردم، تحمیل کننده بار سنگینی بر حکومت و در روزگار سختی، یاری شان کمتر از... خواص (طبقات مرفه جامعه) نیست .(۲)

در جامعه، اسراف کاران با ریخت وپاش های بسیار، هر روز بار سنگینی از گرانی و کمبود بر حاکم تحمیل خواهند کرد و در مقابل این همه تحمیل و فشار که در پی تأمین اسراف کاری هایشان، بر حکومت خواهند داشت، هنگام بلا و پیشامدهای ناگوار، پیش از مردمان مستضعف از معرکه کنار خواهند کشید. در مقابل،

۱- الصحیفه السجادیه، دعای ۴، فراز ۳.

۲- ۲ محمد فاضل لنکرانی، آیین کشورداری از دیدگاه امام علی علیه السلام، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۶۶، ص ۱۱۲، به نقل از: نهج البلاغه، ترجمه: دشتی، نامه ۵۳.

مستضعفان هنگام جنگ و مشکلات، صبورتر و قانع تر می شوند و تا آنجا که بتوانند، از کمک و یاری نیز دریغ نخواهند کرد.(۱)

ج) خیرخواهی خالصانه

ج) خیرخواهی خالصانه

همان گونه که حاکمان جامعه باید خیرخواه مردم باشند، مردم نیز در برابر والیان و حاکمان خود باید این گونه باشند. حضرت علی علیه السلام یکی از حقوق حاکم بر مردم را خیرخواهی خالصانه در آشکار و نهان می داند:

... وَ أَمَّا حَقِّی عَلَیکُمْ فَالْوَفاءُ بِالْبَیعَهِ وَ النَّصِیحَهُ فِی الْمَشْهَدِ وَ الْمَغِیبِ.(۲)

و اما حق من بر شما این است که به بیعت با من وفادار باشید و در آشکار و نهان برایم خیرخواهی کنید.

این خیرخواهی ضمن اطاعت از حاکمان است. پس به معنای مخالفت و ایجاد فضای ناامیدی و انتقادی مغرضانه در جامعه نیست، وگرنه با معنای اطاعت از حاکمان منافات داشت . وجود روحیه نصیحت گری و خیرخواهی در برابر حاکمان نه فقط ضعف نظام های سیاسی نیست، بلکه نشان دهنده پویایی و زنده بودن جامعه سیاسی و رشد سیاسی مردم و حتی رشد علمی و فرهنگی آنان است . از سوی دیگر، نشان دهنده علاقه و عشق مردم به نظام سیاسی حاکم و رهبران است ؛ زیرا مردم برای دوام حکومت و پیش گیری از نابودی آن و تثبیت نظام سیاسی، به خیرخواهی مشفقانه و نصیحت حاکمان می پردازند.

۱- آیین کشورداری از دیدگاه امام علی علیه السلام، ص ۱۱۲.

۲- فرهنگ آفتاب، ج ۴، ص ۲۱۱۳، به نقل از: نهج البلاغه، خطبه ۳۴، فراز ۳.

وظایف رسانه ملی

وظایف رسانه ملی

۱. برنامه ای با عنوان «مردم و مسئولان» ساخته شود و در آن برنامه، ضمن تهیه گزارش از کارهای مسئولان در مناطق مختلف به ویژه مناطق محروم، وظایف متقابل مردم و مسئولان با توجه به مطالب این بخش و نظر کارشناسان بیان گردد.

۲. برنامه ای برای مسئولان کشور، تهیه و در آن، ویژگی های مدیر شایسته از منظر اسلام مطرح شود. یکی از زمان های مناسب برای پخش این برنامه، ساعت های اولیه صبح و رسانه مناسب آن نیز رادیو است؛ زیرا در این زمان، بسیاری از مسئولان در حال رفتن به محل کار خود هستند.

کتاب نامه

کتاب نامه

 قرآن کریم، ترجمه : استاد حسین انصاریان .

 نهج البلاغه، سید رضی، ترجمه : محمد دشتی، قم، مؤسسه تحقیقاتی فرهنگی امیرالمؤمنین ۷، ۱۳۷۹.

۱.ابراهیمی فر، علی اصغر، بررسی نظام تربیتی صحیفه سجادیه، قم، مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما، ۱۳۸۵.

۲.احسان بخش دشتی، صادق، آثار الصّادقین، رشت، روابط عمومی ستاد برگزاری نماز جمعه گیلان، ۱۳۶۹.

۳.اصفهانی، راغب، المفردات فی غریب القرآن، ترجمه : غلامرضا خسروی حسینی، تهران، مرتضوی، ۱۳۶۲.

۴.افندی اصفهانی، عبدالله، الصحیفه الثالثه السجادیه، قم، مکتبه الثقلین، ۱۴۰۰ ه_.ق .

۵.اقتصادی فرد، پری سیما، جایگاه اخلاق در صحیفه سجادیه، پایان نامه کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث، تهران، دانشگاه آزاد اسلامی مرکز، دانشکده الهیات، قم، دانشکده اصول الدین، ۱۳۸۰.

۶.امام سجاد علیه السلام، الصحیفه السجادیه، ترجمه و شرح : سیدعلی نقی فیض الاسلام، تهران، فیض الاسلام، ۱۳۶۸.

۷.______________، رساله الحقوق، ترجمه: علی شیروانی (نسخه تحف العقول)، قم، دارالفکر، ۱۳۸۵.

۸.امام صادق علیه السلام، مصباح الشریعه، بیروت، اعلمی، ۱۴۰۳ه_.ق .

۹.انصاریان، حسین، دیار عاشقان، تهران، پیام آزادی، ۱۳۶۹.

۱۰.باقریان، احمد، آشنایی با صحیفه سجادیه، تجلی پیام عاشورا، قم، زائر، ۱۳۸۲.

۱۱.بحرانی، سید هاشم، تفسیر برهان، بیروت، اعلمی، ۱۴۱۹ ه_.ق .

۱۲.بدیوی، یوسف و محمد قاروط، تربیه الاطفال فی ضوء القرآن و السنه، دمشق، دارالمکتب، ۱۴۲۱ ه_.ق .

۱۳.برقی، احمد بن محمد خالد، المحاسن، تحقیق : سید مهدی رجالی، قم، مجمع جهانی اهل بیت ۷، چاپ دوم، ۱۴۱۶ ه_.ق .

۱۴.بهشتی، احمد، خانواده در قرآن، قم، بوستان کتاب، ۱۳۸۲.

۱۵.پاک نیا، عبدالکریم، پدر، مادر، شما را دوست دارم، قم، الهادی، ۱۳۸۵.

۱۶.پاینده، ابوالقاسم، نهج الفصاحه موضوعی، موضوع بندی و ترتیب : غلام حسین مجیدی، قم، انصاریان، ۱۴۱۲ ه_.ق .

۱۷.پسندیده، عباس، پژوهشی در فرهنگ حیا، قم، دارالحدیث، چاپ پنجم، ۱۳۸۵.

۱۸.پهلوان، منصور، مبانی اخلاقی در صحیفه سجادیه، سفینه، شماره هشتم، پاییز ۱۳۸۴.

۱۹.پیشوایی، مهدی، سیره پیشوایان، قم، مؤسسه امام صادق علیه السلام، چاپ هفدهم، ۱۳۸۵.

۲۰.جزایری، سید نعمت الله، نورالانوار فی شرح الصحیفه السجادیه، بیروت، دار المحجه البیضاء، ۱۴۲۰ ه_.ق .

۲۱.جعفری، محمدتقی، ترجمه و تفسیر نهج البلاغه، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۶.

۲۲.جعفریان، رسول، (تاریخ خلفاء از رحلت پیامبر تا زوال امویان)، تاریخ سیاسی اسلام، قم، الهادی، چاپ دوم، ۱۳۷۸.

۲۳.حائری، جعفرعباس، بلاغه الامام علی بن الحسین علیه السلام، قم، دارالحدیث، ۱۳۸۳.

۲۴.حاج علی اکبری، محمدجواد، مطلع عشق (گزیده ای از رهنمودهای حضرت آیت الله خامنه ای به زوج های جوان)، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ پنجم، ۱۳۸۴.

۲۵.حافظیان، ابوالفضل، سیر نگارش ها در حوزه صحیفه پژوهشی و بایسته های جدید، سفینه، شماره هشتم، پاییز ۱۳۸۴.

۲۶.حبوباتی، سید رضا، شرح دعای مکارم الاخلاق، تهران، اسلامیه، ۱۳۸۴.

۲۷.حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، بیروت، دارالاحیاء التراث العربی، چاپ ششم، ۱۴۱۲ه_.ق .

۲۸.حرّانی، ابن شعبه، تحف العقول، تصحیح : علی اکبر غفاری، قم، مؤسسه النشر الاسلامی، چاپ پنجم، ۱۴۱۶ه_.ق .

۲۹.حزرالدین، عبدالرزاق محمدحسین، مسند ابی حمزه ثابت بن دینار الثمالی، تهران، دلیل، ۱۴۲۰ه_.ق .

۳۰.حسینی جلالی، محمدحسین، جهاد الامام السجاد علیه السلام، قم، دارالحدیث، ۱۴۱۸ه_.ق .

۳۱.حسینی طهرانی، سید محمّدحسین، لمعات الحسین علیه السلام، مشهد، نشر علامه طباطبایی، ۱۴۱۸ه_.ق .

۳۲.حسینی، سید علی خان، ریاض السالکین فی شرح صحیفه سید الساجدین، قم، مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۴۱۱ه_.ق .

۳۳.حسینی، مجتبی، رساله دانشجویی، قم، نشر معارف، چاپ هشتم، ۱۳۸۶.

۳۴.داودی راد، سعیده، تربیت اخلاقی در صحیفه سجادیه، پایان نامه کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث، تهران، دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده علوم انسانی و علوم تربیتی، ۱۳۷۵.

۳۵.درایتی، مصطفی و دیگران، نمایه نامه موضوعی صحیفه سجادیه جامعه، تهران، مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران، ۱۳۷۷.

۳۶.دشتی، محمد، نهج الحیاه (فرهنگ سخنان حضرت فاطمه زهرا۳)، قم، مؤسسه تحقیقاتی امیرالمؤمنین ۷، ۱۳۷۲.

۳۷.دلشاد تهرانی، مصطفی، ارباب امانت (اخلاق اداری در نهج البلاغه)، تهران، دریا، چاپ هفتم، ۱۳۷۹.

۳۸.دیلمی، احمد، مبانی و نظام اخلاق (مقاله از کتاب دانشنامه امام علی ۷ (بخش اخلاق و سلوک)، قم، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۸۰.

۳۹.سبزواری، محمد بن محمد، جامع الاخبار، تحقیق : علاء آل جعفر، قم، مؤسسه آل البیت،۱۴۱۴ه_.ق .

۴۰.سید بن طاووس، مهج الدّعوات و منهج العبادات، قم، دارالذخائر، ۱۴۱۱ه_.ق .

۴۱.سیوطی، جلال الدین، اسعاف المبطأ برجال الموطّأ، بیروت، مکتبه الرشد و عمان، دارالعثمانیه، ۱۴۲۵ه_.ق .

۴۲.شهری، محمدحسین، معرفی کتاب ابعاد انسانی و اجتماعی در صحیفه سجادیه، سفینه، شماره نهم، زمستان ۱۳۸۴.

۴۳.صالح غفاری، محمدعلی، مدینه فاضله (شرح دعای مکارم الاخلاق)، تهران، برهان،۱۳۷۳.

۴۴.صدر، محمدباقر، اهل البیت (علیهم السلام) تنوع ادوار و وحدت هدف، بیروت، مؤسسه ام‌القری للتحقیق و النشر، ۱۴۲۳ه_.ق .

۴۵.صدوق، ابوجعفر محمد، خصال الممدوحه و المذمومه، ترجمه : صادق حسن زاده، تهران، ارمغان طوبی، ۱۳۸۳.

۴۶.______________، ثواب الاعمال و عقاب الاعمال، تصحیح: علی اکبر غفاری، تهران، مکتبه الصدوق، ۱۳۹۱ ه_ . ق.

۴۷.عاملی، مرتضی، آداب طب و پزشکی در اسلام، ترجمه : لطیف راشدی، قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۸۰.

۴۸.علوی، سید مهدی، حقوق والدین بر فرزندان از دیدگاه اسلام، قم، علمیه، ۱۳۷۲.

۴۹.فاضل لنکرانی، محمد، آیین کشورداری از دیدگاه امام علی ۷، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۶۶.

۵۰.فتّاحی، سید حمید، صحیفه کامله سجادیه همراه با پیام ها، پاسخ گوی نیازها، قم، میرفتّاح، ۱۳۸۵.

۵۱.فضل الله، سید محمدحسین، آفاق الرّوح، بیروت، دارالملاک، ۱۴۲۰ه_.ق .

۵۲.فلسفی، محمدتقی، شرح و تفسیر دعای مکارم الاخلاق، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ سوم، ۱۳۷۲.

۵۳.فیض کاشانی، محمد، اخلاق النبوّه و الإمامه، نجف اشرف، منشورات ذوی القربی، ۱۴۲۶ه_.ق .

۵۴.قائمی، علی، خانواده از دیدگاه امیرالمؤمنین، تهران، انتشارات سازمان انجمن اولیاء و مربیان، ۱۳۸۰.

۵۵.قمی، عباس، سفینه البحار، مشهد، بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی، ۱۳۷۸.

۵۶.______________، مفاتیح الجنان، تهران، پیام حق، چاپ پنجم، ۱۳۷۵.

۵۷.قیومی اصفهانی، جواد، موسوعه الادعیه، مشهد، بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی، ۱۴۱۹ه_.ق .

۵۸.قیومی، احمد، مصباح المنیر، قم، دارالهجره، ۱۴۰۵ه_.ق .

۵۹.کارل، آلکسیس، نیایش (بخش مقدمه)، مقدمه و ترجمه : محمدتقی شریعتی، قم، تشیع، ۱۳۵۵.

۶۰.کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، قم، اسوه، چاپ پنجم، ۱۴۲۵ه_.ق .

۶۱.کوئن، بروس، مبانی جامعه شناسی، ترجمه: غلام علی توسلی و رضا فاضل، تهران، سمت، ۱۳۸۳.

۶۲.الکوفی، محمّد بن محمّد الاشعث، الجعفریات، تصحیح : شیخ احمد صادقی اردستانی، قم، مؤسسه فرهنگی اسلامی کوشانپور، ۱۳۷۵.

۶۳.لودین، شهین، اصول مدیریت از دیدگاه قرآن و حدیث، مشهد، واسع، ۱۳۸۰.

۶۴.مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، بیروت، دار احیاء التراث العربی، چاپ سوم، ۱۴۰۳ه_.ق .

۶۵.محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، ترجمه : حمیدرضا شیخی، قم، دارالحدیث، چاپ دوم، ۱۳۷۹.

۶۶.______________________، دوستی در قرآن و حدیث، ترجمه: سید حسن اسلامی، قم، دارالحدیث، ۱۳۷۹.

۶۷.______________________، حکمت نامه کودک، همکار و مترجم: عباس پسندیده، قم، دارالحدیث، ۱۳۸۶.

۶۸.مدرّسی، سیدهادی، دوستی و دوستان، ترجمه: حمیدرضا شیخی و حمیدرضا آژیر، مشهد، بنیاد پژوهش های آستان قدس رضوی، ۱۳۸۴.

۶۹.مدرّسی، محمدرضا، فلسفه اخلاق، تهران، سروش، چاپ دوم، ۱۳۷۶.

۷۰.مروجی طبسی، محمدجواد، حقوق فرزندان در مکتب اهل بیت علیه السلام، قم، بوستان کتاب، چاپ سوم، ۱۳۸۳.

۷۱.مشایخی، قدرت الله، حقوق از دیدگاه امام سجاد علیه السلام، قم، انصاریان، ۱۳۷۹.

۷۲.مصباح یزدی، محمدتقی، اخلاق در قرآن، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، ۱۳۷۸.

۷۳.مصباح، زهرا، آداب حسنه از منظر صحیفه سجادیه، پایان نامه کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث، تهران، دانشگاه آزاد اسلامی مرکز، دانشکده الهیات .

۷۴.مصطفوی، حسن، ترجمه و شرح مصباح الشریعه، تهران، مرکز نشر آثار علامه مصطفوی، ۱۳۸۲.

۷۵.مطهری، مرتضی، فلسفه اخلاق، تهران، صدرا، چاپ هفتم، ۱۳۶۸.

۷۶.مظاهری، حسین، خانواده در اسلام، قم، شفق، چاپ هفتم، ۱۳۷۱.

۷۷.معادیخواه، عبدالمجید، فرهنگ آفتاب (فرهنگ تفصیلی مفاهیم نهج البلاغه)، تهران، ذرّه، ۱۳۷۲.

۷۸.مفید، محمد بن نعمان، الإرشاد، قم، کنگره شیخ مفید(ره)، ۱۴۱۳ه_.ق .

۷۹.مکارم شیرازی، ناصر، با همکاری جمعی از نویسندگان، تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب الاسلامیه، چاپ سی و پنجم، ۱۳۸۰.

۸۰.ممدوحی، حسن، شهود و شناخت، قم، مؤسسه فرهنگی سماء، ۱۳۸۱.

۸۱.نراقی، مهدی، جامع السعادات، ترجمه : جلال الدین مجتبوی، تهران، حکمت، ۱۳۷۰.

۸۲.النّووی، ابی زکریا، ریاض الصّالحین، بیروت، دمشق، دار ابن کثیر، ۱۴۲۴ه_.ق .

۸۳.هیئه محمد الامین، الاخلاق و الاداب الاسلامیه، قم، مدین، ۱۳۸۲.

۸۴.واثقی، قاسم، درس هایی از اخلاق مدیریت، تهران، مرکز چاپ و نشر سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۳.

۸۵.واسطی، کافی الدّین ابی الحسن، عیون الحکم و المواعظ، تحقیق : حسین حسنی بیرجندی، قم، دارالحدیث، ۱۳۷۶.

۸۶.واعظ موسوی، سید مهدی، خانواده سبز، مشهد، شاملو، ۱۳۸۶.

۸۷.ورام بن ابی فراس، تنبیه الخواطر و نزهه النواظر، بیروت، دار صعب و دارالتعارف .

۸۸.یثربی، سید مهدی، سیری در رساله الحقوق امام سجاد علیه السلام، تنظیم : قاسم نصیرزاده، قم، فرهنگ آفتاب، ۱۳۸۲.

درباره مرکز

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند ؟

سوره زمر/ ۹

مقدمه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، از سال ۱۳۸۵ هـ.ش تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن فقیه امامی (قدس سره الشریف)، با فعالیت خالصانه و شبانه روزی گروهی از نخبگان و فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

مرامنامه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان در راستای تسهیل و تسریع دسترسی محققین به آثار و ابزار تحقیقاتی در حوزه علوم اسلامی، و با توجه به تعدد و پراکندگی مراکز فعال در این عرصه و منابع متعدد و صعب الوصول، و با نگاهی صرفا علمی و به دور از تعصبات و جریانات اجتماعی، سیاسی، قومی و فردی، بر مبنای اجرای طرحی در قالب « مدیریت آثار تولید شده و انتشار یافته از سوی تمامی مراکز شیعه» تلاش می نماید تا مجموعه ای غنی و سرشار از کتب و مقالات پژوهشی برای متخصصین، و مطالب و مباحثی راهگشا برای فرهیختگان و عموم طبقات مردمی به زبان های مختلف و با فرمت های گوناگون تولید و در فضای مجازی به صورت رایگان در اختیار علاقمندان قرار دهد.

اهداف:

۱.بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام)

۲.تقویت انگیزه عامه مردم بخصوص جوانان نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی

۳.جایگزین کردن محتوای سودمند به جای مطالب بی محتوا در تلفن های همراه ، تبلت ها، رایانه ها و ...

۴.سرویس دهی به محققین طلاب و دانشجو

۵.گسترش فرهنگ عمومی مطالعه

۶.زمینه سازی جهت تشویق انتشارات و مؤلفین برای دیجیتالی نمودن آثار خود.

سیاست ها:

۱.عمل بر مبنای مجوز های قانونی

۲.ارتباط با مراکز هم سو

۳.پرهیز از موازی کاری

۴.صرفا ارائه محتوای علمی

۵.ذکر منابع نشر

بدیهی است مسئولیت تمامی آثار به عهده ی نویسنده ی آن می باشد .

فعالیت های موسسه :

۱.چاپ و نشر کتاب، جزوه و ماهنامه

۲.برگزاری مسابقات کتابخوانی

۳.تولید نمایشگاه های مجازی: سه بعدی، پانوراما در اماکن مذهبی، گردشگری و...

۴.تولید انیمیشن، بازی های رایانه ای و ...

۵.ایجاد سایت اینترنتی قائمیه به آدرس: www.ghaemiyeh.com

۶.تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و...

۷.راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی

۸.طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و...

۹.برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم (مجازی)

۱۰.برگزاری دوره های تربیت مربی (مجازی)

۱۱. تولید هزاران نرم افزار تحقیقاتی قابل اجرا در انواع رایانه، تبلت، تلفن همراه و... در ۸ فرمت جهانی:

۱.JAVA

۲.ANDROID

۳.EPUB

۴.CHM

۵.PDF

۶.HTML

۷.CHM

۸.GHB

و ۴ عدد مارکت با نام بازار کتاب قائمیه نسخه :

۱.ANDROID

۲.IOS

۳.WINDOWS PHONE

۴.WINDOWS

به سه زبان فارسی ، عربی و انگلیسی و قرار دادن بر روی وب سایت موسسه به صورت رایگان .

درپایان :

از مراکز و نهادهایی همچون دفاتر مراجع معظم تقلید و همچنین سازمان ها، نهادها، انتشارات، موسسات، مؤلفین و همه

بزرگوارانی که ما را در دستیابی به این هدف یاری نموده و یا دیتا های خود را در اختیار ما قرار دادند تقدیر و تشکر می نماییم.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان -خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آباده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی -پلاک ۱۲۹/۳۴- طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

دفتر تهران: ۸۸۳۱۸۷۲۲ ـ ۰۲۱

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

امور کاربران: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

مرکز تحقیقات رایانه‌ای
قائمیه
اصفهان
WWW
برای داشتن کتابخانه های‌تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشـــانی
www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.ir
مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.
۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹